

Strategia rozwoju ponadlokalnego

Partnerstwo
Radomskiego Obszaru
Funkcjonalnego

(Projekt 26.03.2024)

miasto
Radom

gmina
Gózd

miasto i gmina
Iłża

gmina
Jastrzębia

gmina
Jedlińsk

miasto i gmina
Jedlnia-
Letnisko

gmina
Kowala

miasto
Pionki

gmina
Pionki

gmina
Przytyk

miasto i gmina
Skaryszew

gmina
Wierzbica

gmina
Wolanów

gmina
Zakrzew

powiat
radomski

Strategia rozwoju ponadlokalnego

**Partnerstwo
Radomskiego Obszaru
Funkcjonalnego**

Strategia rozwoju ponadlokalnego

Partnerstwa Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego

Opracowanie

Związek Miast Polskich

Zespół autorski

Rada Partnerstwa pod przewodnictwem Radosława Witkowskiego Przewodniczącego RP,

Grupa Robocza pod przewodnictwem Karola Michalca Koordynatora GR,

Anna Krzyżanowska-Orlik (Doradca Partnerstw ZMP),

Artur Stelmach (Doradca Partnerstw ZMP),

Krzysztof Markiel (Koordynator Zespołu ZMP),

Łukasz Dąbrówka (Doradca Strategiczny ZMP),

Zespół opracowujący materiały diagnostyczne z wymiaru przestrzennego (ZMP): Marta Gurgul, Bartłomiej Idzikowski, Marek Karzyński, Jeremi Pudliszak, Grzegorz Roman, Marcin Turzyński oraz Łukasz Zaborowski.

Kierownik projektu CWD

Jarosław Komża

Projekt „Centrum Wsparcia Doradczego Plus” jest drugą edycją programu Centrum Wsparcia Doradczego, zainicjowanego przez Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej. Obecna edycja CWD wdrażana jest przez Fundację Fundusz Współpracy oraz Związek Miast Polskich. Bezpośrednim wsparciem doradczym ekspertów FFW i ZMP objęto 77 partnerstw samorządowych. Program ma na celu popularyzowanie idei partnerstwa międzysamorządowego oraz budowanie kompetencji samorządów lokalnych do strategicznego planowania rozwoju we współpracy z innymi JST i planowania

kompleksowych przedsięwzięć, rozwiązujących problemy rozwojowe i odpowiadających zidentyfikowanemu potencjałowi obszaru partnerstwa.

Dzięki współpracy Związku Miast Polskich, Fundacji Fundusz Współpracy, samorządów lokalnych i regionalnych oraz Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej, dla partnerstw samorządowych, w tym z obszarów borykających się z problemami rozwojowymi, przygotowywane są diagnozy sytuacji społeczno-gospodarczo-przestrzennej, a następnie różnego typu strategie rozwoju oraz pakiety przedsięwzięć podnoszących jakość życia mieszkańców, a także dokumentacja konieczna do pozyskania dofinansowania.

Projekt „Centrum Wsparcia Doradczego Plus” realizowany jest w okresie od kwietnia 2022 do czerwca 2023 roku w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2014-2020.

2022 © Związek Miast Polskich

Skład Partnerstwa

- Gmina Miasta Radomia
- Miasto Pionki
- Gminy miejsko – wiejskie:
  - Iłża
  - Jedlnia-Letnisko
  - Przytyk
  - Skaryszew
- Gminy wiejskie:
  - Gózd
  - Jastrzębia
  - Jedlińsk
  - Kowala
  - Pionki
  - Wierzbica
  - Wolanów
  - Zakrzew
- Powiat Radomski

Skład Rady Partnerstwa

- Pan Radosław Witkowski
- Pan Przemysław Burek
- Pan Piotr Leśnowolski
- Pan Wojciech Ćwierz

Skład Grupy Roboczej

- Gmina Miasta Radomia:
  - Pani Katarzyna Bernat
  - Pani Anna Biesiadecka
  - Pani Sylwia Zielińska
- Miasto Pionki:
  - Pani Ewa Iwańska
  - Pani Monika Glińska
- Miasto i Gmina Iłża:
  - Pan Paweł Chmielewski
  - Pani Magdalena Grzywacz
- Miasto i Gmina Jedlnia-Letnisko:
  - Pan Artur Drózdź
  - Pani Ewelina Mosionek
- Miasto i Gmina Przytyk:
  - Pani Magdalena Kowalczyk
  - Pani Karolina Suwalska

- Miasto i Gmina Skaryszew:
  - Pan Marian Ruszkowski
  - Pan Grzegorz Kalita
- Gmina Gózd:
  - Pan Jacek Krzemiński
  - Pani Anna Kowalska
- Gmina Jastrzębia:
  - Pani Edyta Górską
  - Pan Paweł Głuchowski
- Gmina Jedlińsk:
  - Pan Andrzej Pawluczyk
  - Pan Grzegorz Walczak
- Gmina Kowala:
  - Pan Piotr Markiewicz
  - Pani Dorota Wąsik
- Gmina Pionki:
  - Pan Edyta Dobrowolska
  - Pan Dariusz Kustra
- Gmina Wierzbica:
  - Pan Maciej Kotowski
  - Pani Joanna Sowa
- Gmina Wolanów:
  - Pani Anna Wieteska
  - Pani Anna Okrój
- Gmina Zakrzew:
  - Pani Karolina Korcz
  - Pani Katarzyna Wojcieszak
- Powiat Radomski:
  - Pan Jarosław Daszkiewicz
  - Pani Sylwia Kwapisz

Spis treści

1. Wstęp	13
2. Synteza diagnozy, analiza uwarunkowań i powiązań strategicznych	15
2.1. Podstawowe informacje o Partnerstwie.....	15
2.2. Delimitacja obszaru funkcjonalnego w strukturze przestrzennej województwa	21
2.3. Synteza i wnioski z diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i środowiskowo-przestrzennej.....	23
2.3.1. Sfera społeczna	25
2.3.2. Sfera gospodarcza	32
2.3.3. Sfera środowiskowo-przestrzenna.....	38
2.3.4. Syntetyczna analiza SWOT	42
2.4. Analiza zdiagnozowanych uwarunkowań rozwojowych.....	45
2.4.1. Kluczowe potencjały rozwojowe obszaru Partnerstwa	46
2.4.2. Kluczowe problemy rozwojowe obszaru Partnerstwa	51
2.4.3. Kluczowe determinanty rozwojowe obszaru Partnerstwa	53
2.4.4. Kluczowe wyzwania i działania oraz kierunki interwencji	58
3. Cele Partnerstwa i ich operacjonalizacja	63
3.1. Sfera gospodarcza – Cel strategiczny A.....	66
3.2. Sfera społeczna – Cel strategiczny B	73
3.3. Sfera środowiskowo-przestrzenna – Cel strategiczny C.	80
3.4. Zgodność celów strategicznych z dokumentami wyższego rzędu	87
3.5. Rezultaty strategiczne	90
4. Wymiar przestrzenny w strategii rozwoju obszaru Partnerstwa.....	96
4.1. Model struktury funkcjonalno-przestrzennej obszaru Partnerstwa.....	96
4.1.1. Położenie obszaru Partnerstwa w regionie/kraju struktura sieci osadniczej.....	97
4.1.2. Środowisko przyrodnicze – zasoby, ochrona, system powiązań przyrodniczych	101
4.1.3. Zabytki i krajobraz kulturowy.....	104
4.1.4. Transport i komunikacja	106
4.1.5. Infrastruktura techniczna i OZE	110
4.2. Ustalenia i rekomendacje w zakresie polityki przestrzennej.....	115
4.2.1. Zasady ochrony i kształtowania środowiska przyrodniczego	116

4.2.2.	Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, krajobrazu kulturowego oraz dóbr kultury współczesnej	122
4.2.3.	Kierunki zmian w strukturze zagospodarowania terenów	125
4.2.4.	Kierunki rozwoju systemów transportu i infrastruktury technicznej.....	131
4.2.5.	Zasady kształtowania rolniczej i leśnej przestrzeni produkcyjnej	136
4.2.6.	Zasady kształtowania zagospodarowania przestrzennego na obszarach zdegradowanych i obszarach rewitalizacji oraz obszarach wymagających przekształceń, rehabilitacji, rekultywacji lub remediacji	136
4.3.	OSI określone w strategii rozwoju województwa	140
4.3.1.	OSI problemowe – Radomski Obszar Strategicznej Interwencji.....	141
4.3.2.	OSI potencjalny biegun wzrostu MOF Radomia – miasta średniego tracącego funkcje społeczno-gospodarcze	142
5.	Projekty	144
5.1.	Kryteria strategicznych obszarów projektowych	145
5.2.	Strategiczne obszary projektowe (wiązki projektów)	147
6.	Wdrażanie: warunki i procedury obowiązujące w realizacji Strategii	160
6.1.	Zarządzanie wdrażaniem Strategii	160
6.1.1.	Forma instytucjonalizacji	160
6.1.2.	System zarządzania wdrażaniem Strategii.....	164
6.1.3.	Wytyczne do sporządzania dokumentów wykonawczych.....	167
6.1.4.	Aktualizacja Strategii.....	169
6.2.	Monitorowanie i ocena wdrażania	169
6.2.1.	Monitorowanie procesu wdrażania Strategii	169
6.2.2.	Ocena (ewaluacja) stopnia osiągnięcia celów strategicznych	171
7.	Opis procesu zaangażowania partnerów społeczno-gospodarczych.....	174
7.1.	Partycypacja społeczna na etapie przygotowywania Strategii	175
7.2.	Partycypacja społeczna na etapie realizacji i ewaluacji Strategii.....	176
7.3.	Plan partycypacji Strategii.....	176
8.	Źródła finansowania	179
9.	Załączniki, wykazy i spisy	187
9.1.	Spis załączników	187
9.2.	Spis rycin	187
9.3.	Spis tabel	188

Wykaz skrótów

BDL – Bank Danych Lokalnych

FEM 2021-2027 - Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027

FENG 2021-2027 - Program Fundusze Europejskie dla Nowoczesnej Gospodarki 2021-2027

FENIKS 2021-2027 – Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027

FEPW 2021-2027 - Program Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej 2021-2027

FEPŻ 2021-2027 - Program Fundusze Europejskie Pomoc Żywnościowa 2021-2027

FER 2021-2027 - Program Fundusze Europejskie dla Rybactwa na lata 2021-2027

FERC 2021-2027 - Program Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027

FERS 2021-2027 - Program Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027

FEM 2021-2027 - Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027

GIOŚ – Główny Inspektorat Ochrony Środowiska

GUS – Główny Urząd Statystyczny

IOB – Instytucje Otoczenia Biznesu

JST – Jednostka(i) Samorządu Terytorialnego

KPO – Krajowy Plan Odbudowy i Zwiększania Odporności

KPSP - Krajowy Plan Sprawiedliwej Transformacji

KPZK 2030 – Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030

KSRR 2030 – Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030

MRL - Monitor Rozwoju Lokalnego

MŚP – Małe i Średnie Przedsiębiorstwa

NFOŚiGW – Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

OF – obszar funkcjonalny

OOŚ – Ocena Oddziaływania na Środowisko

OSI – Obszary Strategicznej Interwencji

OZE – Odnawialne Źródła Energii

PFRON – Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych

PFST 2021-2027 - Program dla Funduszu Sprawiedliwej Transformacji,

PFU - Program Funkcjonalno-Użytkowy

PM10 – Mieszanina zawieszonych w powietrzu cząsteczek o średnicy nie większej niż 10 µm.

PM2,5 – Mieszanina zawieszonych w powietrzu cząsteczek o średnicy nie większej niż 2,5 µm.

PPP – Partnerstwo Publiczno-Prywatne

PROW 2021-2027 – Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2021 – 2027

PTFE 2021-2027 - Program Pomoc Techniczna dla Funduszy Europejskich 2021-2027,

PZPWM 2018 - Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego 2018

PUM – powierzchnia użytkowa mieszkalna

PUP – Powiatowy Urząd Pracy

RFIL – Rządowy Fundusz Inwestycji Lokalnych

ROF - Radomski Obszar Funkcjonalny

SIM - Program Społecznych Inicjatyw Mieszkaniowych

SKR – Spółdzielnia Kótek Rolniczych

SOR - Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 roku)

SRW – Strategia Rozwoju Województwa

SRWM 2030+ – Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+
Innowacyjne Mazowsze

TPSP - Terytorialne Plany Sprawiedliwej Transformacji (TPSP)

UP 2021-2027 – Umowa Partnerstwa 2021-2027

WFOŚiGW – Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

WPF – Wieloletnia Prognoza Finansowa

1. Wstęp

Jednym z celów polityki spójności Unii Europejskiej w ramach perspektywy finansowej na lata 2021-2027 jest zwiększenie wpływów lokalnych wspólnot na kształtowanie polityki terytorialnej. Cel 5 "Europa bliżej obywateli" skupia się na wzmocnieniu roli samorządów terytorialnych w stymulowaniu procesów rozwojowych w oparciu o działania wynikające ze strategii terytorialnych. Fundamentem do podejmowania tych interwencji jest współpraca samorządów na bazie zawiązywanych partnerstw, w ramach odpowiednich instrumentów terytorialnych polityki spójności, tj. ZIT i IIT.

Niniejsza Strategia rozwoju ponadlokalnego Partnerstwa Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego, działającego w ramach Stowarzyszenia Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego, stanowi odpowiedź na problemy oraz potrzeby rozwojowe, wyzwania i szanse wskazane w przeprowadzonej diagnozie obszaru Partnerstwa (*Raport diagnostyczny Partnerstwa Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego wraz z załącznikami* dostępny na stronie internetowej Stowarzyszenia Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego).

Strategia i proces jej przygotowywania są zgodne z ustawą z dnia 28 kwietnia 2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021–2027, ustawą o samorządzie gminnym z dnia 8 marca 1990 r. oraz ustawą o zasadach prowadzenia polityki rozwoju z dn. 6 grudnia 2006 r., a także z projektem z dnia 11 października 2022 r. ustawy o zmianie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz niektórych innych ustaw.

Strategia rozwoju ponadlokalnego Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego dotyczy horyzontu czasowego 2023-2030. Zawiera wszystkie elementy określone przepisami prawa oraz wynikające z opracowanej przez Związek Miast Polskich metodologii, m.in. syntezę diagnozy, misję i cele Partnerstwa wraz z odpowiadającymi im działaniami, obszarami projektowymi i projektami, model struktury funkcjonalno-przestrzennej wraz z rekomendacjami, opis systemu wdrażania, listę projektów zgłoszonych przez członków Partnerstwa oraz potencjalne źródła ich finansowania. Wskazane w dokumencie strategiczne obszary projektowe, składające się z wiązek działań i projektów, posiadają charakter zintegrowany zgodnie z założeniami przedstawionymi przez Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej w dokumencie pn. „*Zasady realizacji instrumentów terytorialnych w Polsce w perspektywie 2021 - 2027*”. Zakres strategii, w szczególności w odniesieniu do wzoru listy projektów,

podejścia zintegrowanego, wskaźników, został skonsultowany w toku prac nad strategią z przedstawicielami Instytucji Zarządzającej Województwa Mazowieckiego dla Programu Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2027.

Projekt strategii Partnerstwa Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego został przygotowany przez partnerów i zespół ekspertów Związku Miast Polskich w okresie listopad 2022 r. – kwiecień 2023 r. w ramach projektu Centrum Wsparcia Doradczego Plus, zainicjowanego przez Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej. W pracach nad dokumentem zaangażowani zostali przedstawiciele samorządów tworzących Partnerstwo (Rada Partnerstwa oraz Grupa Robocza) oraz partnerzy społeczno-gospodarczy i interesariusze różnych środowisk.

2. Synteza diagnozy, analiza uwarunkowań i powiązań strategicznych

2.1. Podstawowe informacje o Partnerstwie

Partnerstwo Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego to wspólna inicjatywa miasta Radom, Powiatu Radomskiego i wszystkich gmin¹ z jego terenu. Obszar powiatu został wskazany w „Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze”² jako regionalny obszar strategicznej interwencji – Radomski Obszar Strategicznej Interwencji (ROSI). Dodatkowo, trzy jednostki z terenu ROSI zostały zaliczone w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego do dwóch typów krajowych obszarów strategicznej interwencji:

- miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze: miasto Radom,
- obszary zagrożone trwałą marginalizacją: Gmina Iłża i Gmina Pionki.

Podstawą działania Partnerstwa w aspekcie formalno-prawnym i instytucjonalnym jest powołane 05 lipca 2016 r. Stowarzyszenie Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego.

Partnerstwo obejmuje swym zasięgiem terytorium 2 gmin miejskich, 4 miejsko-wiejskich oraz 8 wiejskich wraz z Powiatem Radomskim. Obszar Partnerstwa zajmuje powierzchnię 1 642 km² (4% powierzchni województwa mazowieckiego) i jest zamieszkały wg. danych na koniec 2021 r. przez 348,8 tys. mieszkańców (6,6% ludności Mazowsza).

---

¹ Wg stanu na dzień rozpoczęcia projektu CWD Plus 01.04.2022r. członkiem Stowarzyszenia ROF nie była gmina wiejska Pionki oraz Powiat Radomski, należące do Radomskiego Obszaru Strategicznej Interwencji (ROSI), określonego w Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze. Gmina Pionki przystąpiła do Stowarzyszenia w dniu 28.11.2022 r., natomiast Powiat Radomski w dniu 28.06.2023 r.

² Dokument przyjęty Uchwałą nr 72/22 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 24 maja 2022 r. w sprawie Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze

Tabela 1. Partnerstwo Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego

Nazwa JST	Typ gminy	Liczba ludności w 2021r.[os.]	Udział	Powierzchnia [km ²]	Udział
Gózd	wiejska	9 104	2,55%	78	4,75%
Iłża	miejsko-wiejska	14 357	4,01%	256	15,59%
Jastrzębia	wiejska	6 989	1,95%	90	5,48%
Jedlińsk	wiejska	14 627	4,08%	139	8,47%
Jedlnia-Letnisko	miejsko-wiejska*	12 948	3,62%	66	4,02%
Kowala	wiejska	12 318	3,44%	75	4,57%
Pionki m.	miejska	17 581	4,91%	18	1,10%
Przytyk	miejsko-wiejska*	7 250	2,03%	134	8,16%
Radom	miasto na prawach powiatu	206 946	57,85%	112	6,82%
Skaryszew	miejsko-wiejska	14 906	4,17%	171	10,41%
Wierzbica	wiejska	9 466	2,65%	94	5,72%
Wolanów	wiejska	8 891	2,49%	83	5,05%
Zakrzew	wiejska	13 482	3,77%	96	5,85%
Pionki**	wiejska	8 854	2,48%	230	14,01%
Ogółem Partnerstwo		357 719	100 %	1 642	100 %

*zmiana typu gminy z wiejskiej na miejsko-wiejską: Jedlnia - Letnisko z dniem 01.01.2022 r., Przytyk z dniem 01.01.2024 r.

** na dzień rozpoczęcia projektu CWD Plus 01.04.2022r. członkiem Stowarzyszenia ROF nie była gmina wiejska Pionki oraz Powiat Radomski, należące do Radomskiego Obszaru Strategicznej Interwencji (ROSI). Gmina Pionki przystąpiła do Stowarzyszenia w dniu 28.11.2022 r., natomiast Powiat Radomski w dniu 28.06.2023 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Misja Stowarzyszenia Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego oparta jest na czterech elementach³:

- Konkurencyjność w skali interregionalnej;
- Wzrastający poziom życia mieszkańców;
- Współpraca Radomia z gminami ROF oraz powiatem radomskim;
- Zasady zrównoważonego rozwoju.

Celami Stowarzyszenia są⁴:

- 1) wspieranie zrównoważonego rozwoju i zwiększenia konkurencyjności ROF w skali interregionalnej, w tym: wzmocnienia zdolności instytucjonalnych, przyspieszenia rozwoju społeczno – gospodarczego, poprawy funkcjonalności oraz stanu środowiska przyrodniczego ROF;
- 2) upowszechnianie idei samorządności lokalnej i regionalnej oraz wspieranie jej rozwoju;
- 3) reprezentowanie i ochrona wspólnych interesów członków Stowarzyszenia;
- 4) wspomaganie członków w realizacji zadań własnych i zleconych;
- 5) pozyskiwanie środków zewnętrznych, tj. funduszy krajowych i zagranicznych w tym funduszy Unii Europejskiej, na realizację wspólnych zadań;
- 6) opracowanie i realizacja ponadlokalnej strategii rozwoju Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego;
- 7) inicjowanie i wspomaganie współpracy między członkami Stowarzyszenia w zakresie przygotowania oraz realizacji projektów i przedsięwzięć finansowanych w ramach środków krajowych zagranicznych w tym funduszy Unii Europejskiej;
- 8) współpraca z regionalnymi, krajowymi i międzynarodowymi organizacjami mającymi na celu wspieranie, rozwój i promocję turystyki;
- 9) promocja Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego;
- 10) aktywizacja samorządów i ludności w procesie rozwoju Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego;
- 11) działalność wspomagająca rozwój wspólnot i społeczności lokalnych;
- 12) działalność wspomagająca rozwój gospodarczy na terenie Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego;
- 13) działania na rzecz ekologii i ochrony zwierząt oraz dziedzictwa przyrodniczego skutków zmian klimatu poprzez BZI;
- 14) działania na rzecz integracji europejskiej oraz rozwój kontaktów społecznych;

---

³ Strategia Rozwoju Miejskiego Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego

⁴ Statut Stowarzyszenia Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego

- 15) wspieranie rozwoju kultury i sztuki oraz ochrona dziedzictwa kulturowego;
- 16) wspieranie prawidłowego rozwoju dzieci i młodzieży;
- 17) edukacja ekologiczna;
- 18) wspieranie środowisk zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz osób chorych i niepełnosprawnych;
- 19) wspieranie działalności oświatowej, naukowej i naukowo-technicznej;
- 20) promocja i wspieranie działań związanych z kulturą fizyczną, sportem, rekreacją i turystyką;
- 21) wspieranie inicjatyw samorządowych i społecznych na rzecz budowy dróg, ścieżek rowerowych, sieci wodociągowych i kanalizacyjnych;
- 22) działalność na rzecz ochrony zdrowia i pomocy społecznej;
- 23) realizacja projektów finansowanych lub współfinansowanych ze źródeł zewnętrznych;
- 24) realizacja badań dotyczących Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego objętego ponadlokalną strategią rozwoju, monitorowanie wdrażanie ponadlokalnej strategii rozwoju i operacji będących przedmiotem wsparcia, oraz przeprowadzenie innych działań ewaluacyjnych związanych z ponadlokalną strategią rozwoju;
- 25) transport publiczny współpraca pomiędzy ośrodkami, opracowywanie planów transportowych i ich realizacja.

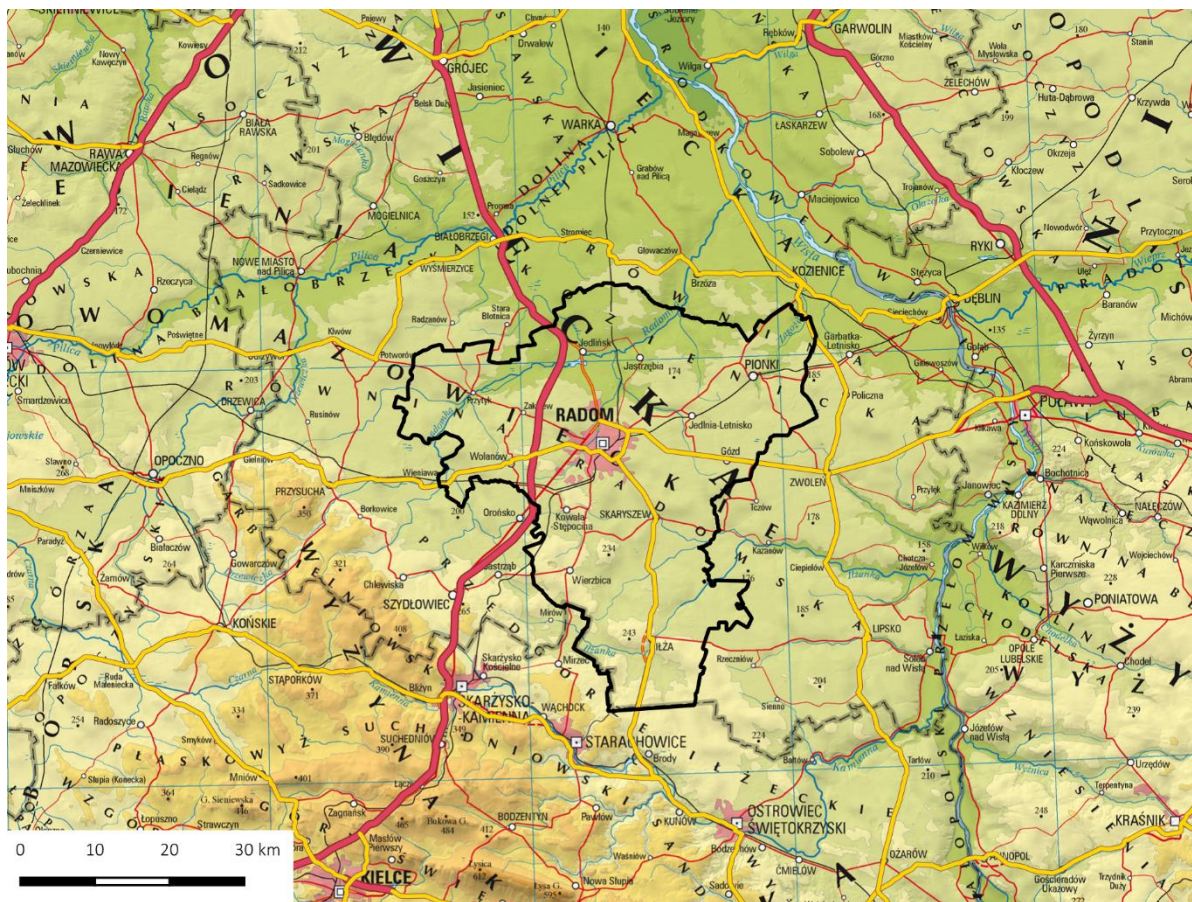
Organem decyzyjnym Partnerstwa jest **Rada Partnerstwa**, którą stanowi Zarząd Stowarzyszenia ROF.

Zarządzanie operacyjne i realizację działań w Partnerstwie powierzono **Grupie Roboczej**, którą tworzą Koordynator Grupy Roboczej oraz przedstawiciele jednostek samorządowych wchodzących w skład Partnerstwa.

Działania w ramach Partnerstwa prowadzone są w oparciu o Plan Pracy przyjęty przez Radę Partnerstwa dnia 30 maja 2022 roku. Określono w nim harmonogram oraz zakres i podział zadań poszczególnych podmiotów, a także wskazano zakres i sposób włączania w proces projektowy interesariuszy. Grupę interesariuszy stanowią instytucje i organizacje istotne z punktu widzenia celów Partnerstwa, w tym samorząd wojewódzki i samorząd powiatowy, jak również lokalni liderzy, w szczególności przedstawiciele środowisk społecznych i gospodarczych.

Obszar Partnerstwa **położony jest** w południowej części województwa mazowieckiego. Sąsiaduje z powiatami województwa mazowieckiego (szydłowiecki, przysuski, białobrzegi, kozienicki, zwoleniński i lipski) oraz świętokrzyskiego (starachowicki). Teren Partnerstwa przecinają trzy **drogi krajowe** (S7, S12 i DK nr 9) które zapewniają połączenia ze stolicą województwa, a także regionami sąsiednimi. Radom dzieli od Warszawy odległość 102 km, od Lublina 110 km, a od Kielc 82 km.

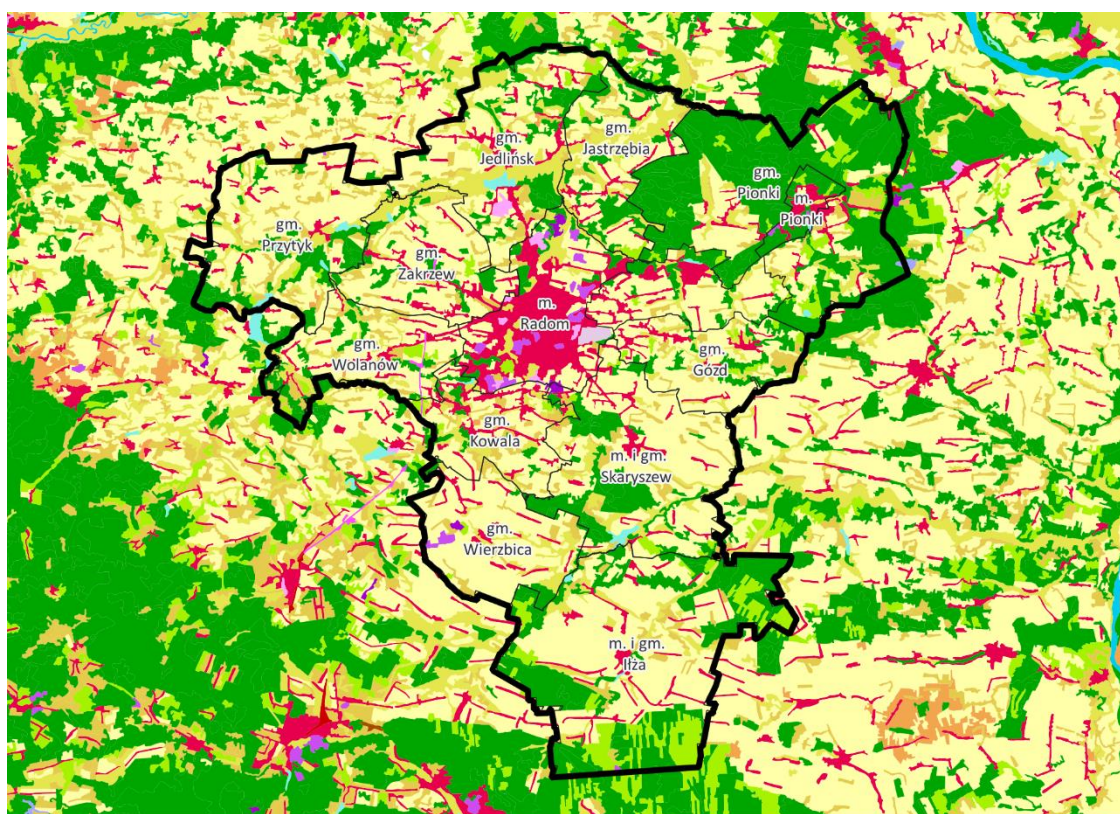
Ryc. 1. Położenie obszaru Partnerstwa

Źródło: Opracowanie ZMP na podstawie danych GUGiK oraz GDDKiA

Większość obszaru wykorzystywana jest rolniczo, jednak znaczący udział mają obszary zurbanizowane. Wynika to z funkcjonowania na terenie Partnerstwa dużego miasta oraz przekształceń wielu miejscowości, które administracyjnie przynależą do obszarów wiejskich, ale utraciły już w znacznym stopniu rolniczy charakter.

Ryc. 2. Klasy pokrycia terenu obszaru Partnerstwa

LEGENDA

 Zabudowa	 Tereny zielone i sportowe	 Lasy
 Tereny przemysłowe lub handlowe	 Grunty orne	 Bagna śródlądowe
 Odkrytki	 Łąki, pastwiska	 Cieki
 Budowy	 Inne tereny rolne	 Zbiorniki wodne

Źródło: Opracowanie ZMP na podstawie danych CLC_2018. Projekt Corine Land Cover 2018 w Polsce został zrealizowany przez Instytut Geodezji i Kartografii i sfinansowany ze środków Unii Europejskiej. Wyniki projektu zostały pozyskane ze strony internetowej Głównego Inspektoratu Ochrony Środowiska clc.gios.gov.pl

2.2. Delimitacja obszaru funkcjonalnego w strukturze przestrzennej województwa

W Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze wyznaczono dwa typy obszarów strategicznej interwencji (OSI) na poziomie regionalnym:

1. problemowe (NUTS 3): ciechanowski, ostrołęcki, płocki, radomski, siedlecki, żyrardowski, warszawski zachodni, warszawski wschodni i miasto Warszawa,
2. bieguny wzrostu – miejskie obszary funkcjonalne:
  - miejski obszar funkcjonalny Warszawy (region Warszawski stołeczny) jako istniejący biegun wzrostu,
  - miejskie obszary funkcjonalne miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze (Radom, Ciechanów, Ostrołęka, Pułtusk, Ostrów Mazowiecka, Gostynin, Sierpc, Koźienice) oraz Płocka, Siedlec i Żyrardowa jako potencjalne bieguny wzrostu.

OSI określone na poziomie województwa obejmują także OSI z poziomu krajowego, wskazane w SOR⁵ oraz KSRR 2030⁶, tj. obszary zagrożone trwałą marginalizacją (101 gmin w województwie mazowieckim, m.in. gm. Iłża, gm. Pionki) oraz miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze Radom, Ciechanów, Ostrołęka, Pułtusk, Ostrów Mazowiecka, Gostynin, Sierpc, Koźienice.

OSI problemowe obejmują podregiony NUTS 3 województwa mazowieckiego. Wyznaczone zostały w celu zniwelowania istniejących problemów i barier dla rozwoju nowych lub istniejących funkcji i poprawy warunków życia mieszkańców w podregionach województwa mazowieckiego.

Zgodnie z zapisami Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze interwencja w Radomskim Obszarze Strategicznej Interwencji zorientowana będzie na pobudzenie społeczno-gospodarcze, w tym restrukturyzację branż przemysłowych, aktywizację zawodową osób długotrwale bezrobotnych, wzmocnienie bazy dochodowej samorządów lokalnych i poprawę warunków życia mieszkańców.

Wysoki potencjał w postaci bazy przemysłowej miast oraz funkcjonowanie uczelni wyższych, instytucji naukowych i klastrów powinny stanowić podstawę rozwoju nowych branż, w celu rozwoju lokalnych rynków pracy. Szanse na rozwój

---

⁵ Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

⁶ Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030

i wzmocnianie konkurencyjności przedsiębiorstw stwarzają także specjalizacje produkcji rolniczej podregionu.

Poprawa dostępności komunikacyjnej wewnątrz obszaru, zwłaszcza za pomocą zintegrowanego, niskoemisyjnego transportu publicznego i niezmotoryzowanego przyczyni się do zwiększenia mobilności mieszkańców i wpłynie pozytywnie na ich aktywizację społeczną oraz zawodową.

Wspierane będą działania na rzecz podniesienia jakości kapitału ludzkiego i społecznego, zwłaszcza poprzez rozwój oferty edukacyjnej, w tym ukierunkowanej na podnoszenie lub zmianę kwalifikacji zawodowych osób dorosłych.

Zapewnienie atrakcyjnej oferty edukacyjnej będzie także kluczowe dla zatrzymania ludzi młodych w podregionie. W tym celu niezbędna będzie także poprawa dostępności do usług i infrastruktury społecznej w zakresie ochrony zdrowia⁷.

Działania w OSI radomskim skoncentrowane będą na wskazanych poniżej obszarach.

1. Wsparcie rozwoju społeczno-gospodarczego obszaru poprzez:
  - rozwój skoordynowanej oferty inwestycyjnej, w tym zapewnienie terenów inwestycyjnych i poprawę ich dostępności transportowej,
  - zapewnienie atrakcyjnej oferty edukacyjnej i wzbogacenie bazy dydaktycznej,
  - aktywizację osób bezrobotnych i wspieranie przedsiębiorczości, w tym przez wspieranie uczenia się przez całe życie, doradztwo i kształcenie zawodowe, zapewnienie opieki nad dziećmi,
  - rozwój instytucji otoczenia biznesu,
  - poprawę dostępu do infrastruktury zdrowotnej i specjalistycznej opieki zdrowotnej,
  - rozwój strefy okołolotniskowej oraz budowę bazy logistycznej.
2. Poprawa dostępności obszaru poprzez:
  - rozwój transportu kolejowego z wykorzystaniem nowych i zmodernizowanych linii kolejowych oraz uzupełnienie sieci przystanków,
  - rozwój i poprawę jakości zintegrowanego, niskoemisyjnego transportu zbiorowego,

---

⁷ Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze, s. 83-84.

- rozwój sieci tras rowerowych i infrastruktury dla pieszych⁸.

2.3. Synteza i wnioski z diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i środowiskowo-przestrzennej

Niniejszy rozdział zawiera syntezę, podsumowanie oraz wnioski w obszarach społecznym, gospodarczym i środowiskowo-przestrzennym z Raportu diagnostycznego dla Partnerstwa, opracowanego w okresie maj – grudzień 2022 roku. Kompletny tekst *Raportu diagnostycznego Partnerstwa Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego* wraz z załącznikami dostępny na stronie internetowej Stowarzyszenia Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego.

Zakres czasowy Raportu obejmuje - co do zasady lata 2010-2020, a tam gdzie było to możliwe wykorzystano najbardziej aktualne na dzień sporządzenia opracowania informacje.

Dane wykorzystane do analizy pochodzą przede wszystkim z krajowej statystyki publicznej (m.in.: Główny Urząd Statystyczny, Ministerstwo Finansów, właściwych miejscowo Urzędów Skarbowych), zasobów informacyjnych jednostek samorządu terytorialnego wchodzących w skład Partnerstwa oraz Związku Miast Polskich m.in. w ramach Monitora Rozwoju Lokalnego.

Ważnym punktem odniesienia w procesie analitycznym, w tym formułowania wniosków, były dane oraz informacje zawarte w *Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze* oraz dane dotyczące całego kraju.

Analiza danych statystycznych została uzupełniona ankietowymi badaniami mieszkańców i młodzieży (Załącznik nr 1 Raport z badania młodzieży⁹ oraz Załącznik nr 2 Raport z badania mieszkańców¹⁰), jak również informacjami uzyskanymi na

---

⁸ Tamże.

⁹ Badanie w postaci anonimowej ankiety internetowej przeprowadzone (w terminie 31.05.2022 r. do 10.06.2022 r.) za pośrednictwem dyrektorów szkół na uczniach ostatnich lub przedostatnich klas szkół ponadpodstawowych znajdujących się na terenie Radomskiego Obszaru Strategicznej Interwencji. Wpłynęły 873 kompletnie wypełnione ankiety, na podstawie których wykonano badanie. Pytania w ankiecie profilowane pod kątem grupy docelowej – młodzieży/uczniów.

¹⁰ Badanie w postaci anonimowej ankiety internetowej przeprowadzone (w terminie 15.07.2022 r. do 12.08.2022 r.) za pośrednictwem stron internetowych urzędów i profili w mediach społecznościowych na mieszkańcach z terenu Radomskiego Obszaru Strategicznej Interwencji. Wpłynęły 452 kompletnie

spotkaniu z przedsiębiorcami oraz wnioskami i informacjami uzyskanymi podczas prac Grupy Roboczej.

Raport diagnostyczny poza wstępem, zawierającym wprowadzenie do dokumentu, składa się z trzech zasadniczych części:

1. Charakterystyki Partnerstwa zawierającej podstawowe informacje (Rozdział 2),
2. Charakterystyki Partnerstwa, dokonanej w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowo-przestrzennym oraz funkcjonalnym (Rozdział 3),
3. Analizy potencjałów, barier i potrzeb rozwojowych obszaru Partnerstwa wraz z identyfikacją głównych wyzwań i strategicznych kierunków współpracy (Rozdział 4).

Przyjęty układ i metodologia Raportu diagnostycznego umożliwiły przeprowadzenie analizy sytuacji, posiadanych potencjałów rozwojowych i zasobów oraz występujących problemów i zjawisk niepożądanych na terenie Partnerstwa, a następnie przeprowadzenie procesu wnioskowania wraz z rozpoznaniem wspólnych kierunków rozwojowych i interwencji.

W momencie rozpoczynania projektu CWD Plus, biorąc pod uwagę terytorialny zasięg Stowarzyszenia i teren Radomskiego Obszaru Strategicznej Interwencji (ROSI), zdefiniowany w Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze, do Stowarzyszenia nie należała tylko jedna gmina z ROSI - gmina wiejska Pionki oraz Powiat Radomski. Gmina Pionki przystąpiła do Stowarzyszenia w dniu 28.11.2022 r., co spowodowało, że obszar terytorialny Partnerstwa jest tożsamy z obszarem ROSI, zdelimitowanym w strategii wojewódzkiej. Przystąpienie Gminy Pionki spowodowało wejście w skład Stowarzyszenia wszystkich gmin z terenu Powiatu Radomskiego. Należy jednocześnie zaznaczyć, że od momentu rozpoczęcia projektu CWD Plus, w celu rzetelnego i kompleksowego opracowania dokumentów m.in. Raportu diagnostycznego i Strategii rozwoju ponadlokalnego pozyskiwano niezbędne informacje i dane dotyczące również Gminy Pionki i Powiatu Radomskiego, współpracując podczas całego procesu z wymienionymi jednostkami. Powiat Radomski formalnie przystąpił do Stowarzyszenia ROF w dniu 28.06.2023 r.

---

wypełnione ankiety, na podstawie których wykonano badanie. Pytania w ankiecie profilowane pod kątem grupy docelowej mieszkańców (wszystkie grupy wiekowe).

2.3.1. Sfera społeczna

Syntetyczny wskaźnik rozwoju dla **wymiaru społecznego**¹¹ w ostatnich pięciu latach¹² przybierał wartości ujemne, co oznacza, że sytuacja Partnerstwa była mniej korzystna niż średnia dla innych gmin o podobnym profilu społeczno-gospodarczym. Największe odstępstwo od średniej w grupie porównawczej wskaźnik zanotował w 2016 r. (-0,15) w następnych latach utrzymywał się w przedziale od -0,05 (2017) do -0,11 (2020).

Sytuacja poprawiła się istotnie w 2017r. i wskaźnik osiągnął poziom nieznacznie gorszy od grupy porównawczej (-0,05) głównie za sprawą składowych „Demografia” oraz „Kapitał społeczny”. Po tym dobrym okresie współczynniki systematycznie spadały. Sytuacja uległa pogorszeniu za sprawą obszarów:

- dostępność i jakość zasobów mieszkaniowych, który spadł z (-0,25) w 2016r. do (-0,32) w roku 2020;
- poziom bezpieczeństwa, który w odniesieniu do grupy porównawczej¹³ kształtuje się sporo powyżej średniej (0,46 w 2016r. i 0,35 w 2020r.);

W pozostałych obszarach sytuacja się poprawiła:

- dostępność i jakość infrastruktury pozostają nadal poniżej średniej dla grupy porównawczej, ale zwiększyła się (z (-0,58) w 2016 r. do (-0,38) w 2020 r.);
- zasoby instytucjonalne, integracja i kapitał społeczny gminy w 2016 r. miał wartość (-0,26) i wzrósł do (-0,18) w 2020 r.;
- sytuacja demograficzna - po zdecydowanej poprawie w latach 2017-2018 wróciła do poziomu zbliżonego do 2016 r. (0,06) i wyniosła w 2020r. (0,09).

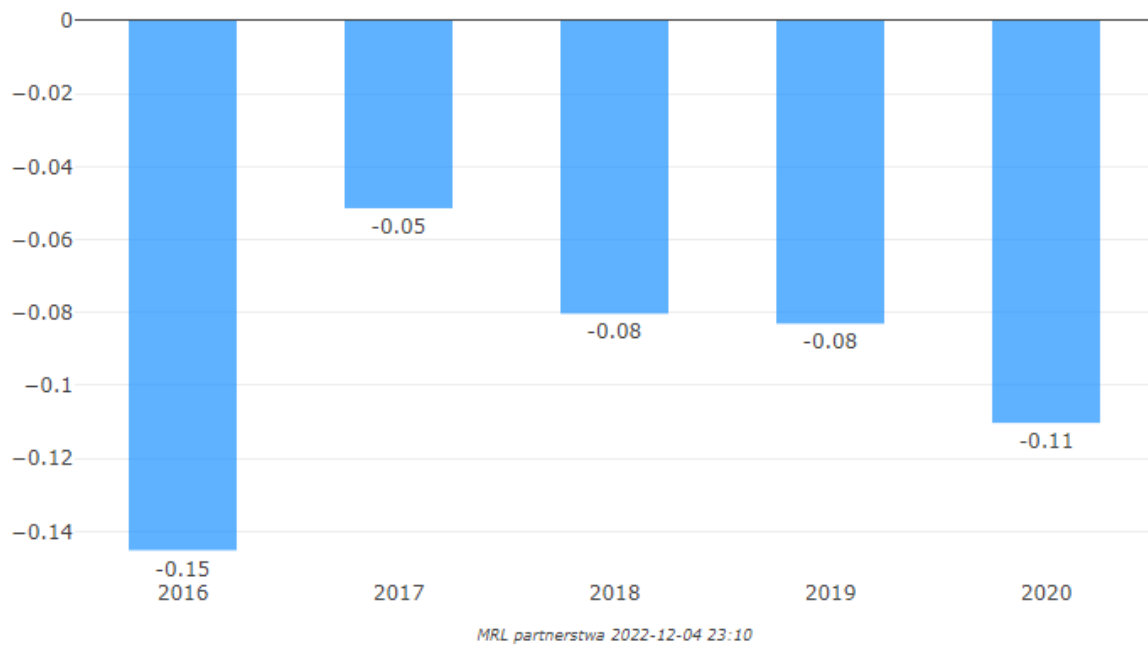
---

¹¹ Wyliczenie wartości wskaźników syntetycznych dla danego partnerstwa opiera się na średniej (ważona wg liczby mieszkańców) dla wartości syntetycznych poszczególnych gmin wchodzących w skład partnerstwa. W MRL dla każdej gminy wartości syntetyczne wyliczone są w oparciu o relację jej wartości wskaźników do wartości średniej tego wskaźnika dla gmin z grupy funkcjonalnej (porównawczej), zdefiniowanej zgodnie z metodologią prof. Śleszyńskiego. Wartością syntetyczną dla danego partnerstwa jest średnia odpowiednich wskaźników gmin wchodzących w skład partnerstwa. Dla uwzględnienia zróżnicowania gmin w danym partnerstwie wartość syntetycznego wskaźnika dla partnerstwa jest średnią ważoną uwzględniającą liczbę mieszkańców poszczególnych gmin. Szerzej w Załączniku nr 3 do Raportu diagnostycznego – Diagnostyka porównawcza.

¹² Wartości dla wskaźników syntetycznych MRL podawane są w pięcioletnim horyzoncie czasowym.

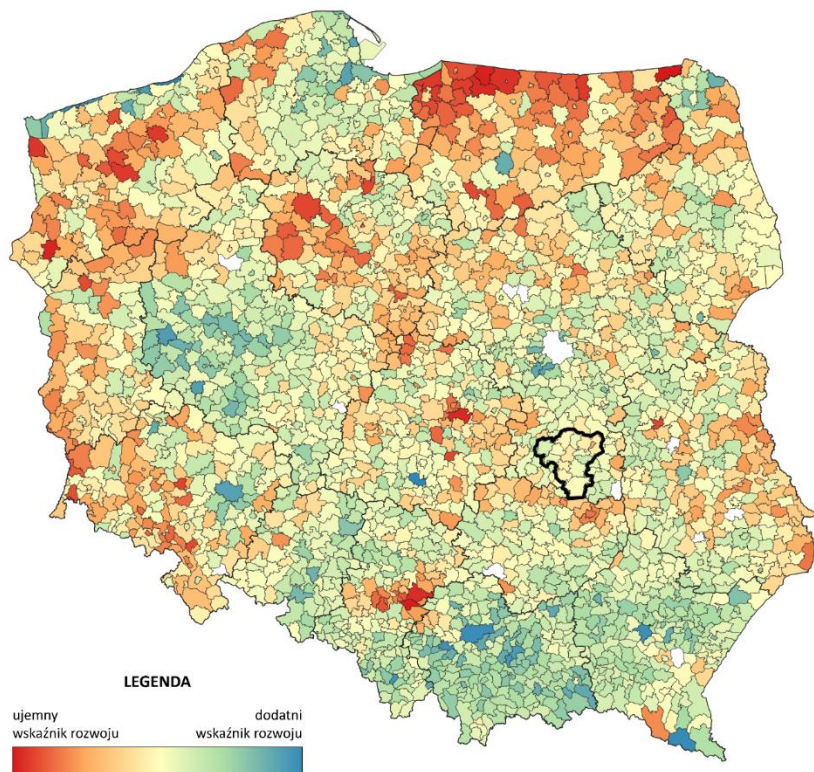
¹³ Metodologia określania grup porównawczych wyjaśniona w przypisie powyżej.

Ryc. 3. Ogólny wskaźnik rozwoju Partnerstwa - wymiar społeczny

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

Ryc. 4. Wskaźnik wymiaru społecznego wg gmin

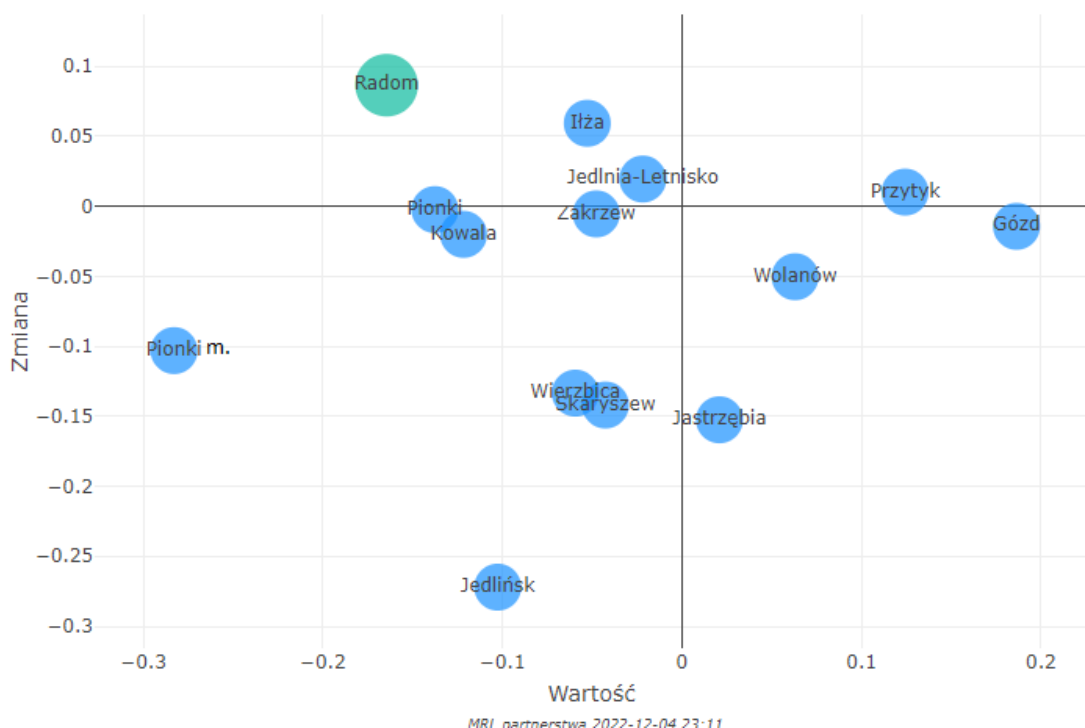
Źródło: Opracowanie ZMP na podstawie danych Monitora Rozwoju Lokalnego

W stosunkowo najkorzystniejszym położeniu są:

- gmina Przytyk, która ma dodatnią wartość (0,12) wskaźników rozwoju i niewielką dodatnią dynamikę (0,01);
- gmina Gózd, która ma dodatnią wartość (0,19) choć ujemną dynamikę (0,01) wskaźników rozwoju;
- gminy Iłża, Radom oraz Jedlnia-Letnisko, które przy ujemnej bądź zerowej wartości wskaźników rozwoju (odpowiednio: (-0,05); (-0,17); (-0,01)) notują dodatnią dynamikę, a więc poprawę wskaźników.

Najmniej korzystną sytuacją w Partnerstwie charakteryzują się miasto Pionki oraz gmina Jedlińsk, gdzie niskim ujemnym wartościami towarzyszy niekorzystny kierunek zmian.

Ryc. 5. Ogólny wskaźnik rozwoju członków Partnerstwa - wymiar społeczny

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

Wnioski z diagnozy - sytuacja społeczna

- Sytuacja demograficzna **Partnerstwa jako całości** jest w wielu aspektach porównywalna do średnich wskaźników **województwa mazowieckiego**. Wyraźnie widać natomiast **zróżnicowania na poziomie gminnym**.
- Począwszy od 2010 r. na obszarze Partnerstwa notuje się systematyczny choć relatywnie **niewielki (ok 3%) spadek liczby mieszkańców**. Znaczący

spadek dotyczy miasta Pionki i miasta Radomia, nieco mniejszy Łży, Wierzbicy i gminy Pionki, natomiast pozostałe gminy zwiększają swoją populację.

- **Społeczeństwo na obszarze Partnerstwa starzeje się.** W 2021 r. na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym (dzieci i młodzież) przypadały niemal 122 osoby w wieku poprodukcyjnym (emeryci). Prognozy GUS do 2030 roku wskazują na pogłębiającą się tendencję (prognoza wzrostu liczby osób +65). Najbardziej „krytycznie” przyrost liczby emerytów (wskaźnik wzrostu powyżej 25%) dotknie Radom i Pionki.
- Niekorzystne zmiany demograficzne na terenie Partnerstwa są pochodną ujemnego przyrostu naturalnego (w 2021r. wyniósł on -4^{14} dla powiatu radomskiego, $-6,4$ dla Radomia, przy $-3,6$ dla województwa mazowieckiego), spadku liczby kobiet w wieku rozrodczym (o ok. 10%) i niskiego współczynnika dzietności (ok. 1,5), który **nie zabezpiecza zastępowalności pokoleniowej**. W dłuższym horyzoncie czasu może to przynieść jeszcze większy niż obecnie spadek liczby urodzeń oraz depopulację (jeśli nie zrównoważy się z dodatnimi wskaźnikami migracji do Partnerstwa).
- **Szybko maleje grupa osób młodych - w wieku 25-34 lata** – która jest cenna dla rynku pracy. Jest to skutek mniejszej liczby narodzin przed ćwierćwieczem, ale i ujemnego salda migracji ludzi w grupie wiekowej 15-39 lat, które dodatkowo ulega pogorszeniu od $-1,6$ w 2013r. do $-3,2$ w 2021r.
- Dla Partnerstwa jako całości obserwowany jest niezbyt duży **odpływ migracyjny**. Należy podkreślić, że duże ujemne saldo migracji notowane jest w Radomiu (o ok. 100 osób rocznie), natomiast połowa gmin notuje niewielki, ale stały trend dodatniego salda. Pomimo ogólnie dość dobrych wskaźników migracji dla Partnerstwa ogółem, niepokoić powinien **odpływ ludzi młodych**. W tym kontekście warto przywołać wyniki przeprowadzonych w 06.2022 r. badań planów życiowych młodzieży, która kończy naukę w szkołach średnich. W grupie biorącej udział w ankietyzacji 20% wiąże swoją przyszłość z obszarem Partnerstwa, reszta zamierza wyjechać, bądź nie podjęła jeszcze decyzji.
- Wyraźnie widać, że „**siła demograficzna**” Partnerstwa **przenosi się do gmin wiejskich**. Pionki i Radom, a także gmina miejsko-wiejska Łża tracą mieszkańców (od 2010r. odpowiednio o 12%, 7% i 7%), procesy starzenia społeczeństwa zachodzą tam najbardziej intensywnie (liczba osób w wieku poprodukcyjnym zwiększyła się odpowiednio o 51%, 35% i 30%), utrwalony jest również wieloletni trend odpływu migracyjnego mieszkańców. Potwierdza to również zmiana struktury mieszkań. Co prawda nadal $\frac{3}{4}$ jest

---

¹⁴ Przyrost naturalny na 1 tys. ludności

zlokalizowanych na obszarach miast, jednak udział ten spada na rzecz mieszkań na obszarach wiejskich.

- Jednocześnie nadal utrzymuje się **koncentracja usług publicznych w miastach, a w szczególności w Radomiu**. To tu uczy się ponad połowa uczniów szkół podstawowych, większość uczniów szkół średnich, działa większość jednostek kultury (w tym kultury wysokiej) oraz placówek służby zdrowia. W pozostałych gminach usługi podstawowe zlokalizowane są głównie w miejscowościach gminnych, stanowiących lokalne ośrodki usługowe. Obserwowane trendy demograficzne wywołują zatem pytanie o nowy model dostarczania tych usług (np. poprzez rozwijanie transportu publicznego poprawiającego mobilność mieszkańców, wykorzystanie rozwiązań cyfrowych, wspólnianie usług i dzielenie się kosztami przez kilka gmin).
- Na terenie Partnerstwa **upowszechnia się wychowanie przedszkolne, a także opieka żłobkowa**. Ogólna liczba wychowanków przedszkoli wzrosła z 10 580 w 2015 r. do 12 665 w 2020 r., natomiast liczba dzieci w żłobkach zwiększyła się z 557 w 2015 r. do 931 w 2021 r. Powoduje to sukcesywne zbliżanie się Partnerstwa do wskaźników wojewódzkich, mówiących o liczbie dzieci w żłobkach oraz przedszkolach na 1 tys. dzieci w odpowiednich grupach wiekowych. Niestety, usługa opieki żłobkowej dostępna jest jedynie w 6 gminach, a dostępność do przedszkoli również jest bardzo zróżnicowana (od 91 w Radomiu i 12 w gminie Iłża, po 3 w gminie Przytyk).
- **Liczba uczniów** w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych od 2016 r. **nie zmienia się w sposób znaczący** (ok. 50 tys.). Stwarza to dobre warunki do podnoszenia jakości nauczania (mniej liczne oddziały), ale wywołuje problemy natury finansowej (obciążenie dla gmin i powiatów związane z utrzymaniem sieci obiektów edukacyjnych).
- Wśród szkół ponadpodstawowych **coraz popularniejsze stają się szkoły dające uprawnienia zawodowe, czyli szkoły branżowe oraz technika. Udział uczniów tego typu szkół w ogólnej populacji uczniów szkół ponadpodstawowych wzrósł z 44,9% w 2015r. do 53,2% w 2020r. Daje to nadzieję na uzupełnianie kadr odchodzących na emeryturę, pod warunkiem zachęcenia młodych do pozostania na terenie Partnerstwa**. Warte podkreślenia jest to, że zdawalność egzaminów maturalnych w szkołach Partnerstwa jest wyższa (93,8% w szkołach ogólnokształcących oraz 87,15% w ponadgimnazjalnych szkołach zawodowych) niż średnie dla województwa mazowieckiego (odpowiednio 91% oraz 78,9%), a młodzież **widzi potrzebę dalszego doskonalenia swoich umiejętności**. Mimo to oferta edukacji i kształcenia (na poziomie wyższym i branżowym) jest jednym z czterech elementów najbardziej zniechęcających młodzież do pozostania

i jest to obszar, który dla 40% ankietowanych jest ważnym obszarem do poprawy. Jest to istotna kwestia również dla przedsiębiorców, którzy postulują większe dopasowanie systemu edukacyjnego do potrzeb rynku pracy.

- **Dostęp do usług** z zakresu opieki zdrowotnej - zarówno świadczonych ambulatoryjnie jak i przez szpitale – **jest słabszy niż średnio w województwie mazowieckim**. Świadczą o tym zarówno dane dotyczące ilości placówek i udzielonych świadczeń, jak i ilość kadry medycznej. Wskaźnik liczby lekarzy na 10 tys. mieszkańców wyniósł w 2020r. na terenie Partnerstwa 10,2 (na Mazowszu 28), natomiast analogiczny wskaźnik dotyczący pielęgniarek i położnych na obszarze Partnerstwa wyniósł 56,9 (na Mazowszu 58,7). Dodatkowo, usługi te **są skoncentrowane głównie w Radomiu**. Świadczą o tym zarówno dane dotyczące liczby placówek i udzielonych świadczeń, jak i ilość kadry medycznej. We wszystkich gminach działają jednostki ambulatoryjnej opieki zdrowotnej, zatem podstawowe formy opieki są zlokalizowane blisko mieszkańców, niemniej dostępność do nich jest mniejsza niż średnio w regionie. Szpitale w większości zlokalizowane są w Radomiu, a ponadto w Pionkach i Iłży, ale borykają się one z problemami kadrowymi. W związku z tym sfera ta w ocenie mieszkańców jest znaczącym problemem i wymaga podjęcia działań wspomagających. Postulat ten może być trudny do zrealizowania biorąc pod uwagę konstrukcję systemu opieki zdrowotnej oraz kompetencje ustawowe w tym zakresie i sytuację finansową samorządów lokalnych.
- Zwiększony popyt na **usługi zdrowotne** jest częściowo pochodną zwiększającej się liczby seniorów. Powoduje to również **presję na zabezpieczenie usług opiekuńczych** dla tej grupy społecznej, a także zadbanie o jak najdłuższą aktywność społeczną i samodzielność. Dotyka to szczególnie miast, gdzie grupa seniorów powiększa się dynamicznie i przewyższa już grupę osób młodych. Poza generowaniem popytu na usługi opiekuńcze czy aktywizacyjne (np. kluby seniora) wywołuje to również potrzebę wprowadzania różnorodnych ułatwień w związku z dostępem do usług oraz przestrzeni publicznych.
- W ostatnich latach obserwowane jest **ograniczenie potrzeb związanych ze wspieraniem osób będących w trudnej sytuacji życiowej**, i to w tempie nieco przewyższającym średnią dla województwa mazowieckiego. O połowę spadła liczba osób korzystających z pomocy społecznej, otrzymujących zasiłki rodzinne czy dodatki mieszkaniowe. Mieszkańcy Radomia stanowią największą grupę odbiorców pomocy (73% wspomaganym rodzin), choć Radomianie stanowią niespełna 58% ludności Partnerstwa.

- Na terenie Partnerstwa poczyniono wiele inwestycji mających na celu poprawę **dostępu do infrastruktury sportowej oraz obiektów kultury**. Oferują one szeroką ofertę zajęć i wydarzeń. Niemniej, wiele gmin wciąż nie dysponuje odpowiednią infrastrukturą (jednostki kultury funkcjonują w 8 gminach, sieć obiektów sportowych jest rozłożona bardzo nierównomiernie w skali Partnerstwa), co przekłada się na niższe niż średnio w województwie uczestnictwo w zajęciach kulturalnych i sportowych, a także duże zróżnicowanie w uczestnictwie mieszkańców poszczególnych gmin. Liczba uczestników zajęć w centrach, domach kultury na 1 tys. mieszkańców na terenie Partnerstwa była niższa (wskaźnik w 2021r. wyniósł 9,09) niż średnio w regionie (16,33). Z kolei wskaźnik ćwiczących w klubach sportowych na 1 tys. mieszkańców dla województwa mazowieckiego wyniósł 25,7 i był przekroczony w 5 gminach. Ekstremalnie niski wskaźnik (poniżej 7) odnotowano w gminach Gózd i Kowala. Również w ocenie mieszkańców biorących udział w badaniach ankietowych oferta kulturalna w gminach Partnerstwa nie jest zadowalająca (część osób korzysta z niej w innych ośrodkach), a liczba obiektów kultury oraz sportowych wymaga zwiększenia.
- Pozytywnym zjawiskiem mówiącym o aktywności społecznej jest dość wysoka **frekwencja w wyborach** - powyżej 50 %. Kolejnym pozytywnym aspektem jest zwiększające się (choć dość powoli) zaangażowanie mieszkańców w działalność organizacji pozarządowych. Wskaźnik liczby organizacji społecznych na 1 tys. mieszkańców wzrósł z 1,8 w 2011r. do 2,8 w 2021r. (w województwie mazowieckim odpowiednie wartości wyniosły 3,45 oraz 4,89). Niestety, deklaracje młodych osób wyrażone w badaniach społecznych wskazują na słabe zainteresowanie sferą samorządności i chęcią włączania się w działania na rzecz małej ojczyzny. To co liczy się dla młodzieży, to rodzina i znajomi (to również im młodzież ufa najbardziej), a więc najbliższe otoczenie.
- **Warunki zamieszkania poprawiają się sukcesywnie**, choć nie wszystkie parametry wydają się być zadowalające. Co prawda **przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania (85,4 m²) jest wyższa niż w województwie mazowieckim (72,6 m²), to jednak powierzchnia przypadająca na 1 użytkownika jest już niższa** (na terenie Partnerstwa wynosi 26,9 m², a w województwie mazowieckim 32 m²). Zabudowa mieszkaniowa jest wyposażona w urządzenia sieciowe infrastruktury technicznej (wodociąg, kanalizacja) na poziomie podobnym do średnich parametrów dla województwa mazowieckiego. Wyraźne są natomiast różnice pomiędzy gminami. Fakt, który może świadczyć o gorszej dostępności do uzyskania własnego mieszkania (**wskaźnik liczby mieszkań na 1 tys. mieszkańców** w Partnerstwie wynosi 315,5 podczas gdy średnio w regionie 440,2) to

relacja ceny za 1 m² lokalu w stosunku do średniego wynagrodzenia brutto, która wynosi ok 67%.

2.3.2. Sfera gospodarcza

Syntetyczny wskaźnik rozwoju dla **wymiaru gospodarczego** w każdym z analizowanych lat¹⁵ przybierał wartości ujemne, co oznacza, że sytuacja Partnerstwa była gorsza niż średnia dla gmin w grupie porównawczej – o podobnym profilu społeczno-gospodarczym¹⁶. Wskaźnik wykazywał dalszy niewielki trend spadkowy.

Najbardziej pogorszyły się wskaźniki obrazujące stan finansów publicznych. Nieco mniejsze zmiany, ale również negatywne, zaszły w obszarze „rynek pracy i kwalifikacje siły roboczej”, które po poprawie w latach 2017-2018 (odpowiednio 0,60 i -0,61) spadły w 2020 r. poniżej poziomu z roku 2016 (do -0,68).

Systematycznie poprawiały się natomiast aspekty obrazujące:

- potencjał i konkurencyjność gospodarki (z -0,22 w 2016 r. do -0,17 w 2020 r.),
- sytuacja materialna mieszkańców (z -0,22 w 2016 r. do -0,05 w 2020 r.), choć nadal są one niższe niż średnia dla grupy porównawczej¹⁷.

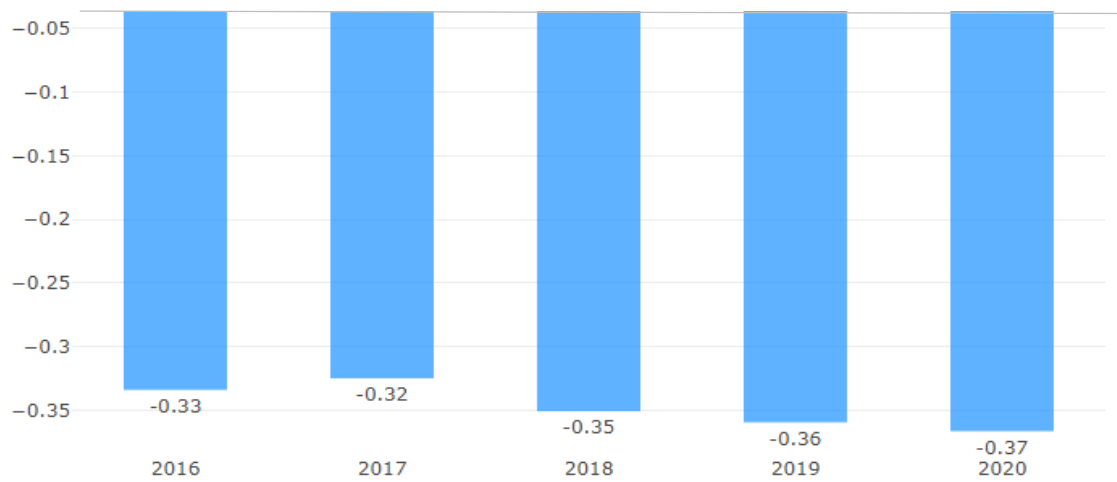
---

¹⁵ Wartości dla wskaźników syntetycznych MRL podawane są w pięcioletnim horyzoncie czasowym.

¹⁶ Wylizanie wartości wskaźników syntetycznych dla danego partnerstwa opiera się na średniej (ważona wg liczby mieszkańców) dla wartości syntetycznych poszczególnych gmin wchodzących w skład partnerstwa. W MRL dla każdej gminy wartości syntetyczne wylizane są w oparciu o relację jej wartości wskaźników do wartości średniej tego wskaźnika dla gmin z grupy funkcjonalnej (porównawczej), zdefiniowanej zgodnie z metodologią prof. Śleszyńskiego. Wartością syntetyczną dla danego partnerstwa jest średnia odpowiednich wskaźników gmin wchodzących w skład partnerstwa. Dla uwzględnienia zróżnicowania gmin w danym partnerstwie wartość syntetycznego wskaźnika dla partnerstwa jest średnią ważoną uwzględniającą liczbę mieszkańców poszczególnych gmin. Szerzej w Załączniku nr 3 do Raportu diagnostycznego – Diagnoza porównawcza..

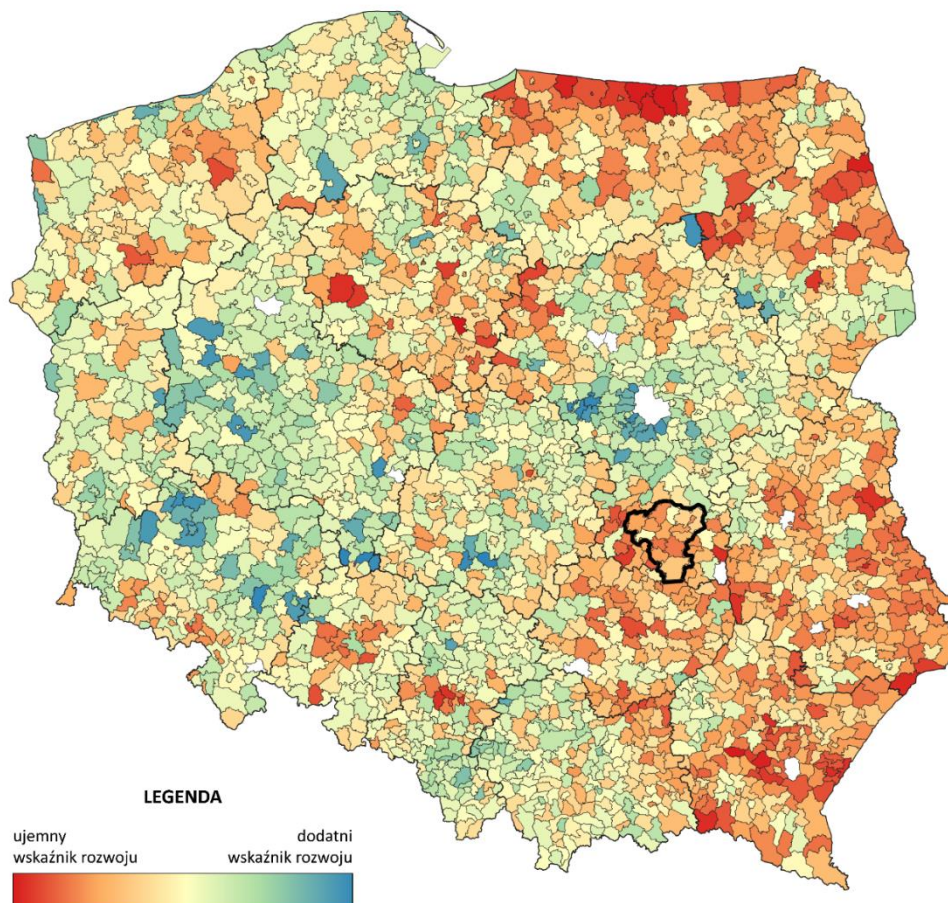
¹⁷ Metodologia określania grup porównawczych wyjaśniona w przypisie powyżej.

Ryc. 6 Ogólny wskaźnik rozwoju Partnerstwa – wymiar gospodarczy

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

Ryc. 7. Wskaźnik wymiaru gospodarczego wg gmin

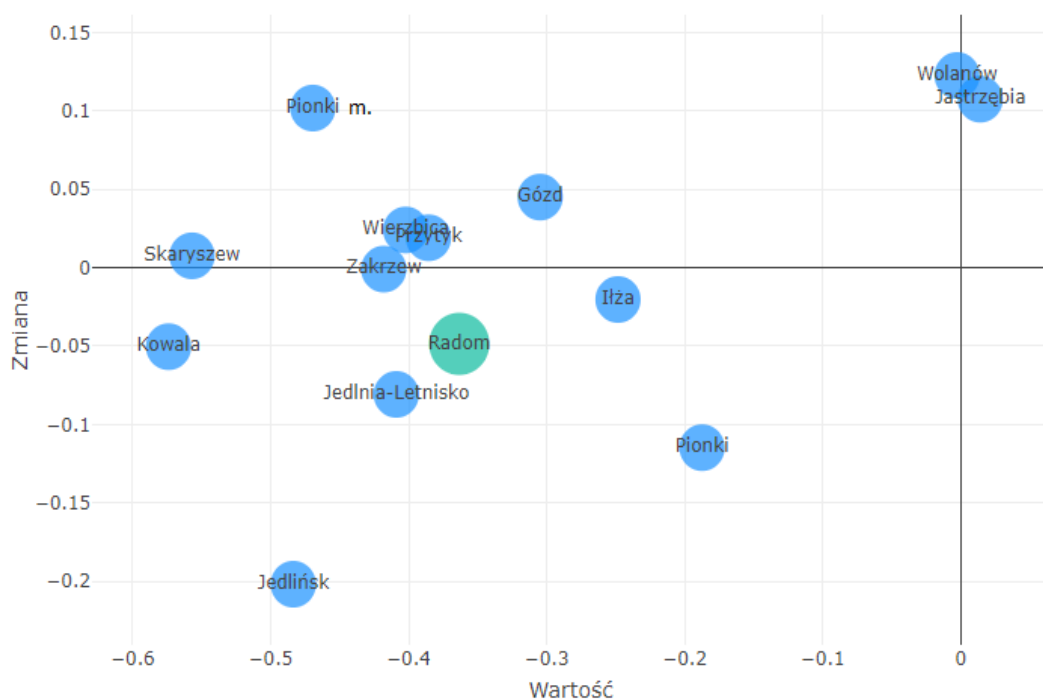
Źródło: Opracowanie własne na podstawie Monitora Rozwoju Lokalnego ZMP

W stosunkowo najkorzystniejszym położeniu są:

- gminy Wolanów i Jastrzębia, przy wartości zbliżonej do zera wykazują najwyższą dynamikę rozwoju (odpowiednio: 0,12 i 0,11);
- miasto Pionki, które przy ujemnej wartości (-0,47) notuje dodatnią dynamikę (0,10), a więc poprawę wskaźników.

Najmniej korzystną sytuacją w Partnerstwie charakteryzuje się gmina Jedlińsk, gdzie niskim wartościom (-0,48) towarzyszy ujemna dynamika (-0,20) zmian.

Ryc. 8. Ogólny wskaźnik rozwoju członków Partnerstwa – wymiar gospodarczy

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

Wnioski z diagnozy - sytuacja gospodarcza

- Wzrastający poziom wynagrodzeń (przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto na obszarze Partnerstwa wzrosło od 2015r. o 52%) przekłada się na zwiększenie wpływów jednostek samorządu terytorialnego z tytułu udziału w podatku PIT. **Poprawę sytuacji materialnej** potwierdza również zmniejszenie skali wsparcia w ramach systemu pomocy społecznej. Należy jednak podkreślić, że dochody gmin tytułem podatku dochodowego od osób fizycznych w przeliczeniu na 1 mieszkańca stanowią poniżej 40% wartości dla województwa mazowieckiego (dla przykładu w 2021r. dla Partnerstwa było to 841 zł, a dla Mazowsza 2 196 zł). Dodatkowo, **sytuacja**

makroekonomiczna w Polsce (szczególnie wysoka inflacja¹⁸, słabnąca złotówka oraz rosnące stopy procentowe) silnie oddziałują na **faktyczną wartość nabywczą**, a więc realny poziom dochodów i możliwości konsumpcyjne oraz inwestycyjne. Znajduje to swoje potwierdzenie w wynikach badań ankietowych mieszkańców, gdzie ponad połowa osób biorących udział w badaniu ocenia swoją sytuację materialną jako średnią, jedna trzecia jako dobrą, a 13% wskazało, że żyje skromnie. Jeśli chodzi o ocenę kondycji finansowej rodzin bardziej optymistyczni są ludzie młodzi, choć może to wynikać z niepełnej świadomości na temat gospodarowania rodzinnym budżetem.

- W najbliższym czasie należy liczyć się z **negatywnymi skutkami** kryzysu gospodarczego, zarówno dla gospodarstw domowych, jak i przedsiębiorstw oraz jednostek samorządu terytorialnego. W przypadku samorządów negatywne efekty będą dodatkowo wzmacniane przeprowadzeniem reformy finansów publicznych ograniczających dochody własne.
- Gminy Partnerstwa notują **systematyczny wzrost dochodów z podatku PIT**, na co wpływ ma rosnąca liczba pracujących przy jednoczesnym wzroście poziomu wynagrodzeń. Tym samym umacnia się (a przynajmniej utrzymuje) pewna samodzielność budżetowa jednostek, choć w strukturze dochodów nadal większość stanowią wpływy z dotacji. Ogólna **analiza sytuacji finansowej Partnerstwa nie wskazała istotnych zagrożeń** skutkujących brakiem zdolności któregoś z partnerów do finansowania działań rozwojowych (wyjątkiem jest Radom, gdzie niski wynik operacyjny pomniejszony o spłaty długu w relacji do dochodów bieżących oraz okres spłaty długu powinny być monitorowane). Natomiast w związku ze zmiennością czynników o charakterze społeczno-gospodarczym, w tym wynikających z trwającego kryzysu energetycznego i gospodarczego, należy na bieżąco monitorować sytuację finansową Partnerstwa.
- Obserwując kształtowanie się zbiorowości podmiotów gospodarczych po 2015 r., można zauważyć długookresową prawidłowość **stałego wzrostu liczby funkcjonujących podmiotów gospodarczych** przy jednoczesnym stałym spadku liczby mieszkańców. Optylizmem napawa fakt, że liczba nowo zarejestrowanych firm stale przewyższa liczbę firm wyrejestrowanych, co świadczy o otwartości mieszkańców obszaru Partnerstwa na podejmowanie ryzyka biznesowego. Niemniej zwrócić należy uwagę na fakt, iż **przyrost ten odbywa się głównie za sprawą firm mikro, zatrudniających**

---

¹⁸ <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ceny-handel/wskazniki-cen/szybki-szacunek-wskaznika-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych-we-wrzesniu-2022-roku,21,5.html>

do 9 osób, których udział w ogólnej liczbie firm wzrósł z 95,8% w 2015r. do 96,5 w 2021r. Stabnie natomiast sektor firm małych i średnich. Ponadto, potencjał gospodarczy Partnerstwa, mierzony liczebnością podmiotów gospodarczych na 1 tys. mieszkańców (w powiecie radomskim 88,4, w Radomiu 124), jest niski w odniesieniu do średniej wojewódzkiej (171), choć Partnerstwo odrabia zaległości w tym zakresie dzięki wysokiej dynamice. Niepokojące w tym kontekście mogą być postawy młodych ludzi, którzy widzą siebie raczej jako pracowników w firmach różnej wielkości, a nie jako przedsiębiorców (nawet jeśli mają możliwość kontynuowania tradycji firmy rodzinnej). Z kolei obawy przedsiębiorców budzi niepewność sytuacji makroekonomicznej (w tym wysoka inflacja), obciążenia fiskalne oraz często niezbyt efektywna współpraca z samorządami (np. brak wypracowanych kanałów przekazywania informacji, punktów kontaktowych dla lokalnych przedsiębiorców). Ww. spostrzeżenia wynikają z przeprowadzonych badań ankietowych oraz spotkania z przedsiębiorcami¹⁹, wartym podkreślenia jest fakt, że samorzady nie dysponują odpowiednimi narzędziami (polityka fiskalna, obciążenia składkami ZUS) mogącymi w szybki i istotny sposób wpłynąć na zmianę prezentowanych postaw.

- **Struktura branżowa lokalnego biznesu wykazuje pewne różnice w stosunku do przeciętnych wskaźników dla regionu**, a to za sprawą wyższego udziału sekcji C (przetwórstwo przemysłowe), którego udział jest wyższy o 40% niż w województwie oraz F (budownictwo) oraz G (handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych włączając motocykle), z udziałem wyższym o ok. 30 % niż średnio w regionie. Obiecujący jest natomiast wzrost znaczenia sekcji M (działalność profesjonalna, naukowa i techniczna). Obserwowane są **pozytywne tendencje zmian** (zarówno, jeśli chodzi o liczbę podmiotów jak i zatrudnienie): zmniejszenie udziału rolnictwa oraz handlu na rzecz budownictwa i usług, co wskazuje na większą dywersyfikację gospodarki, oznaczającą również większą stabilność i odporność w okresie dekonunktury.
- Taka struktura podmiotów wpływa na odczucia mieszkańców co do sytuacji gospodarczej i dalszych perspektyw rozwojowych. **Wysokość zarobków i oferta rynku pracy jest postrzegana** przez niemal ¼ mieszkańców (zarówno w badaniu młodzieży jak i badaniu mieszkańców) **jako słaba strona obszaru Partnerstwa**. W związku z tym wśród pożądanых działań na pierwszych

---

¹⁹ Badania ankietowe młodzieży czerwiec 2022 r.

Badania ankietowe mieszkańców lipiec – sierpień 2022 r.

Spotkanie z przedsiębiorcami wrzesień 2022 r.

miejscach pojawiają się „tworzenie miejsc pracy” oraz „tworzenie warunków do rozwoju przedsiębiorczości”. Ponadto, niedopasowanie ofert pracy do oczekiwań młodych ludzi (praca w branżach wysokich technologii, handlu, usługach) wobec bliskości Warszawy może powodować odpływ migracyjny.

- Pochodną kondycji podmiotów działających na terenie Partnerstwa są również dochody, jakie uzyskują jednostki samorządu terytorialnego z tytułu udziału w **podatku CIT**. W przeliczeniu na 1 mieszkańca gminy Partnerstwa²⁰ w 2021r. uzyskały wpływy o wartości 56zł (wartość dla mazowieckiego to 249 zł, a dla Polski 124zł), natomiast w przypadku powiatu radomskiego wpływy te wyniosły 3,4zł (dla mazowieckich powiatów było to 15,6 zł). Oznacza to, że wartość tego wskaźnika dla Partnerstwa kształtuje się na poziomie 22% wartości wskaźnika dla Mazowsza (zarówno dla gmin, jak i powiatu). W relacji do Polski jest to 45% (w odniesieniu do gmin) oraz 25% (w odniesieniu do powiatów).
- Konsekwencją obserwowanych zmian demograficznych jest **spadek** w latach 2015 -2021 **liczby osób w wieku produkcyjnym** o 7,7% (do 212 003 osób w 2021r.) Przy niewielkim wzroście liczby miejsc pracy sytuacja taka ma pozytywny skutek w postaci **zmniejszenia skali bezrobocia** (liczba zarejestrowanych bezrobotnych spadła od 2015r. o 43%). Jednak utrzymująca się tendencja oznaczać może **w perspektywie kilku lat brak kadr** dla zaspokojenia podstawowych usług (tym np. opieki dla rosnącej rzeszy osób starszych) oraz problemy z zapewnieniem kadr o wyższych kwalifikacjach w przedsiębiorstwach. Już w 2014 r. liczba seniorów przewyższyła liczbę osób młodych, które będą zasilały rynek pracy. Kolejnym **zagrożeniem może być emigracja ludzi młodych**. Osoby z większymi ambicjami płacowymi i poszukujący pracy w zawodach wymagających wysokich kwalifikacji. W tym kontekście istotny jest rozwój przedsiębiorstw z sekcji M. Pewnym zagrożeniem może być wysoka mobilność pracowników Partnerstwa oraz bliskość Warszawy. Z drugiej strony upowszechniająca się telepraca może zahamować trend odpływowy.
- Zachodzące zmiany demograficzne oznaczają konieczność podjęcia **działań na rzecz bardziej efektywnego wykorzystania dostępnych zasobów kadrowych** (w tym podtrzymywanie aktywności zawodowej osób dojrzałych, aktywizacja zawodowa osób pozostających bez pracy, w tym znaczącej grupy osób długotrwale bezrobotnych oraz biernych zawodowo), a przede wszystkim zachęcających ludzi młodych do pozostania na terenie Partnerstwa. Częściowym antidotum na prognozowane problemy rynku

---

²⁰ z uwzględnieniem powiatu grodzkiego Radom

pracy mogą być postępujące w przedsiębiorstwach procesy cyfryzacji i automatyzacji, ograniczające popyt na pracowników.

- **Rolnictwo wciąż odgrywa dość ważną rolę** w gospodarce obszaru Partnerstwa, co znajduje potwierdzenie we wciąż istotnym zaangażowaniu zasobów pracy. Liczba pracujących w sekcji A (rolnictwo, leśnictwo i rybołówstwo) to niemal 20 tys., czyli jedna trzecia ogółu pracujących w gospodarce oraz 9% osób w wieku produkcyjnym. Z kolei w gospodarstwach rolnych – zgodnie z wynikami Powszechnego Spisu Rolnego 2020 – **pracowały**²¹ 24 483 osoby, co stanowiło 11,4% osób w wieku produkcyjnym. Działalność ta nie przekłada się jednak w istotny sposób na dochody samorządów, a poza tym nie jest to branża postrzegana (szczególnie przez młodych) jako atrakcyjna i przyszłościowa. W najbliższych latach należy **spodziewać się dalszego spadku liczby rolników** oraz przesuwania się przeciętnego wieku rolników w górę.
- **Działalność turystyczna nie stanowi jeszcze w strukturze gospodarki bardzo istotnego elementu**, ale w ostatnich latach się rozwija. Korzystnym uwarunkowaniem jest bliskość Warszawy i dobre połączenie komunikacyjne, a także położenie na trasie ze stolicy do Gór Świętokrzyskich.
- Niewątpliwie miasta, a szczególnie Radom, nadal **odgrywają decydującą rolę w kształtowaniu pozarolniczego rynku pracy**, choć na przestrzeni lat również mieszkańcy gmin wiejskich wykazują wysoką aktywność gospodarczą.

2.3.3. Sfera środowiskowo-przestrzenna

Syntetyczny wskaźnik rozwoju dla **wymiaru środowiskowo-przestrzennego** (biorący pod uwagę aspekty środowiska naturalnego oraz zagospodarowania przestrzeni) w każdym z analizowanych lat²² przybierał wartości ujemne, co oznacza, że sytuacja Partnerstwa była gorsza niż średnia w grupie porównawczej²³ dla innych gmin

---

²¹ członkowie rodziny i pracujący najemni stali

²² Wartości dla wskaźników syntetycznych MRL podawane są w pięcioletnim horyzoncie czasowym.

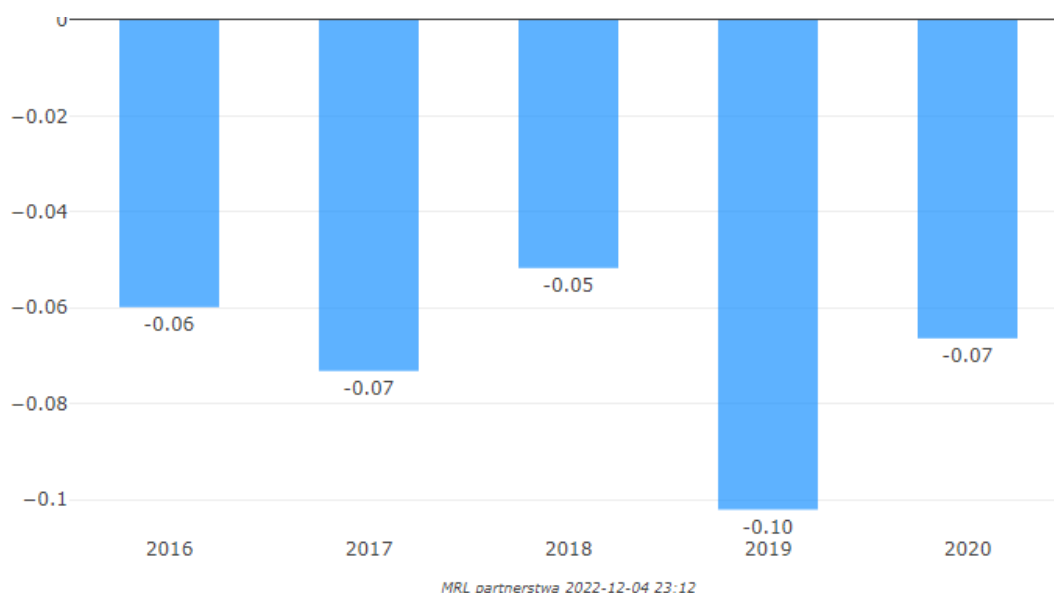
²³ Wyliczenie wartości wskaźników syntetycznych dla danego partnerstwa opiera się na średniej (ważona wg liczby mieszkańców) dla wartości syntetycznych poszczególnych gmin wchodzących w skład partnerstwa. W MRL dla każdej gminy wartości syntetyczne wyliczone są w oparciu o relację jej wartości wskaźników do wartości średniej tego wskaźnika dla gmin z grupy funkcjonalnej (porównawczej), zdefiniowanej zgodnie z metodologią prof. Śleszyńskiego. Wartością syntetyczną dla danego partnerstwa jest średnia odpowiednich wskaźników gmin wchodzących w skład partnerstwa. Dla uwzględnienia zróżnicowania gmin w danym partnerstwie wartość syntetycznego wskaźnika dla partnerstwa jest średnią ważoną uwzględniającą liczbę mieszkańców poszczególnych gmin. Szerzej w Załączniku nr 3 do Raportu diagnostycznego – Diagnoza porównawcza.

o podobnym profilu społeczno-gospodarczym. Wskaźnik utrzymywał się na względnie stałym poziomie od -0,05 do -0,07, poza rokiem 2019, w którym osiągnął najniższą wartość -0,10.

Sytuacja w rozbiciu na podobszary jest zróżnicowana:

- Partnerstwo notuje względną stabilizację w zakresie dostępności komunikacyjnej (zewnętrznej i wewnętrznej), choć wskaźniki związane z tym wymiarem w stosunku do roku 2016 nieznacznie wzrosły (z -0,47 do -0,35);
- nieco lepszą sytuację notuje Partnerstwo w sferze ładu i struktury przestrzennej, jednak parametry z tym związane pogorszyły się i w 2020r. osiągnęły wielkość -0,12;
- parametry sfery związanej z lokalnym środowiskiem kształtują się dużo lepiej niż w grupie porównawczej²⁴ i w 2020 r. osiągnęły wartość wskaźnika 0,26, choć w stosunku do roku 2016 r. obniżyły się z poziomu 0,32.

Ryc. 9. Ogólny wskaźnik rozwoju Partnerstwa – wymiar środowiskowo-przestrzenny

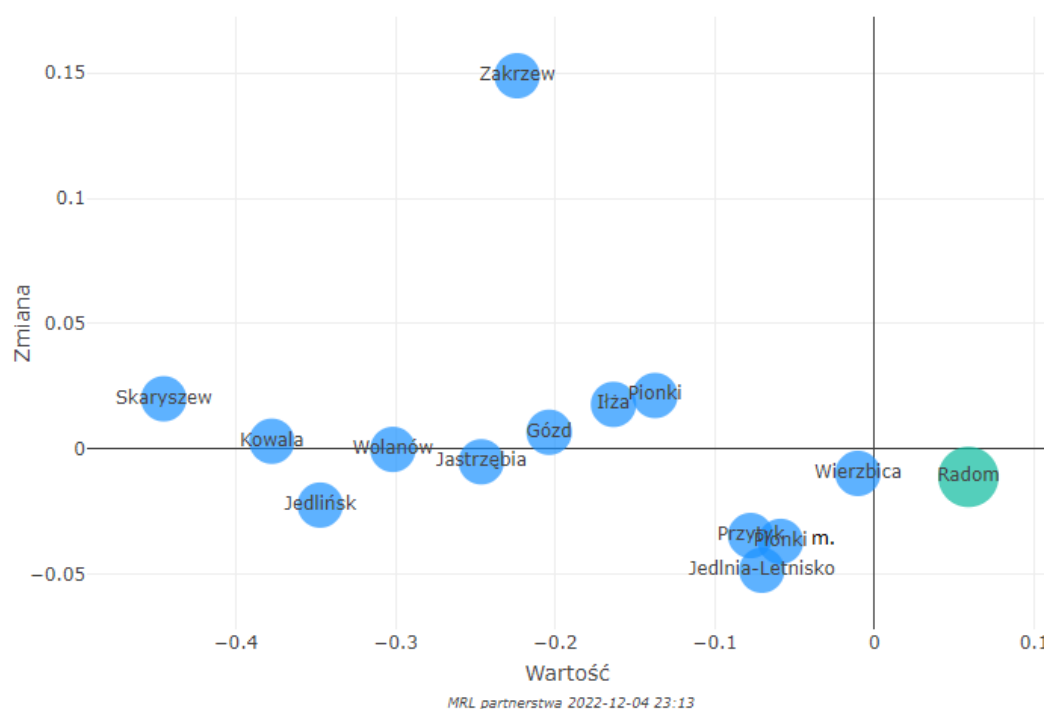
Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

W stosunkowo najkorzystniejszym położeniu jest Radom, który osiągnął wartość lepszą od średniej w grupie porównawczej (0,06) i znikomą dynamikę spadkową -0,01 oraz gmina Wierzbica położona bardzo blisko wartości parametrów dla grupy porównawczej (-0,01) i notuje niską dynamikę negatywnych zmian (-0,01). Gmina Zakrzew notuje co prawda niskie wartości (-0,22), ale wykazuje dużą dynamikę poprawy (0,15). Najmniej korzystną sytuacją w Partnerstwie charakteryzują się gminy Przytyk, Jedlnia-Letnisko i miasto Pionki, gdzie stosunkowo niskim

²⁴ Metodologia określania grup porównawczych wyjaśniona w przypisie powyżej.

wartościom (odpowiednio: -0,08, -0,07 i -0,06) towarzyszy najwyższa wśród gmin Partnerstwa ujemna dynamika zmian (odpowiednio -0,03, -0,05, -0,04), także gmina Jedlińsk charakteryzuje się wartościami dość znacznie odbiegającymi na niekorzyść od średniej w grupie porównawczej (- 0,35) i jednocześnie ujemną dynamiką zmian (- 0,25), pogłębiającą różnicę.

Ryc. 10. Ogólny wskaźnik rozwoju członków Partnerstwa – wymiar środowiskowy

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

Wnioski z diagnozy - sytuacja środowiskowo-przestrzenna

- W strukturze funkcjonalnej ośrodków **wyraźną dominację wykazuje Radom** – miasto średnie, pełniące rolę ośrodka subregionalnego, silnie wpływające na wysoki stopień urbanizacji obszaru (ponad 70% ludności to mieszkańcy miast). **Pozostałe miasta są małe i mają funkcję uzupełniającą**, jako lokalne ośrodki obsługi dostarczające podstawowych usług dla otaczających obszarów wiejskich.
- Partnerstwo **położone jest pomiędzy stolicami 3 regionów**: Warszawą, Lublinem i Kielcami, co należy odczytywać jako atut w kontekście możliwości korzystania z różnych usług, ale i potencjalne zagrożenie odpływem mieszkańców. Ten drugi czynnik może być ograniczany upowszechnianiem się telepracy, przy zapewnieniu odpowiednich warunków technicznych

(dostęp do Internetu) oraz bytowych (łatwiejszy dostęp do mieszkań, wysoki poziom podstawowych usług).

- **Miasto Radom jest ważnym węzłem komunikacyjnym.** Drogi krajowe, w znaczącej części w standardzie dróg ekspresowych, zapewniają dobrą dostępność zarówno stolicy podregionu, jak i pozostałych części Partnerstwa. Rozwinięta sieć dróg lokalnych zapewnia również **dobrą dostępność wewnętrzną** (z większości terenów Partnerstwa do Radomia można się dostać w przeciągu 30 min.). Niestety, jakość dróg nie przekłada się automatycznie na wskaźniki bezpieczeństwa na drodze. Sfera transportu, a głównie kwestia skomunikowania zewnętrznego i wewnętrznego dzięki transportowi zbiorowemu, oceniona została w badaniach mieszkańców jako obszar wymagający podjęcia intensywniejszych działań (choć z kolei duża część młodzieży zauważyła, że jest to czynnik, który zachęciłby do pozostania na Ziemi Radomskiej).
- 1/5 obszaru Partnerstwa objęta jest różnymi **formami ochrony przyrody**. Są one skoncentrowane w dwóch kompleksach: w części południowej (gminy Skaryszew, Iłża i Wierzbica) oraz północnej (miasto i gmina Pionki oraz okolice).
- Obszar Partnerstwa jest bardzo dobrze **wyposażony w infrastrukturę wodociągową**. Współczynnik mieszkańców korzystających z wodociągu, który w 2020 r. wyniósł 94,2%, w porównaniu do średniej dla województwa (90,7%) jest wysoki. Nieco słabiej wygląda wyposażenie w sieć kanalizacyjną. Udział mieszkańców korzystających na terenie Partnerstwa z kanalizacji wyniósł 70,2%, co odpowiada wartości dla województwa mazowieckiego. Odpowiednia gospodarka ściekowa jest warunkiem poprawy czystości wód (których ogólny stan oceniany jest na razie jako zły), ale również ochrony gleby.
- Statystyczny mieszkaniec Partnerstwa wytwarza **mniej śmieci** (221 kg) niż statystyczny mieszkaniec województwa mazowieckiego (364 kg). Dodatkowo, **połowa wytwarzanych odpadów poddawana jest odzyskowi**. Może to świadczyć o dość wysokiej świadomości ekologicznej mieszkańców w zakresie gospodarowania odpadami.
- **Jakość powietrza** na terenie Partnerstwa, biorąc pod uwagę przekroczenia pyłu PM10 oraz benzo(a)pirenu wskazuje na istniejący problem niskiej emisji, którego źródłem w okresie zimowym jest w głównej mierze sektor gospodarstw domowych. Niestety, **trwający kryzys energetyczny będzie ogromnym wyzwaniem** zarówno w tej sferze (spalanie drewna oraz węgla niskiej jakości, ograniczanie opalania domów gazem), jak i w sferze społecznej (możliwe zwiększanie się zasięgu ubóstwa energetycznego. Czynnikiem sprzyjającym czystości powietrza może być ograniczanie

transportu prywatnego dzięki rozwijaniu systemów transportu zbiorowego oraz budowie sieci bezpiecznych dróg rowerowych.

- Niestety większość gmin **nie postrzega planowania miejscowego jako istotnego narzędzia zapewnienia ładu przestrzennego**. Pod tym względem pozytywnie wyróżniają się: miasto Pionki (100 % pokrycia obszaru mpzp) oraz gminy Kowala (46,4% pokrycia) i Wierzbica (36,4% pokrycia).
- Jakość i czystość środowiska naturalnego, jakość podstawowych usług komunalnych, bezpieczeństwo oraz estetyka otoczenia należą do najważniejszych atrybutów Partnerstwa. Potwierdzają to wyniki zarówno mieszkańców, jak i młodzieży.
- Mimo wielu wyzwań i problemów w ocenie większości mieszkańców (68% ankietowanych) oraz młodzieży (56% ankietowanych) obszar Partnerstwa jest dobrym miejscem do życia.

2.3.4. Syntetyczna analiza SWOT

Na podstawie przeprowadzonej diagnozy sytuacji społeczno-gospodarczej Partnerstwa została sporządzona syntetyczna analiza SWOT, której wyniki przedstawiono w poniższej tabeli

Tabela 2 Syntetyczna analiza SWOT

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • Poprawa warunków zamieszkania. • Stabilna sytuacja finansowa jednostek wchodzących w skład Partnerstwa. • Stały wzrost liczby funkcjonujących podmiotów gospodarczych. • Dywersyfikacja gospodarki i wzrost znaczenia podmiotów związanych z działalnością profesjonalną, naukową i techniczną. • Położenie obszaru pomiędzy stolicami 3 regionów. • Dobra dostępność komunikacyjna obszaru. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ubytek ludności wynikający zarówno z ujemnego przyrostu naturalnego, jak i niekorzystnego salda migracji. • Niekorzystna struktura wiekowa populacji obszaru – spadek liczby osób w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym oraz zwiększanie się grupy osób w wieku poprodukcyjnym. • Zjawisko migracji młodych. • Oferta edukacji i kształcenia na poziomie wyższym i zawodowym niewystarczająca do potrzeb młodzieży. • Niewystarczający dostęp do usług z zakresu opieki zdrowotnej.

<ul style="list-style-type: none"> • Dobre wyposażenie w infrastrukturę wodociągową. • Dość wysoka świadomość ekologiczna mieszkańców. • Bezpieczeństwo i estetyka przestrzeni. • Liczne inwestycje w zakresie poprawy stanu infrastruktury społecznej. • Dość wysoka frekwencja wyborcza i wzrastające zaangażowanie w działalność organizacji pozarządowych. 	<ul style="list-style-type: none"> • Niskie zarobki i niesatysfakcjonująca oferta rynku pracy. • Niekorzystna jakość powietrza wynikająca z niskiej emisji. • Brak spójnej oferty turystycznej – brak innowacyjnych produktów sieciowych, skutecznych działań promocyjnych, niewielka rozpoznawalność obszaru. • Niedostatecznie rozwinięty układ ścieżek i szlaków rowerowych oraz infrastruktury towarzyszącej. • Niewystarczająco atrakcyjna oferta spędzania czasu wolnego (szczególnie dla młodzieży i seniorów). • Pogłębiające się procesy suburbanizacji. • Brak promocji i wspólnej oferty ROF skierowanej do inwestorów. • Niskie pokrycie obszaru ROF miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego. • Brak integracji planistycznej ROF.
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • Otwarcie portu lotniczego w Radomiu. • Lepsze wykorzystanie walorów przyrodniczych i kulturowych obszaru i rozwój działalności turystycznej. • Stworzenie atrakcyjnych terenów inwestycyjnych. • Napływ zewnętrznych inwestorów prowadzących działalność 	<ul style="list-style-type: none"> • Dalsze wyludnianie się obszaru Partnerstwa, w tym odpływ ludzi młodych. • Starzenie się społeczeństwa. • Niewystarczające środki finansowe na ochronę dziedzictwa przyrodniczego i historycznego. • Zmiany klimatyczne oraz postępujące zagrożenie dla środowiska przyrodniczego.

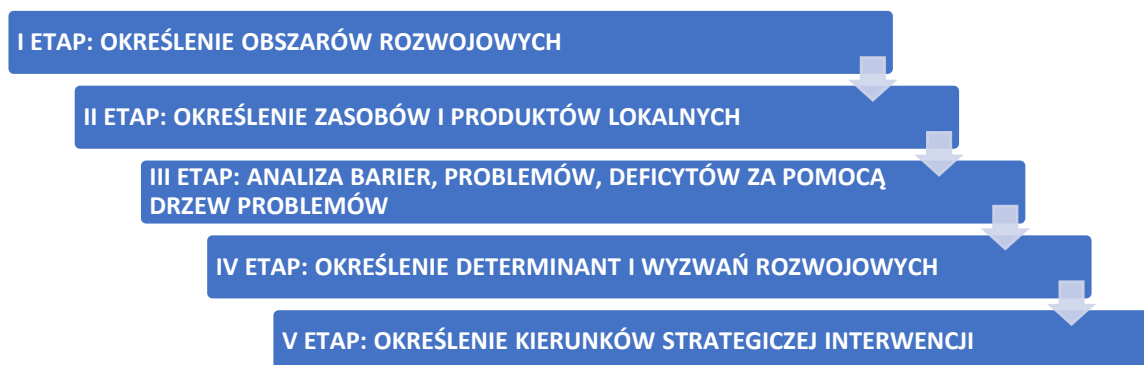
<p>gospodarczą i oferujących atrakcyjne miejsca pracy.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Poprawa warunków dla rozwoju przedsiębiorczości. • Wykorzystanie alternatywnych źródeł energii. • Rozwój odnawialnych źródeł energii i efektywności energetycznej wraz z rozwojem technologii w tym zakresie. • Wykorzystanie zaangażowania organizacji pozarządowych i grup społecznych oraz aktywności mieszkańców obszaru. • Współpraca międzyregionalna oraz międzynarodowa. • Wykorzystanie środków zewnętrznych (fundusze unijne, środki krajowe) do poprawy atrakcyjności oraz rozwoju obszaru. • Wspólne pozyskiwanie środków finansowych na rozwój społ-gosp. • Zwiększenie zasobów rynku pracy wskutek migracji z krajów sąsiednich. • Rozwój sektora usług realizujących potrzeby osób starszych i wykluczonych społecznie. • Rozwój współpracy w ramach Stowarzyszenia ROF. • Rozwój systemu transportu publicznego. 	<ul style="list-style-type: none"> • Postępujące zmniejszenie dochodów własnych gmin oraz dotacji i subwencji. • Często zmieniające się i nieprecyzyjne przepisy prawa wpływające niekorzystnie na rozwój przedsiębiorczości i rozwój JST, w tym rozwój rozproszonej energetyki odnawialnej. • Uwarunkowania prawne i formalne utrudniające realizację istotnych inicjatyw rozwojowych. • Wysokie koszty prowadzenia działalności gospodarczej zniechęcające do zakładania firm. • Niekorzystne uwarunkowania gospodarcze (inflacja, kryzys). • Nieprzewidywalna sytuacja epidemiologiczna. • Rozwój i skutki konfliktu zbrojnego w Ukrainie. • Brak równowagi między potrzebami rozwojowymi a ochroną środowiska.
---	--

Źródło: opracowanie własne

2.4. Analiza zdiagnozowanych uwarunkowań rozwojowych

Analizę potencjałów, barier i potrzeb rozwojowych obszaru Partnerstwa przeprowadzono w pięciu etapach. W pierwszym etapie, na podstawie danych i informacji zawartych w dwóch poprzednich rozdziałach wstępnie określono obszary rozwojowe Partnerstwa. Następnie w drugim etapie, w celu uzyskania informacji na temat potencjałów Partnerstwa, czyli zasobów i produktów, posłużono się specjalnie zaprojektowaną matrycą, na podstawie której określono posiadane zasoby i wytwarzane na ich podstawie produkty. Podobna matryca diagnostyczna, posłużyła również w etapie trzecim do analizy barier i oszacowania istotności problemów i deficytów występujących na obszarze Partnerstwa oraz jednostek wchodzących w jego skład. W kolejnym etapie – czwartym, określono główne determinanty rozwojowe Partnerstwa i odniesiono je do czterech wstępnie założonych w badaniu obszarów rozwojowych: społecznego, gospodarczego, środowiskowo-przestrzennego i instytucjonalnego. W ostatnim, piątym etapie, określono kierunki interwencji i współpracy Partnerstwa w korelacji do wyodrębnionych czterech sfer rozwojowych.

Rysunek 1. Proces diagnozy - metodyka

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Związku Miast Polskich

Rysunek 2. Obszary rozwojowe

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Związku Miast Polskich

2.4.1. Kluczowe potencjały rozwojowe obszaru Partnerstwa

Zasoby i produkty lokalne stanowią potencjały rozwoju lokalnego. Istotne jest dostrzeżenie możliwości wykorzystania zasobów dla pobudzenia rozwoju gospodarczego.

Na potencjały obszaru Partnerstwa będą się składać przede wszystkim posiadane zasoby, oferowane produkty i usługi, które mogą przynieść wymierne korzyści bezpośrednio lub pośrednio poprzez wytworzenie wartości dodanej dla mieszkańców i interesariuszy Partnerstwa. Zasoby to wszystkie użyteczne elementy występujące na terenie Partnerstwa, generujące produkty lokalne. Są niezbędne do wytworzenia wyrobu, usługi, oferty definiujących funkcje obszaru Partnerstwa.

W celu zidentyfikowania zasobów lokalnych Partnerstwa posłużono się specjalnie skonstruowaną matrycą, w której przedstawiciele gmin mieli wymienić poszczególne zasoby oraz określić w skali od 0 do 10 możliwość wykorzystania zasobu dla generowania produktów lokalnych oraz unikatowość zasobów w dwóch perspektywach: lokalnej i partnerskiej. Im wyższa nadana ocena, tym wyższa możliwość generowania produktu i unikatowość zasobu.

Szczegółowe dane z matrycy, zagregowano w 6 głównych grup rodzajowych zasobów – wyniki przedstawia tabela poniżej.

Tabela 3 Główne grupy rodzajowe zasobów

L.p.	ZASOBY LOKALNE	POTENCJAŁ DO GENEROWANIA PRODUKTÓW I UNIKALNOŚĆ ZASOBÓW LOKALNIE	POTENCJAŁ DO GENEROWANIA PRODUKTÓW I UNIKALNOŚĆ ZASOBÓW DLA PARTNERSTWA	WYNIK UŚREDNIONY min. 5 pkt (50%)	WYNIK W RANKINGU
A.	B.	C.	D.	E.	F.
1.	istniejąca infrastruktura	7,36	7,18	7,27	1
2.	funkcjonujące instytucje	7,27	6,55	6,91	2
3.	środowisko naturalne i jego jakość (zasoby przyrodnicze - flora, fauna, krajobraz, położenie)	6,59	5,95	6,27	3
4.	dziedzictwo kulturowe, historyczne, folklor, tradycje, postacie	5,18	5,09	5,05	4
5.	kluczowi przedsiębiorcy ze względu na podaż pracy, potencjał B+R, specjalizacje regionalne itp.	5,45	4,64	5,05	5
6.	niewykorzystane, zapomniane obiekty/przestrzenie	5,36	4,73	5,05	6

Źródło: Opracowanie własne

Najwyżej ocenionym przez partnerów zasobem występującym na obszarze Partnerstwa jest istniejąca infrastruktura. Wśród wymienianych zasobów znalazły się m.in. infrastruktura drogowa, infrastruktura kolejowa, szkoły, domy kultury, boiska i obiekty sportowe. Na podstawie uzyskanego wyniku widać, nastawienie inwestycyjne Partnerstwa utożsamiające możliwość rozwoju i generowania produktów na bazie inwestycji infrastrukturalnych. Infrastruktura może stanowić wspólny mianownik dla realizacji celów Partnerstwa, jest on jednak bardzo kapitałochłonny i należałoby się zastanowić nad wykorzystaniem także innych mniej kosztownych ścieżek rozwoju.

Drugie miejsce w rankingu zajmują funkcjonujące instytucje, do których zaliczono Urzędy Gmin, Domy Kultury, Biblioteki, Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej, kluby i hale sportowe, Domy Pomocy Społecznej, Ośrodki Zdrowia. Wszystkie te instytucje są niezbędne dla funkcjonowania społeczności lokalnej i zaspakajania potrzeb swoich mieszkańców oraz osób z zewnątrz przebywających na terenie Partnerstwa, wpływając bezpośrednio na warunki życia i wizerunek danego obszaru.

Trzecie najwyżej oceniane miejsce zajmuje zasób dotyczący środowiska naturalnego i jego bogactwa. Zdaniem 47% mieszkańców jakość i czystość środowiska naturalnego (powietrza, wody, zieleni) stanowi duży atut Partnerstwa. Atrakcyjność turystyczna: przyrodnicza i kulturowa, zabytki są również uznawane za mocną stronę przez ponad 40% mieszkańców. Dane statystyczne wskazują na wysoki ponad 21% udział obszarów przyrodniczych prawnie chronionych na terenie powiatu radomskiego. Na terenie Partnerstwa znajdują się obszary prawnie chronione, do których zalicza się m.in.: Obszar Chronionego Krajobrazu Iłża-Makowiec oraz Kozienicki Park Krajobrazowy z występującymi tu rezerwatami oraz obszarami NATURA 2000. Partnerzy wskazywali na takie zasoby, jak: gleby, stawy, rzeki, zbiorniki wodne, pomniki przyrody. Jest to cenny zasób Partnerstwa o ~~dużym~~ potencjale rozwojowym, ale mało wykorzystany. Jednym z kierunków wyzwań strategicznych jest rozwój turystyki zwiększający jakość życia na obszarze Partnerstwa, co może wpłynąć pozytywnie na rozpoznawalność Partnerstwa.

Czwartym zasobem w zestawieniu jest wspólna historia i dziedzictwo kulturowe oraz tradycja i ważne postacie. To kolejny równie istotny zasób Partnerstwa, który w przyszłości może generować wiele produktów, w tym produkty turystyczne. Mieszkańcy wysoko oceniają dziedzictwo i historię, ponad 54% z nich uważa ten czynnik za ważny atut Partnerstwa. Przedstawiciele gmin wymieniali najważniejsze fakty historyczne, które mają przede wszystkim wymiar lokalny. Dla mieszkańców ważne są miejsca i związane z nimi symbole kulturowe, a także lokalne święta i tradycje.

Piątym wskazanym w rankingu zasobem Partnerstwa są kluczowi przedsiębiorcy, głównie ze względu na generowanie podaży pracy i wpływ na rozwój gospodarczy. Wśród dominujących sektorów przedsiębiorstw na terenie Partnerstwa znajdują się usługi handlowe, budowlane, transportowe, a także rolnicze. Pozycja tego zasobu świadczy o istotnej roli sfery gospodarczej w rozwoju lokalnym gminy i Partnerstwa. Kluczowi przedsiębiorcy przede wszystkim generują nowe miejsca pracy, ale i stanowią mocny filar gospodarki lokalnej. Z przeprowadzonego badania ankietowego z młodzieżą wynika, iż młodzież zostałaaby na miejscu, pod warunkiem możliwości znalezienia atrakcyjnego zatrudnienia, Młodzież chciałaby się rozwijać i budować swoje doświadczenie zawodowe na takich polach, jak nauka, technika, kultura i rozrywka, czy IT. Zdecydowana większość młodzieży uważa, iż należy wypracować bardziej intensywne wsparcie dla samozatrudnienia, przedsiębiorczości. Zarówno oferty pracy, jak i wysokość zarobków zniechęcają do pozostania w gminie, zdaniem blisko 70% młodzieży oraz ponad 74% mieszkańców. Opinia młodych ludzi jest istotna, gdyż to oni są siłą napędową każdej gospodarki, a jak pokazują trendy demograficzne mamy do czynienia z procesem ubytku zasobów siły roboczej na terenie Partnerstwa.

Szósty zasób stanowią niewykorzystane, zapomniane miejsca i obiekty. To szczególny zasób posiadający dużą unikalność i potencjał, wymagający często rewitalizacji, w celu przywrócenia lub nadania im nowych funkcji społeczno-gospodarczych. Są to szczególne miejsca i obiekty o potencjale przyrodniczym (np. ukształtowanie terenu, rzeki i zbiorniki wodne) oraz kulturowo-historycznym, zawierające elementy wzmacniające poczucie tożsamości lokalnej (m.in. dwory i posiadłości). Miejsca te posiadają duży potencjał społeczno-kulturowo-historyczny, ale wymagają ponownego zagospodarowania i rewitalizacji.

Wykorzystując potencjał endogeniczny gmin, produkty lokalne są wytwarzane z występujących na danym obszarze zasobów. Produkty stanowią wartość dodaną dla obszaru, interesariuszy, a przede wszystkim mieszkańców. Z jednej strony zaspakajają ich potrzeby, a z drugiej generują możliwości sprzedaży na zewnątrz oraz przyciągają zewnętrznych klientów.

Do zdiagnozowania produktów lokalnych Partnerstwa również wykorzystano matrycę, w której przedstawiciele gmin wymieniali produkty wytworzone na zasobach i oceniali je w skali od 0 do 10 punktów pod względem wartości dodanej wymienionego produktu oraz jego możliwości rozwoju w wymiarze lokalnym i dla Partnerstwa. Im wyższa nadana ocena, tym wyższa wartość i potencjał produktu. Jako grupy produktów posiadające istotny potencjał do rozwoju Partnerstwa przyjęto te, które zdobyły powyżej 5 pkt w wyniku uśrednionym, dane w tabeli poniżej.

Tabela 4 Główne grupy rodzajowe produktów

L.p.	PRODUKTY LOKALNE POWSTAJĄCE NA NST. ZASOBACH:	WARTOŚĆ DODANA I POTENCJAŁ PRODUKTÓW - POZIOM LOKALNY	WARTOŚĆ DODANA I POTENCJAŁ PRODUKTÓW - POZIOM PARTERSTWA	WYNIK UŚREDNIONY min. 5 pkt (50%)	WYNIK W RANKINGU
A.	B.	C.	D.	E.	F.
1.	funkcjonujące instytucje	6,91	5,95	6,43	1
2.	istniejąca infrastruktura	6,36	5,91	6,14	2
3.	środowisko naturalne i jego jakość (zasoby przyrodnicze - flora, fauna, krajobraz, położenie)	6,18	5,64	5,91	3
4.	kluczowi przedsiębiorcy ze względu na podaż pracy, potencjał B+R, specjalizacje regionalne itp.	6,41	5,23	5,82	4

Źródło: opracowanie własne

Na pierwszym miejscu w rankingu znalazły się produkty generowane przez funkcjonujące instytucje, pełniące istotne funkcje społeczno-kulturowe, które zaspakajają niezbędne potrzeby społeczności lokalnej i osób przebywających czasowo na terenie Partnerstwa. Wśród tych potrzeb prezentowano rozwój kultury lokalnej, edukacji, resocjalizacji i wyrównywania szans społecznych, usługi senioralne, które są niezwykle potrzebne w obliczu obecnych tendencji demograficznych.

Na drugim miejscu znalazły się produkty związane z istniejącą infrastrukturą, generowane przez zasoby infrastruktury komunikacyjnej (m.in. lotnisko, kolej, drogi), czy wodno-kanalizacyjnej. Wymieniane produkty, takie jak bezpieczeństwo na ulicach, dostęp do wody pitnej, aktywność fizyczna mieszkańców ma niebagatelne znaczenie dla prawidłowego funkcjonowania społeczeństwa. Drugie miejsce produktów związanych z istniejącą infrastrukturą potwierdza przywiązanie mieszkańców i osób zarządzających rozwojem lokalnym, do postrzegania jako głównego czynnika rozwoju zasobów infrastrukturalnych.

Na trzecim miejscu znalazły się produkty generowane na bazie środowiska naturalnego i zasobów przyrodniczych, związane z wypoczynkiem, rekreacją, sportem i turystyką, wpisujące się w tzw. przemysł czasu wolnego.

Czwarte miejsce, a zarazem ostatnie w zestawieniu zawierającym produkty z punktacją pow. 50 % uśrednionej liczby punktów, zajęły produkty generowane przez kluczowych przedsiębiorców, bardzo ważne dla społeczności lokalnych, ponieważ funkcjonujące na danym terenie firmy znajdujące zbyt na swoje produkty, są istotnymi podmiotami generującymi miejsca pracy i wpływającymi na rozwój lokalnej gospodarki.

Wszystkie wyżej wymienione produkty stanowią bardzo ważny czynnik rozwoju, gdyż generują one bezpośrednio lub pośrednio nowe miejsca pracy oraz wpływają na rozwój społeczno-gospodarczy i jakość życia mieszkańców. Mogą zachęcać młodych ludzi do pozostania na obszarze Partnerstwa, rozwijać lokalne firmy oraz przyciągać zewnętrznych inwestorów i tym samym wpływać na rozwój lokalnych i ponadlokalnych specjalizacji. Celem powinno być kreowanie wysokiej jakości produktów terytorialnych, zarówno materialnych, jak i niematerialnych, przez co możliwe będzie budowanie silnej marki miejsca. Pozwala ona na zapewnienie w postrzeganiu potencjalnego klienta wysokiej pozycji Partnerstwa.

Produkty generowane przez kluczowych przedsiębiorców zamknęły ranking produktów, które zdobyły min 50% uśrednionej punktacji.

2.4.2. Kluczowe problemy rozwojowe obszaru Partnerstwa

Na potrzeby analizy skonstruowano matrycę, która zidentyfikowała problemy/ bariery, oraz określiła ich natężenie i istotność dla rozwoju poszczególnych JST i całego Partnerstwa. W oparciu o analizę danych statystycznych, ankietowych oraz pozyskanych z matrycy, poniżej zaprezentowano kluczowe problemy, które obrazują specyfikę Partnerstwa.

Matryca zawierała 12 obszarów funkcjonowania Partnerstwa, które zostały poddane analizie przez przedstawicieli Partnerstwa. W skali od 0 do 10, oceniali oni

istotność oraz natężenie występowania danego problemu dla rozwoju gminy oraz całego Partnerstwa. Im wyższa ocena, tym większe natężenie i istotność problemu dla rozwoju gminy/Partnerstwa, a więc generującego większe bariery rozwojowe. Ocenie poddano następujące obszary:

1. Środowisko naturalne
2. Kultura, zabytki, sztuka, usługi czasu wolnego, gastronomia, rozrywka
3. Turystyka, agroturystyka, turystyka biznesowa
4. Infrastruktura transportowa, dostępność komunikacyjna
5. Gospodarka, przedsiębiorczość
6. Rynek pracy, kadry gospodarki
7. Szkolnictwo, wykształcenie, doksztalcanie
8. Dostęp do usług cyfrowych
9. Administracja, obsługa administracyjna
10. Stan zdrowia mieszkańców i opieka zdrowotna
11. Wykluczenie społeczne
12. Tożsamość lokalna

Zagregowane wyniki przedstawiają poniższa tabela. Wyróżniono sześć głównych obszarów problemowych/deficytowych, w przypadku których osiągnięto średni poziom natężenia i istotności na poziomie przynajmniej 5 punktów (50%).

Tabela 5 Najistotniejsze obszary problemowe/deficytowe

L.p.	PROBLEMY/DEFICYTY W DANYM OBSZARZE	ŚREDNIA NATĘŻENIA I ISTOTNOŚCI DLA ROZWOJU LOKALNEGO (0-10)	ŚREDNIA NATĘŻENIA I ISTOTNOŚCI DLA ROZWOJU PARTNERSTWA (0-10)	ŚREDNIA LOKALNIE I PARTNERSTWO (C+D)/2	POZYCJA W RANKINGU WG ŚREDNIEJ (E)
A.	B.	C.	D.	E.	F.
1.	Infrastruktura transportowa dostępność komunikacyjna, w tym transport publiczny, zbiorowy	8,00	7,55	7,77	1
2	Gospodarka, przedsiębiorczość - obsługa instytucjonalna, doradztwo,	6,41	6,32	6,36	2

	usługi dla biznesu, nowoczesne sektory gospodarki, obsługa MŚP, struktura gospodarki/przedsiębiorstw				
3.	Szkolnictwo, wykształcenie, doksztalcanie w tym zawodowe, kursy, szkolenia, infrastruktura, dostępność usług	5,82	5,50	5,66	3
4.	Kultura, zabytki, sztuka, usługi czasu wolnego, gastronomia, rozrywka - infrastruktura/dostępność do usług	5,91	5,36	5,64	4
5.	Środowisko naturalne - zasoby, jakość, dostępność, infrastruktura, ochrona środowiska (kanalizacja, oczyszczalnie ścieków) itd.	5,74	5,26	5,50	5
6.	Turystyka, agroturystyka, turystyka biznesowa infrastruktura/dostępność usług	5,59	5,00	5,30	6

Źródło: Opracowanie własne

2.4.3. Kluczowe determinanty rozwojowe obszaru Partnerstwa

Rozwój lokalny jest procesem złożonym, na którego wpływ ma wiele zjawisk, procesów, jak i podmiotów biorących w nim udział. Powinien on uwzględniać potrzeby mieszkańców, zasoby lokalne (które są postrzegane jako warunki wewnętrzne rozwoju lokalnego), środowisko naturalne, przyrodnicze, infrastrukturalne, zdolności gospodarcze, naukowe, techniczne. Zespół najważniejszych czynników, powiązanych z występującymi na terenie Partnerstwa zasobami i produktami oraz deficytami i barierami, mogący zarówno zwiększać, jak i osłabiać potencjały Partnerstwa, a także pogłębiać lub eliminować problemy stanowią determinanty potrzeb rozwojowych Partnerstwa.

Na potrzeby analizy wykorzystano specjalną matrycę diagnozującą szczegółowe determinanty rozwojowe i ich istotność dla rozwoju lokalnego oraz Partnerstwa. Partnerzy oceniali determinanty rozwojowe w skali od 0 do 10. Im wyższa ocena, tym czynnik istotniejszy dla rozwoju. Szczegółowe determinanty dotyczyły zarówno mierzalnych obszarów życia społeczno-gospodarczego (np. dostępność komunikacyjna, dostępność określonych usług), jak i trudno mierzalnych (np. współpraca, wspólna wizja), w katalogu znalazły się m.in.:

1. angażowanie mieszkańców we współpracę na rzecz rozwoju;
2. współpraca;
3. informacja - promocja - marka;
4. integracja działań;
5. dostępność komunikacyjna;
6. edukacja;
7. rozwój usług;
8. jakość życia na obszarze;
9. dostępność usług publicznych;
10. dostępność dobrze płatnych miejsc pracy;
11. dostępność kadr pracowniczych;
12. klimat dla przedsiębiorczości;
13. jakość środowiska;
14. walory przyrodniczo-krajobrazowe;
15. walory kulturowe i turystyczne.

Uzyskane szczegółowe wyniki pogrupowano w 10 głównych kategorii determinant rozwojowych zgodnie z tabelą poniżej, uszeregowaną wg uśrednionych istotności obliczonych na podstawie szczegółowych danych dotyczących danej grupy.

Tabela 6 Główne determinanty potrzeb rozwojowych Partnerstwa

L.p	Determinanty potrzeb rozwojowych	Istotność determinanty dla rozwoju lokalnego	Istotność determinanty dla rozwoju Partnerstwa	ŚREDNIA (C+D)/2	Miejsce ŚREDNIEJ w rankingu
A.	B.	C.	D.	E.	F.
1	Poprawa dostępności komunikacyjnej, wykorzystanie połączenia geograficznego	8,05	8,09	8,07	1

2	Poprawa warunków do rozwoju gosp., w tym prowadzenia działaln. gosp., dostępności atrakcyjnych miejsc pracy, kadr gosp., terenów inwestycyjnych	7,76	8,00	7,88	2
3	Poprawa jakości i warunków życia w celu spowolnienia niekorzystnych trendów demograficznych	7,29	7,49	7,39	3
4	Rozwój infrastruktury oraz dostępności, zakresu i jakości usług publicznych, w tym bezpieczeństwa, edukacyjnych, zdrowotnych	7,27	7,45	7,36	4
5	Poprawa jakości, ochrony i dostępności środowiska naturalnego	7,18	7,36	7,27	5
6	Poprawa infrastruktury i usług turystycznych, wykorzystujących potencjały przyrodnicze i kulturowe Partnerstwa	7,00	7,45	7,23	6
7	Wzrost współpracy, zaangażowania mieszkańców i podmiotów społeczno - gospodarczych na obszarze Partnerstwa	7,02	7,18	7,10	7
8	Poprawa sprawności zarządzania, potencjału admin, promocji, wpływu na decyzje wyższego szczebla	6,41	6,61	6,51	8

9	Zwiększenie dostępności, zakresu i jakości usług rynkowych m.in. bankowych, prawnych, telekomunikacyjnych, gastronomicznych	6,27	6,27	6,27	9
10	Poprawa dostępności i wykorzystania dziedzictwa kulturowego i historycznego, tradycji, folkloru itp.	5,52	5,76	5,64	10

Źródło: Opracowanie własne

Następnie główne determinanty rozwojowe zostały odniesione do wstępnie określonych obszarów rozwojowych:

- a) gospodarczego,
- b) społecznego,
- c) środowiskowo – przestrzennego,
- d) instytucjonalnego,

w celu weryfikacji korespondencji tych obszarów (określony wstępnie na początku badania) z uzyskanymi wynikami badań i analiz przeprowadzonych na podstawie otrzymanych danych i informacji.

Tabela 7 Korespondencja głównych determinant z obszarami rozwojowymi

L.p.	DETERMINANTY POTRZEB ROZWOJOWYCH	ŚREDNIA ISTOTNOŚĆ DETERMINANTY DLA ROZWOJU LOKALNEGO I PARTNERSTWA	OBSZAR ROZWOJOWY			
			GOSPODARCZY	SPOŁECZNY	ŚRODOWISKOWO PRZESTRZENNY	INSTYTUCJONALNY
-	-	-	a	b	c	d

1	Poprawa dostępności komunikacyjnej, wykorzystanie połączenia geograficznego	8,07	x	x	xx	x
2	Poprawa warunków do rozwoju gosp., w tym prowadzenia działaln. gosp., dostępności atrakcyjnych miejsc pracy, kadr gosp., terenów inwestycyjnych	7,88	xx	xx	x	xx
3	Poprawa jakości i warunków życia w celu spowolnienia niekorzystnych trendów demograficznych	7,39	xx	xx	x	x
4	Rozwój infrastruktury oraz dostępności, zakresu i jakości usług publicznych, w tym bezpieczeństwa, edukacyjnych, zdrowotnych.	7,36	x	xx	xx	x
5	Poprawa jakości, ochrony i dostępności środowiska naturalnego	7,27	x	x	xx	xx
6	Poprawa infrastruktury i usług turystycznych, wykorzystujących potencjały przyrodnicze i kulturowe Partnerstwa	7,23	xx	xx	xx	x
7	Wzrost współpracy, zaangażowania mieszkańców i podmiotów społeczno - gospodarczych na obszarze Partnerstwa	7,10	x	xx	x	xx

8	Poprawa sprawności zarządzania, potencjału admin, promocji, wpływu na decyzje wyższego szczebla	6,51	xx	x	x	xx
9	Zwiększenie dostępności, zakresu i jakości usług rynkowych m.in. bankowych, prawnych, telekomunikacyjnych, gastronomicznych	6,27	xx	xx	x	xx
10	Poprawa dostępności i wykorzystania dziedzictwa kulturowego i historycznego, tradycji, folkloru itp.	5,64	x	xx	xx	x

x – podstawowa zależność

xx – silna zależność

Źródło: Opracowanie własne

Powyższe zestawienie potwierdza korespondencję przewidywanych 4 sfer rozwojowych z głównymi determinantami określonymi na podstawie analizy szczegółowych danych i informacji.

2.4.4. Kluczowe wyzwania i działania oraz kierunki interwencji

Wskazane główne determinanty rozwojowe, z największym wpływem na zmianę sytuacji na obszarze Partnerstwa, wyznaczają kluczowe wyzwania rozwojowe oraz określają kierunki działań, interwencji i współpracy.

W procesie definiowania wyzwań i działań zostały uwzględnione priorytetowe czynniki w głównym stopniu determinujące rozwój obszaru Partnerstwa m.in.:

- niekorzystną sytuację demograficzną (m.in. spadek liczby ludności, niekorzystna struktura wiekowa, malejące zasoby siły roboczej)
- niewystarczającą infrastrukturę oraz dostęp do usług publicznych przede wszystkim zdrowotnych i opiekuńczych,
- niewystarczającą dostępność transportową, w szczególności w zakresie transportu zbiorowego,
- niewystarczający poziom ochrony środowiska i infrastruktury z tym związanej, przede wszystkim, z niewystarczającym poziomem skanalizowania gmin,

- niewystarczający poziom dochodów własnych jednostek samorządowych wchodzących w skład Partnerstwa w stosunku do potrzeb,
- niewystarczające wykorzystanie potencjałów dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego,
- niewystarczająca infrastruktura oraz dostęp do usług turystycznych,
- niewystarczające warunki do rozwoju przedsiębiorczości, m.in. w zakresie samozatrudnienia,
- niewystarczająca podaż atrakcyjnych miejsc pracy (niewystarczająca liczba przedsiębiorstw i instytucji, generujących atrakcyjne miejsca pracy),
- niezadawalający poziom zarobków w stosunku do średniej dla województwa mazowieckiego,
- poziom usług administracyjnych, warunkujący poza obsługą administracyjną mieszkańców, sprawne zarządzanie skomplikowanymi procesami – w tym realizacją projektów partnerskich, aplikowanie o środki zewnętrzne.

Na podstawie przeprowadzonej analizy określono następujące wyzwania oraz działania i odniesiono je do głównych determinant rozwojowych:

- a) Wzrost innowacyjności i kreatywności
- b) Poprawa środowiska dla rozwoju przedsiębiorczości
- c) Poprawa kapitału ludzkiego i rynku pracy
- d) Rozwój kapitału społecznego i społeczeństwa obywatelskiego
- e) Podwyższenie standardu i dostępu do usług publicznych
- f) Włączenie społeczne grup zagrożonych lub wykluczonych społecznie
- g) Dobra jakość i dostępność infrastruktury transportowej i technicznej
- h) Wysoka jakość i bezpieczeństwo zasobów przyrodniczych i antropogenicznych
- i) Zrównoważony system osadniczy
- j) Sprawne i skuteczne zarządzanie w administracji z wykorzystaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych.

Tabela 8 Główne determinanty rozwojowe – wyzwania/działania

L.p.	Wyzwania/ Działania	Determinanty rozwojowe									
		Wzrost innowacyjności i kreatywności	Poprawa środowiska dla rozwoju przedsiębiorczości	Poprawa kapitału ludzkiego i rynku pracy	Rozwój kapitału społecznego i społeczeństwa obywatelskiego	Podwyższenie standardu i dostępu do usług publicznych	Włączenie społeczne grup zagrożonych lub wykluczonych społecznie	Dobra jakość i dostępność infrastruktury transportowej i technicznej	Wysoka jakość i bezpieczeństwo zasobów przyrodniczych i antropogenicznych	Zrównoważony system osadniczy	Sprawne i skuteczne zarządzanie w administracji z wykorzystaniem technologii ICT
		a	b	c	d	e	f	g	h	i	j
1	Poprawa dostępności komunikacyjnej, wykorzystanie położenia geograficznego		X					X			X
2	Poprawa warunków do rozwoju gosp., w tym prowadzenia działaln. gosp., dostępności atrakcyjnych miejsc pracy, kadr gosp., terenów inwestycyjnych	X	X	X	X	X		X	X	X	X
3	Poprawa jakości i warunków życia w celu spowolnienia niekorzystnych trendów demograficznych		X	X		X	X	X	X	X	X
4	Rozwój infrastruktury oraz dostępności, zakresu i jakości usług publicznych, w tym					X	X		X		X

	bezpieczeństwa, edukacyjnych, zdrowotnych										
5	Poprawa jakości, ochrony i dostępności środowiska naturalnego							X	X	X	
6	Poprawa infrastruktury i usług turystycznych, wykorzystujących potencjały przyrodnicze i kulturowe Partnerstwa		X					X	X		X
7	Wzrost współpracy, zaangażowania mieszkańców i podmiotów społeczno gospodarczych na obszarze Partnerstwa		X	X	X		X				X
8	Poprawa sprawności zarządzania, potencjału admin, promocji, wpływu na decyzje wyższego szczebla				X						X
9	Zwiększenie dostępności, zakresu i jakości usług rynkowych m.in. bankowych, prawnych, telekomunikacyjnych, gastronomicznych		X					X			X

10	Poprawa dostępności i wykorzystania dziedzictwa kulturowego i historycznego, tradycji, folkloru itp.				X					X	X	X
----	--	--	--	--	---	--	--	--	--	---	---	---

Źródło: Opracowanie własne

Wyznaczenie kluczowych wyzwań i działań w ramach determinant rozwojowych pozwoliło na określenie strategicznych kierunków interwencji.

W ramach sfery gospodarczej jest to rozwój lokalnej i ponadlokalnej gospodarki Partnerstwa poprzez efektywne wykorzystanie i rozszerzenie zasobów i produktów, wsparcie środowiska przedsiębiorczości, opracowanie wspólnej oferty inwestycyjnej Partnerstwa, doskonalenie zasobów rynku pracy oraz rozwój kreatywności i innowacyjności, zapewniające satysfakcjonujący poziom dochodów i warunków pracy.

W sferze społecznej jest to: poprawa dostępności i jakości usług publicznych, wzrost aktywności i zaangażowania mieszkańców w rozwój lokalny, sprzyjające integracji i włączeniu grup wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem, w szczególności osób starszych.

W ramach **sfery funkcjonalno-przestrzennej** jest poprawa dostępności i jakości infrastruktury transportowej i technicznej, wzrost jakości i bezpieczeństwa zasobów przyrodniczych i antropogenicznych, zapewniający zrównoważony system osadniczy i rozwój lokalny oraz koordynacja polityk przestrzennych w ramach Partnerstwa.

W sferze instytucjonalnej jest to sprawne i skuteczne zarządzanie rozwojem Partnerstwa, oparte na współpracy i zaufaniu, umożliwiające efektywne wykorzystywanie zasobów i wspólną realizację przedsięwzięć we wszystkich sferach życia społeczno-gospodarczego.

3. Cele Partnerstwa i ich operacjonalizacja

Strategia rozwoju ponadlokalnego Partnerstwa jest narzędziem kształtowania polityki regionalnej, zawierającym sprecyzowane cele i kierunki interwencji publicznej oraz obszary wspierania działań prorozwojowych na terenie Partnerstwa. Jest podstawą do kreowania i wzmacniania rozwoju gospodarczego, społecznego i środowiskowo-przestrzennego.

Misja przyświecająca Partnerstwu oparta jest o wspólne wartości, istotne dla rozwoju regionalnego obszaru.

PROWADZENIE NA TERENIE PARTNERSTWA SKUTECZNEJ I ZINTEGROWANEJ POLITYKI ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU, OPARTEJ NA WSPÓŁPRACY I PARTNERSTWIE W OBSZARACH: GOSPODARCZYM, SPOŁECZNYM ORAZ ŚRODOWISKOWO-PRZESTRZENNYM

Misja Partnerstwa skoncentrowana jest na:

- budowaniu przyszłości (dobrobytu) Partnerstwa, dzięki wzmacnianiu endogenicznych potencjałów Partnerstwa oraz współpracy gospodarczej, zarówno w wymiarze regionalnym, krajowym i międzynarodowym;
- budowaniu powiązań między mieszkańcami i społecznościami oraz sprzyjaniu kreowania tożsamości lokalnej z uwzględnieniem wielokulturowości i różnorodności regionalnej;
- osiąganie efektu synergii w procesach rozwoju społeczno-gospodarczego z poszanowaniem walorów środowiska i przestrzeni.

Do zbudowania hierarchicznej struktury – misji, celów strategicznych, kierunków działań (celów operacyjnych) oraz poszczególnych interwencji (działań)²⁵, wykorzystano podejście zintegrowane w postaci partycypacyjnego narzędzia

---

²⁵ Cele, kierunki i działania określone w Strategii oraz wynikające z nich projekty i przedsięwzięcia, realizowane będą zgodnie z obowiązującymi przepisami krajowymi i unijnymi, w szczególności dotyczącymi pomocy publicznej, ochrony środowiska (m.in. dopuszczalność realizacji projektu w kontekście jego wpływu na obszary chronione, w tym obszary NATURA 2000) oraz zamówień publicznych.

badawczego, wdrażanego już na etapie diagnostycznym, analizującego potencjały, bariery i potrzeby rozwojowe obszaru Partnerstwa. Na podstawie przeprowadzonej analizy kluczowych wyzwań i kierunków interwencji wyróżniono trzy główne cele strategiczne, odnoszące się do najważniejszych wymiarów zrównoważonego rozwoju Partnerstwa:

- gospodarczego – Cel strategiczny A,
- społecznego – Cel strategiczny B,
- środowiskowo-przestrzennego – Cel strategiczny C.

Cel strategiczny A. Skuteczne wykorzystanie potencjałów do rozwoju gospodarki opartej na przedsiębiorczości, innowacyjności i kreatywności

W ramach sfery gospodarczej postawiono na rozwój lokalnej i ponadlokalnej gospodarki Partnerstwa poprzez efektywne wykorzystanie i rozszerzenie zasobów oraz produktów, wsparcie środowiska przedsiębiorczości, doskonalenia zasobów rynku pracy oraz rozwój kreatywności i innowacyjności, zapewniające satysfakcjonujący poziom dochodów i warunków pracy.

Kierunki działań (cele operacyjne):

- A.I Wzrost innowacyjności i kreatywności,
- A.II Poprawa środowiska dla rozwoju przedsiębiorczości,
- A.III Poprawa kapitału ludzkiego i rynek pracy.

Cel strategiczny B. Aktywne społeczeństwo z dostępem do usług publicznych, otwarte na integrację i sprzyjające włączeniu grup wykluczonych

W sferze społecznej najważniejszymi wyzwaniami rozwojowi będzie: poprawa dostępności i jakości usług publicznych, wzrost aktywności i zaangażowania mieszkańców w rozwój lokalny, sprzyjające integracji i włączeniu grup wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem, w szczególności osób starszych oraz osób z niepełnosprawnościami.

Kierunki działań (cele operacyjne):

- B.I Rozwój kapitału społecznego i społeczeństwa obywatelskiego,
- B.II Podwyższenie standardu i dostępu do usług publicznych,
- B.III Włączenie społeczne grup zagrożonych lub wykluczonych.

Cel strategiczny C. Zrównoważony rozwój przestrzenny i funkcjonalny z nowoczesną infrastrukturą i racjonalnie wykorzystywanymi zasobami

W ramach sfery środowiskowo-przestrzennej Partnerstwo będzie dążyć do poprawy dostępności i jakości infrastruktury transportowej i technicznej, wzrostu jakości i bezpieczeństwa zasobów przyrodniczych i antropogenicznych, zapewniających zrównoważony system osadniczy i rozwój lokalny.

Kierunki działań (cele operacyjne):

- C.I Dobra jakość i dostępność infrastruktury niezbędnej do wysokiej jakości życia społeczno-gospodarczego,
- C.II Wysoka jakość zasobów przyrodniczych i kulturowych,
- C.III Zrównoważony system osadniczy.

Wyróżnione wyżej cele strategiczne polityki rozwoju Partnerstwa ukierunkowują zakres postępowań i działań w perspektywie długofalowej do 2030 roku w zakresie założonej misji. Pozwalają na zniwelowanie barier rozwojowych oraz rozwiązanie najważniejszych, zdefiniowanych problemów poprzez wzmocnienie potencjałów lokalnych, wykorzystanie zasobów własnych oraz szans pojawiających się w otoczeniu. Odnoszą się do wyzwań rozwojowych oraz kierunków interwencji realizowanych w sferze gospodarczej, społecznej, środowiskowo-przestrzennej, uwzględniając współzależność procesów rozwoju w tych trzech sferach.

Dodatkowo wskazano cel horyzontalny, bezpośrednio związany z misją i stanowiący cel równorzędny i komplementarny do wszystkich celów strategicznych, kierunków działań i interwencji, warunkujący ich efektywną realizację:

Sprawne i skuteczne zarządzanie rozwojem obszaru Partnerstwa, oparte na współpracy i zaufaniu, umożliwiające efektywne wykorzystywanie zasobów i wspólną realizację przedsięwzięć we wszystkich sferach życia społeczno-gospodarczego

Cel horyzontalny dotyczy wymiaru instytucjonalno-zarządczego, w ramach którego działania będą skoncentrowane na skutecznej realizacji Strategii Partnerstwa i optymalizacji procesów rozwojowych poprzez m.in. rozwój zdolności administracyjnych jednostek samorządu terytorialnego (członków Partnerstwa), w tym wzmocnienie ich potencjału do kompleksowego zarządzania rozwojem, podniesienie sprawności instytucjonalnej, międzysektorową i wielopoziomową współpracę, dążącą do wspólnej realizacji przedsięwzięć i projektów obejmujących

wszystkie sfery życia społeczno-gospodarczego, z poszanowaniem ochrony środowiska i zachowaniem walorów przyrodniczych.

Cel horyzontalny będzie realizowany m.in. poprzez udział w projekcie: Mazowieckie Centrum Wsparcia Doradczego, mającym na celu wzmocnienie kompetencji jednostek samorządu terytorialnego do zarządzania strategicznym rozwojem lokalnym w partnerstwach społeczno-gospodarczych na rzecz zintegrowanych działań, skutecznego pozyskiwania środków i kapitału inwestycyjnego na projekty rozwojowe.

Rysunek 3 Misja i cele Partnerstwa

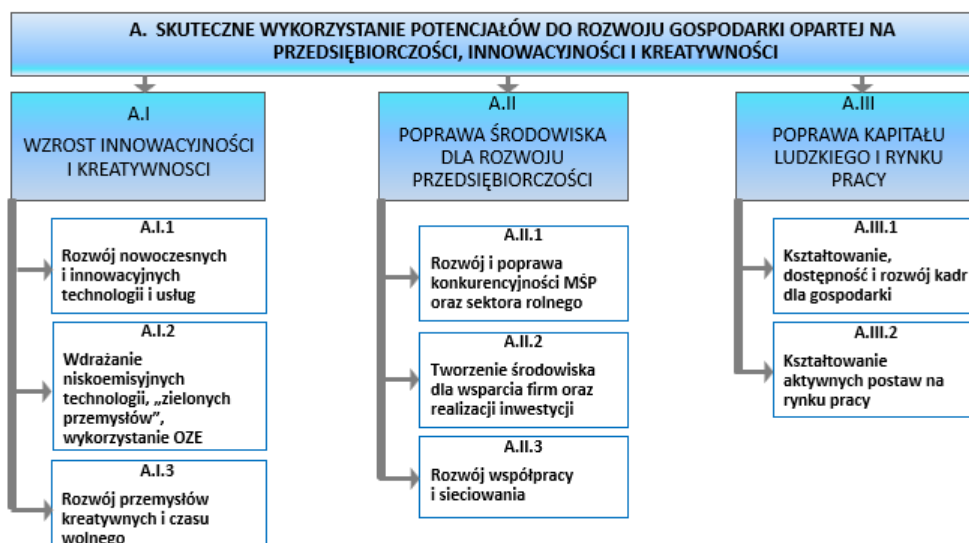

Źródło: opracowanie własne

3.1. Sfera gospodarcza – Cel strategiczny A.

W ramach Celu Strategicznego A - **Skuteczne wykorzystanie potencjałów dla rozwoju gospodarki opartej na przedsiębiorczości, innowacyjności i kreatywności**, wyodrębniono trzy cele operacyjne (kierunki działań) wraz z przyporządkowaniem szczegółowych kierunków interwencji, zgodnie z rysunkiem poniżej.

Rysunek 4 Cel strategiczny sfera gospodarcza

Źródło: opracowanie własne

Kierunek działania (cel operacyjny):

A.I Wzrost innowacyjności i kreatywności

Generatorem rozwoju gospodarczego są sektory oparte na wiedzy i innowacjach. Nowa gospodarka definiuje wiedzę jako nowy czynnik przyczyniający się do rozwoju gospodarczego. Wiedza w nowej gospodarce jest wykorzystywana, przekazywana i tworzona o wiele efektywniej przez wszystkie podmioty nią operujące. Wiedza może być dobrem ekonomicznym lub być przedmiotem obrotu na rynku. Gospodarka oparta na wiedzy prowadzi do osiągnięcia większych i szybszych efektów rozwojowych poprzez generowanie korzyści z renty innowacyjnej. Inwestycje w wiedzę są inwestycjami również w jakość życia i rozwój nowego typu społeczeństwa.

Na obszarze Partnerstwa dominują tradycyjne sektory gospodarki, takie jak handel hurtowy i detaliczny, naprawa pojazdów mechanicznych, włączając motocykle; działalność profesjonalna, naukowa i techniczna; budownictwo. Intensywny rozwój dotyczy m.in.: usług z zakresu przetwórstwa przemysłowego oraz transportu i gospodarki magazynowej, czy z zakresu opieki i pomocy społecznej. Najwięcej podmiotów znajduje się w Radomiu. Również w mieście Pionki działa więcej firm niż w poszczególnych gminach wiejskich i miejsko-wiejskich, w szczególności w sekcjach I (działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi), K (działalność finansowa i ubezpieczeniowa), L (działalność związana z obsługą rynku nieruchomości), M (działalność profesjonalna, naukowa

i techniczna), P (edukacja), Q (opieka zdrowotna i pomoc społeczna) oraz SiT (pozostała działalność usługowa, gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników). Z kolei w gminie Kowala widoczna jest koncentracja firm działających w sekcjach B (górnictwo i wydobywanie) oraz H (transport i gospodarka magazynowa). Na terenie Partnerstwa występuje niewielka liczba podmiotów zajmujących się działalnością związaną z kulturą, rozrywką i rekreacją. Można zatem stwierdzić, iż branża przemysłów kreatywnych na terenie Partnerstwa jest bardzo niewielka, ale posiada pewien potencjał rozwojowy. Z pewnością rozwój tej branży poprawi wizerunek Partnerstwa i przyczyni się do akumulacji twórczego kapitału ludzkiego.

Młodzi ludzie poszukują pracy w branżach wysokich technologii (IT, biotechnologia, itp.), handlu, spedycji. Branże te posiadają duże zasoby i możliwości rozwoju w pobudzaniu rozwoju nowoczesnych technologii. Stanowią jedną z najbardziej innowacyjnych dziedzin gospodarki.

Szczególną rolę w pobudzaniu rozwoju nowoczesnych technologii w Partnerstwie będą odgrywały „zielone przemysły”. Ideą Europejskiego Zielonego Ładu jest przekształcanie regionów w nowoczesną i konkurencyjną gospodarkę, która będzie działała w sposób odpowiedzialny i miała minimalny wpływ na środowisko. Potrzebne są działania ukierunkowane na rozwój przemysłu kulturowego i czasu wolnego, aby móc stworzyć atrakcyjne otoczenie i możliwości dla wypoczynku i rekreacji dla każdej grupy wiekowej.

Kierunki interwencji:

A.I.1 Rozwój nowoczesnych i innowacyjnych technologii i usług, m.in. poprzez wspieranie innowacyjnych przedsięwzięć; rozpowszechnianie wiedzy i informacji na temat nowoczesnej technologii, ich znaczenia i roli w pobudzaniu lokalnej gospodarki; wspieranie wdrażania nowoczesnych usług w zakresie specjalistycznych usług zdrowotnych, a także w postaci ułatwiania dostępu do usług medycznych „na odległość” dzięki rozwiązaniom takim, jak telemedycyna; wspieranie sektora usług środowiskowych, jak recykling, zmniejszenie zanieczyszczenia i zużycia zasobów naturalnych; wspieranie działań związanych z informatyzacją przedsiębiorstw, IT i biotechnologią.

A.I.2 Wdrażanie niskoemisyjnych technologii „zielonych przemysłów”, wykorzystanie OZE m.in. poprzez wsparcie rozwoju mikrotechnologii dla wykorzystywania energii z biomasy pochodzącej z produkcji rolnej i leśnej oraz biogazu do przetwarzania odpadów komunalnych i przemysłowych, instalacji geotermalnych, w tym wytwarzających energię w skojarzeniu z biomasą i biogazem, a także niskoemisyjnego transportu publicznego, wykorzystującego energię z OZE,

wspieranie rozwoju przedsiębiorczości związanej z oferowaniem usług w zakresie zarządzania stroną popytową dla podmiotów użytkujących energię, promocję produkcji energii z odnawialnych źródeł energii oraz wykorzystywanie OZE w sektorze komunalno –bytowym oraz instytucjach publicznych.

A.I.3 Rozwój przemysłów kreatywnych i czasu wolnego, m.in. poprzez wdrażanie nowoczesnych technologii; wspieranie działań związanych z zagospodarowaniem czasu wolnego dla dzieci, młodzieży, dorosłych i seniorów; uatrakcyjnienie oferty kulturalnej i rozwój infrastruktury kulturalnej; wspieranie i rozwój branży informacyjnej i komunikacyjnej zmierzającej do podniesienia poziomu jakości życia mieszkańców.

Kierunek działania (cel operacyjny):

A.II Poprawa środowiska dla rozwoju przedsiębiorczości

Przedsiębiorczość jest motorem rozwoju społeczno-gospodarczego. Jako, że obszar Partnerstwa w większości zajmują tereny wiejskie, można zatem wskazywać i dążyć do pobudzenia przede wszystkim tzw. przedsiębiorczości wiejskiej. Udział mają obszary zurbanizowane w postaci Radomia oraz miejscowości administracyjnie przynależące do terenów wiejskich, ale z utraconym w znacznym stopniu rolniczym charakterem. Przedsiębiorczość wiejska jest najczęściej rozpatrywana jako proces zakładania działalności gospodarczej i aktywizowania społeczności wiejskiej w kierunku wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich. Należy zatem, wykorzystać różnorodność form lokalnych zasobów pracy, kapitału i ziemi, zarówno w produkcji rolniczej, przetwórstwie płodów rolnych, jak i działalności pozarolniczej dla wypracowania zysku. Rozwój przedsiębiorczości wiejskiej jest zależny głównie od struktur gospodarczych i politycznych. Kluczową rolę odgrywa pokonywanie barier systemowych uniemożliwiających rozwój pozarolniczych miejsc pracy (m.in. korzystniejsze ubezpieczenia w ramach KRUS niż w ramach ZUS). Struktury gospodarcze powinny rozwijać się przy wykorzystaniu własnych zasobów ludnościowych i kapitałowych. Przedsiębiorczość, która daje nowe miejsca pracy i zarobek, pozwala łagodzić bezrobocie i ograniczyć wykluczenie społeczno-ekonomiczne. Wszelkie te założenia wpisują się w politykę unijną nakierowaną na inteligentny rozwój oparty na wiedzy, innowacyjność, wzrost zatrudnienia, zrównoważenie rozwoju oraz spójność społeczno-ekonomiczną. Rolą władz samorządowych jest zapewnienie odpowiednich warunków mieszkańcom do rozwoju postaw przedsiębiorczych zarówno w zakresie zakładania i prowadzenia działalności gospodarczej, jak i podnoszenia swoich kompetencji. Samorządy lokalne powinny kreować działania zachęcające do zachowań przedsiębiorczych np. poprzez tworzenie i realizację lokalnych programów wsparcia, wyznaczanie kierunków lokalnej działalności gospodarczej. Integralną część rozwoju przedsiębiorczości

stanowią instytucje otoczenia biznesu udzielające wsparcia lokalnym przedsiębiorcom. W tej kwestii należy rozwijać przedsiębiorczość mieszkańców poprzez przede wszystkim podnoszenie ich kwalifikacji zawodowych i poziomu wykształcenia. Ważnym czynnikiem jest dążenie do zmiany mentalnej mieszkańców wsi, kreowanie otwartej postawy i prorozwojowych działań i aktywności.

Wszystkie te działania skupione na rozwoju środowiska przyjaznego dla poprawy przedsiębiorczości są szczególnie istotne w kontekście zdiagnozowanych problemów na obszarze Partnerstwa. Analiza diagnostyczna potwierdziła słabą koniunkturę rynku pracy, uznając jego nieatrakcyjne oferty i strukturę za deficyt. Decydującym aspektem jest niski i niewystarczający poziom zarobków mieszkańców. Takie czynniki, jak oferty pracy, wysokość zarobków, czy warunki do prowadzenia własnej działalności gospodarczej, jak również możliwość dalszej nauki, zniechęcają młodych ludzi do pozostania w gminie. Znacząca część młodzieży myśli o założeniu własnej działalności gospodarczej albo o pracy w rodzinnej firmie, należy ułatwić im te plany zrealizować, co znacząco przyczyni się w przyszłości do rozwoju gospodarczego gminy i wzmocni jej potencjał społeczny. Mimo występujących barier, na przestrzeni lat zauważalny jest wzrost liczby zarejestrowanych podmiotów, co może świadczyć o ciągłym, dość jednostajnym rozwoju gospodarki. Dodatkowo, należy pamiętać, iż pandemia COVID-19 i związane z nią obostrzenia, a przede wszystkim lockdown uniemożliwiły prowadzenie i rozwój wielu firm, a w wielu przypadkach zmusiły przedsiębiorców do zamknięcia działalności gospodarczej. Wdrożone państwowe działania niwelujące skutki pandemii w zakresie przedsiębiorczości, okazały się niewystarczające. Należy zatem, inicjować działania w poszukiwaniu innych źródeł finansowania.

Należy wykorzystać tzw. kapitał terytorialny w postaci dostępnych zasobów materialnych i niematerialnych zidentyfikowanych na obszarze Partnerstwa, aby zintegrować środowisko przedsiębiorczości. Kolejnym elementem sprzyjającym działaniom integrującym środowisko przedsiębiorczości jest tworzenie struktur klastrowych i tworzenie instytucji otoczenia biznesu.

Kierunki interwencji:

A.II.1 Rozwój i poprawa konkurencyjności MŚP oraz sektora rolnego, m.in. poprzez wspieranie inwestycji produkcyjnych i usługowych z uwzględnieniem przedsięwzięć innowacyjnych, technologicznych, organizacyjnych; wprowadzenie innowacji społecznych; wsparcie ze środków zewnętrznych na rozwój przedsiębiorstw; wspieranie nowych modeli biznesowych dla MŚP; promowanie społecznej odpowiedzialności biznesu; wspieranie osób i firm rozpoczynających działalności w zakresie usług dla rolnictwa; tworzenie i rozwijanie sieci grup producenckich.

Gminy z powiatu radomskiego są silnym ośrodkiem produkcji rolnej, warzyw i owoców np. papryki, skąd pochodzi większość krajowej produkcji. W Gminie Przytyk odbywają się Ogólnopolskie Targi Papryki. Papryka Przytycka jest produktem regionalnym wpisanym na listę produktów tradycyjnych MRiRW posiadającym certyfikat unijny. Wśród upraw rolnych dominują zboża i ziemniaki. Wzrasta powierzchnia upraw roślin oleistych i roślin wykorzystywanych na biopaliwa oraz do celów energetycznych.

A.II.2 Tworzenie środowiska dla wsparcia firm oraz realizacji inwestycji, m.in. poprzez rozwój instytucji otoczenia biznesu; utworzenie inkubatora przedsiębiorczości; utworzenie punktu obsługi inwestorów; wspieranie finansowe firm z zakresu programów Lokalnych Grup Działania, Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich, Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz pomocy technicznej Urzędu Marszałkowskiego, wdrażanie idei Smart City i Smart Village.

A.II.3 Rozwój współpracy i sieciowania, m.in. poprzez tworzenie klastrów gospodarczych, instytucji otoczenia biznesu (IOB), podnoszenie świadomości przedsiębiorców w zakresie korzyści wynikających z włączenia do klastra, wspieranie wspólnych projektów i przedsięwzięć.

Kierunek działania (cel operacyjny):

A.III Poprawa kapitału ludzkiego i rynku pracy

Kluczową rolę w procesach gospodarczych, stanowiącą podstawę dla prawidłowego rozwoju regionu odgrywa kapitał ludzki. Tworzenie nowych miejsc pracy na bazie gospodarki opartej na wiedzy, wymaga postawienia na rozwój kapitału ludzkiego, na kształtowanie się pracownika wiedzy. Pracownik ten wie, jak alokować wiedzę w celu produktywnego jej wykorzystania. Pracownik wykształcony jest bardziej wydajny, łatwiej adaptuje się do nowych okoliczności, szybciej się uczy i absorbuje innowacje. Rozwój kapitału ludzkiego zależy od: wiedzy, umiejętności, zdrowia, energii witalnej, wyznawanych wartości, kultury i tradycji. Należy stworzyć możliwości rozwoju zawodowego, doksztalcania się, uczestnictwa w kursach podnoszących i aktualizujących wiedzę i umiejętności, a ponadto zapewnić dobrą jakość życia i satysfakcjonujące warunki płacowe.

Jest to szczególnie istotne, gdyż Partnerstwo, podobnie jak inne regiony Polski, mierzy się z nieprzychylnymi tendencjami demograficznymi. Dostępność wykwalifikowanej siły roboczej wyrażona wskaźnikiem różnicy liczby mieszkańców w wieku 10-24 i 50-64 lata na 1000 mieszkańców gminy wskazuje na ujemne wartości. Na obszarze Partnerstwa występuje tendencja postępującego ubytku kadr gospodarki. Liczba absolwentów szkół średnich na 1000 mieszkańców jest niska w Partnerstwie. Może to być efektem nie tylko spadającej liczby młodych osób, ale

również podejmowania edukacji ponadpodstawowej, a później pracy zawodowej w większych miastach. Obszar Partnerstwa nie jest atrakcyjny dla młodych ludzi pod względem ofert pracy, wysokości zarobków, czy też w zakresie warunków do otwarcia i prowadzenia własnej działalności gospodarczej. Co ważne dla rozwoju gospodarki, to fakt, iż wśród ogółu bezrobotnych znaczący odsetek osób stanowiły osoby do 30 roku życia i na zatrzymanie na terenie Partnerstwa oraz aktywizację zawodową tej grupy wiekowej trzeba zwrócić szczególną uwagę.

Nowoczesny kapitał ludzki jest wysoce mobilny zawodowo i przestrzennie. W celu pobudzenia koniunktury rynku pracy, należy aktywnie przeciwdziałać emigracji zarobkowej poza teren Partnerstwa, jednocześnie wspierając aktywne postawy na rynku pracy. Konieczne jest podejmowanie działań stymulujących rozwój przedsiębiorczości, zwłaszcza wśród młodych ludzi poprzez wykorzystanie nowoczesnych technik informacyjnych i telekomunikacyjnych. W kontekście kształtowania aktywnych postaw zatrudnienia, nie należy zapominać o wykorzystaniu potencjału osób starszych i zapewnienia im odpowiednich warunków życia.

Kierunki interwencji:

A.III.1 Kształtowanie, dostępność i rozwój kadr dla gospodarki, m.in. poprzez promocję nowych metod kształcenia; uruchomienia funduszy stypendialnych dla zdolnych uczniów; dostęp do rozwoju zawodowego (specjalistyczne szkolenia, kursy, wyjazdy, staże, praktyki); rozwijanie współpracy między szkołami a przedsiębiorcami; promowanie kształcenia zawodowego i ustawicznego; zapewnienie zaplecza do zmiany zawodu; promowanie nowoczesnych i innowacyjnych narzędzi kształcenia; tworzenie inkubatorów przedsiębiorczości, organizowanie kursów i szkoleń dla potencjalnych przedsiębiorców; wsparcie dla potencjalnych przedsiębiorców na każdym etapie tworzenia biznesu, począwszy od pomysłu; promowanie prowadzenia własnej działalności gospodarczej wśród młodych ludzi.

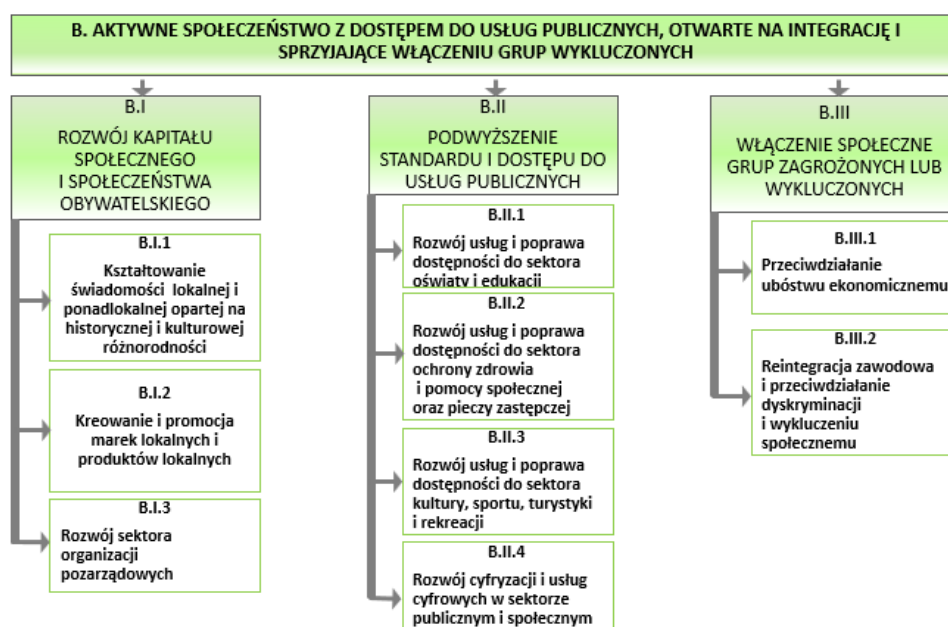
A.III.2 Kształtowanie aktywnych postaw na rynku pracy, m.in. poprzez wspieranie mobilności zawodowej i przestrzennej mieszkańców; promocja elastycznych form zatrudnienia i organizacji pracy; wspieranie podnoszenia wiedzy i kompetencji zawodowych w ramach kształcenia ustawicznego; organizowanie kursów i szkoleń dla pracowników instytucji rynku pracy; wspieranie działań Powiatowego Urzędu Pracy w Radomiu oraz jego filiach; wsparcie i rozwój możliwości pozyskiwania środków zewnętrznych na projekty związane z aktywizacją zawodową bezrobotnych, potencjalnych przedsiębiorców; zaplanowanie i realizacja projektów edukacyjnych dla dzieci i młodzieży; stworzenie systemu i bazy o potrzebach i aktualnych trendach na lokalnym rynku pracy; aktywizacja seniorów;

organizowanie szkoleń dla seniorów, głównie w zakresie rozwoju kompetencji cyfrowych; organizowanie szkoleń dla pracodawców w zakresie przeciwdziałania wykluczeniom ze względu na wiek (ageizm).

3.2. Sfera społeczna – Cel strategiczny B

W ramach Celu Strategicznego B - **Aktywne społeczeństwo z dostępem do usług publicznych, otwarte na integrację i sprzyjające włączeniu grup wykluczonych**, wyodrębniono trzy cele operacyjne (kierunki działań) wraz z przyporządkowaniem szczegółowych kierunków interwencji, zgodnie z rysunkiem poniżej.

Rysunek 5 Cel strategiczny sfera społeczna

Źródło: opracowanie własne

Kierunek działania (cel operacyjny):

B.I. Rozwój kapitału społecznego i społeczeństwa obywatelskiego

Kapitał społeczny jest ważnym elementem struktury społeczeństwa, która determinuje zachowania jednostek. Stanowi istotny czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego. Podstawowymi komponentami kapitału społecznego są zaufanie, normy i sieci, które podnoszą efektywność społeczeństwa poprzez podejmowanie skoordynowanych działań. Jednym z działań wzmacniania i podnoszenia poziomu kapitału społecznego jest budowanie i wzmacnianie tożsamości lokalnej.

Z przeprowadzonej analizy diagnostycznej wynika, iż lokalny patriotyzm, dziedzictwo kulturowe i historyczne jest wysoko oceniane przez mieszkańców i uznawane za atut Partnerstwa. Analiza zasobów i produktów występujących na obszarze Partnerstwa wykazała, iż z jego terenem oraz historią związanych jest wiele miejsc, faktów i symboli kulturowych, które należy propagować, promować zwłaszcza wśród lokalnej młodzieży, aby wiedza o dziedzictwie kulturowym i historycznym przetrwała i przeniosła się na kolejne pokolenia. Należy zatem poznawać własne dziedzictwo kulturowe, uczyć szacunku wobec tradycji, wspierać kulturę ludową, pogłębiać wiedzę o regionie. Takie działania są możliwe poprzez zaangażowanie lokalnej społeczności. Silną więzią łączącą mieszkańców jest wspólna historia, kultura, tradycja, ważne postacie i wydarzenia historyczne. To bardzo istotny zasób Partnerstwa, który w przyszłości może generować wiele produktów lokalnych, w tym produkty turystyczne.

Wydarzenia historyczne i dziedzictwo kulturowe mogą stać się znaczącym podłożem promocyjnym całego Partnerstwa. Najbardziej rozpoznawalnym elementem budowania marki lokalnej mogą być lokalne wydarzenia i tradycje stanowiące o unikalności i wyjątkowości Partnerstwa. Kreowanie marki lokalnej to budowanie wizytówki Partnerstwa, przede wszystkim z uwzględnieniem potencjału endogenicznego regionu. Budowa marki regionalnej jest jednym z narzędzi poprawy konkurencyjności i wyróżnienia regionu. W związku z tym jest gwarantem nie tylko wzbudzenia zaufania, zainteresowania i przyciągnięcia turystów czy inwestorów, ale również bardzo silnym wsparciem dla rozwoju procesów innowacyjnych i podniesienia konkurencyjności lokalnych wytwórców, przedsiębiorców, a dla samych mieszkańców wzmocnieniem ich dumy, prestiżu, poczucia przynależności i identyfikacji z regionem.

Tak rozumiana marka lokalna może być fundamentem rozwoju społeczeństwa obywatelskiego na obszarze Partnerstwa. Główną funkcją społeczeństwa obywatelskiego jest współdecydowanie o rozwoju lokalnym. Należy zachęcać jednostki do czynnego udziału w rozwiązywaniu lokalnych problemów oraz poszukiwania nowych dróg rozwoju lokalnego. Działania powinny być skoncentrowane na budowaniu szerokiej współpracy międzysektorowej z lokalnym samorządem. Najbardziej widocznym przejawem społeczeństwa obywatelskiego są obywatele zjednoczeni w formalnych bądź nieformalnych strukturach, w których zajmują się dobrowolną aktywnością społeczną, realizując tym samym zarówno osobiste, jak i zbiorowe cele. Na obszarze Partnerstwa widoczny jest duży potencjał społeczny do budowania gotowości i zaangażowania mieszkańców w sprawy lokalne. Obecnie na terenie Partnerstwa funkcjonują 973 organizacje pozarządowe, z czego ponad połowa na terenie miasta Radomia. Pełnią one funkcje głównie propagowania kultury lokalnej, wzmocnienia tożsamości lokalnej i budowania więzi

społecznych. Zaangażowanie mieszkańców w sprawy społeczne powinno być podtrzymywane poprzez podejmowane działań podnoszących świadomość o mechanizmach zarządzania na poziomie lokalnym. Dla rozwoju regionu istotne jest, aby sektor organizacji pozarządowych był silnym partnerem dla władz Partnerstwa, gdzie celem jest współpraca na rzecz społeczności lokalnej.

Kierunki interwencji:

B.1.1. Kształtowanie świadomości opartej na historycznej i kulturowej różnorodności, m.in. poprzez podnoszenie wiedzy historycznej o regionie na każdym poziomie edukacji szkolnej, organizowanie konkursów wiedzy o regionie, organizowanie wydarzeń, obchodów upamiętniających ważne fakty i postaci historyczne, organizowanie wydarzeń kulturowych, festiwali przenikających się kultur, wspieranie szkoleń animatorów kultury, tradycyjnych produktów, wspieranie działalności centrów kultury i bibliotek, stworzenie centrum nauki i rozwoju.

B.1.2. Kreowanie i promocja marek lokalnych i produktów lokalnych, m.in. poprzez budowanie marki lokalnej, stworzenie rozpoznawalnego znaku, promocja i utworzenie bazy produktów lokalnych i regionalnych, objęcie patronatem wydarzeń kulturowych i produktów lokalnych, wspieranie działań stowarzyszeń i lokalnych grup działania.

B.1.3. Rozwój sektora organizacji pozarządowych, m.in. poprzez promocję, wspieranie w zakładaniu nowych stowarzyszeń, organizacji społecznych, fundacji, kół gospodyń wiejskich, inicjowanie współpracy międzysektorowej, organizowanie konsultacji społecznych zachęcających mieszkańców i organizacje społeczne do partycypowania w sprawy ważne dla rozwoju lokalnej społeczności, tworzenie wieloletnich programów współpracy z organizacjami pozarządowymi, utworzenie planu pomocy, wdrożenie konkursów na otrzymanie dotacji przez organizację pozarządową, objęcie patronatem wydarzeń organizowanych przez ngo, podnoszenie kompetencji pracowników ngo, wspieranie przekazywania im zadań publicznych i promocja ich usług.

Kierunek działania (cel operacyjny):

B. II. Podwyższenie standardu i dostępu do usług publicznych

Istotnym czynnikiem determinującym poziom jakości życia mieszkańców jest dostęp do wysokiej jakości usług publicznych. Zaspokojenie potrzeb społeczności lokalnej wpływa na ich stopień zadowolenia z miejsca zamieszkania, buduje i rozwija więzi wspólnotowe oraz stwarza odpowiednie i satysfakcjonujące warunki do zakładania rodziny czy doskonalenia zawodowego. Ważne jest, aby realizacja potrzeb mieszkańców odbywała się w granicy ich miejsca zamieszkania. Do podstawowych

potrzeb społecznych można zaliczyć: edukację, zdrowie, zapewnienie mieszkania o odpowiednim standardzie, pomoc społeczną oraz kulturę, sport, rekreację i turystykę.

Analiza diagnostyczna, wskazuje, iż do usług o średnim i niskim stopniu zaspokojenia na obszarze Partnerstwa zalicza się infrastrukturę usługową m.in.: edukacyjną, zdrowotną oraz komunikacyjną

Edukacja jest bardzo istotnym elementem rozwoju społeczeństwa. Determinuje poziom kapitału społecznego oraz ludzkiego. Obszar Partnerstwa zapewnia usługi edukacyjne na poziomie podstawowym, ponadpodstawowym i wyższym. Na terenie obszaru Partnerstwa występuje 6 uczelni wyższych, ale wyłącznie w mieście Radomiu. Pozostałe szkoły zapewniają potrzebę edukacji głównie w tym mieście. Mimo zapewnienia szkolnictwa na wszystkich poziomach, występuje silna potrzeba rozwijania praktycznych umiejętności związanych z zawodem, podnoszenie znajomości języków obcych oraz uzyskania wiedzy, jak i gdzie szukać pracy. Szkoły w Partnerstwie nadal mają niedostosowaną edukację do potrzeb rynku i przedsiębiorców. Wobec powyższego, należy niwelować nierówności edukacyjne, wyrównywać szanse, wprowadzić i rozwijać ideę kształcenia ustawicznego oraz dopasowywać kierunki do potrzeb rynku. Zalecenia Rady Unii Europejskiej z 2018 roku określają 8 wzajemnie ze sobą komplementarnych kompetencji kluczowych. Istotne jest również kształtowanie kompetencji kluczowych w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej.

Dla poprawy dostępności usług zdrowotnych należy wprowadzić działania dotyczące profilaktyki zdrowotnej oraz poszerzenia dostępu do usług specjalistycznych. Opieka specjalistyczna skupiona jest głównie w mieście Radomiu, gdzie również znajduje się największa liczba jednostek szpitalnych. Równie istotne jest poprawienie dostępu do usług rehabilitacyjno-opiekuńczych, także tych związanych z opieką paliatywną oraz wsparciem osób z niepełnosprawnościami i ich rodzin. Należy niwelować nierówności społeczne w zdrowiu i zapewnić każdemu mieszkańcowi równy dostęp do opieki zdrowotnej.

Kolejnym obszarem wymagającym określonych działań jest kultura, sport, rekreacja i turystyka. Usługi z zakresu kultury wysokiej, takie jak teatry, koncerty, wystawy, są zaspokajane w mieście Radomiu. Na obszarze Partnerstwa istnieje tylko jedno muzeum i kino poza miastem Radomiem. Ponad połowa mieszkańców Partnerstwa uważa, że oferta kultury i spędzania wolnego czasu nie jest atrakcyjna. Należy rozszerzać i wspierać infrastrukturę kulturową, rozwijać i kreować „przemysł czasu wolnego” wzmacniające kapitał społeczny, potencjał gospodarczy regionu, a także zatrzymujące młodych ludzi na terenie miejsca zamieszkania. Oferta kulturalna powinna być szerzej promowana i sprofilowana do różnych grup wiekowych.

W kontekście dokonujących się zmian demograficznych należy rozwijać usługi skierowane zarówno do seniorów, jak również do osób młodych, którzy stanowią istotny czynnik warunkujący rozwój społeczno-gospodarczy Partnerstwa. W realizowaniu działań na rzecz wspierania i aktywizacji osób starszych bardzo istotną rolę pełnią instytucje świadczące usługi z różnych obszarów. Należy zatem wspierać te instytucje i podejmować wspólnie działania na rzecz integracji i zaspakajania potrzeb środowiska senioralnego. Istotnym jest propagowanie oferty kulturalnej, rekreacyjnej i edukacyjnej w tym dla mieszkańców powyżej 60. r. ż.

Wskaźnik atrakcyjności turystycznej sytuuje Partnerstwo na niezbyt wysokim stopniu nasycenia infrastrukturą i skupia się głównie w mieście Radom. Dziedzictwo kulturowe, wspólna historia, tradycja i ważne postacie mogą stać się istotnym elementem i potencjałem rozwojowym obszaru Partnerstwa. Na terenie Partnerstwa znajduje się wiele zabytków, obiektów sakralnych, zespołów dworskich, pałacowych i parkowych, obiektów związanych z tradycją wiejską. Obszar charakteryzuje się wyjątkową urbanistyką i architekturą. Wyróżnia się także obszary prawnie chronione, do których zalicza się m.in.: Obszar Chronionego Krajobrazu Iłża-Makowiec, Kozienicki Park Krajobrazowy z rezerwatami oraz obszary Natura 2000. Walory środowiskowe podnoszą atrakcyjność i sprawiają, że obszar Partnerstwa posiada pewne potencjały rozwojowe w przedmiotowym zakresie. Dla mieszkańców ważne są miejsca i związane z nimi symbole kulturowe, lokalne święta i tradycje, co jako zasób Partnerstwa może generować wiele produktów turystycznych.

W aspekcie poprawy dostępu do usług publicznych ważnym czynnikiem jest rozwój cyfryzacji i usług cyfrowych w sektorze publicznym. Rozwój e-administracji i upowszechnienie elektronicznej obsługi interesantów stanowi kluczowy instrument do poprawy komunikacji i współpracy z mieszkańcami, przedsiębiorcami, organizacjami pozarządowymi i innymi strukturami społecznymi oraz gospodarczymi. W tym kontekście należy wyposażyć społeczność w kompetencje cyfrowe, gdyż jak wynika z Raportu „Społeczeństwo informacyjne 2020” (GUS), 53,1% osób w wieku 16–74 lata potrafi wykonać jakąkolwiek czynność związaną z obsługą komputera i Internetu. W populacji osób w wieku 16–74 lata korzystających z Internetu największą grupę stanowiły osoby, które posiadały niski poziom takich umiejętności. Wiadomym jest również fakt, iż lepiej z obsługą komputera radzą sobie osoby z młodszej kohorty wiekowej. W 2020 r. osoby korzystające z usług administracji publicznej przez Internet w ciągu ostatnich 12 miesięcy stanowiły 41,9% populacji osób w wieku 16–74 lata.

Kierunki interwencji:

B.II.1. Rozwój usług i poprawa dostępności do sektora oświaty i edukacji, m.in. poprzez podnoszenie poziomu jakości kształcenia w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych, dzięki budowie i modernizacji pracowni edukacyjnych, organizowanie kursów i szkoleń podnoszących kompetencje nauczycieli i uczniów; organizowanie kursów kształtujących kompetencje cyfrowe dla nauczycieli i uczniów, organizowanie kursów promujących kształcenie ustawiczne, poszerzenie zakresu usług doradztwa zawodowego, kursów doszkalających do zawodu, wdrożenie systemu e-learningu, wspieranie rozwoju informatycznego zaplecza szkolnego.

B.II.2. Rozwój usług i poprawa dostępności do sektora ochrony zdrowia i pomocy społecznej oraz pieczy zastępczej, m.in. poprzez wspieranie rozbudowy infrastruktury ochrony zdrowia i pomocy społecznej; poszerzanie oferty usług specjalistycznej opieki zdrowotnej; kierowanie usług zdrowotnych i pomocy społecznej do seniorów oraz osób z niepełnosprawnościami; realizację programów profilaktycznych ukierunkowanych na zmniejszenie ryzyka zachorowalności na choroby cywilizacyjne; realizację programów edukacyjnych promujących zdrowy tryb życia; programy aktywizujące i integrujące środowisko senioralne; rozbudowę ofert klubów seniora; powoływanie rad seniorów; wspieranie rozwoju usług opieki środowiskowej i społecznej dla osób przewlekle chorych i starszych oraz z niepełnosprawnościami; wspieranie działań mających na celu podnoszenie kwalifikacji zawodowych koordynatorów i asystentów pieczy zastępczej oraz pomocy społecznej; dezinstytucjonalizację usług społecznych, w tym świadczonych na rzecz osób z niepełnosprawnościami.

B.II.3. Rozwój usług i poprawa dostępności do sektora kultury, sportu, turystyki i rekreacji, m.in. poprzez sprofilowanie oferty kulturalnej dla każdej grupy wiekowej; promocję ofert kulturalnych w mediach społecznościowych; utworzenie wspólnej bazy wydarzeń kulturalnych; współpracę z mieszkańcami przy tworzeniu kalendarium wydarzeń kulturalnych; utworzenie wspólnej bazy obiektów turystycznych i sportowo-rekreacyjnych; wsparcie oferty instytucji kulturalnych na terenie Partnerstwa; promowanie czytelnictwa; uzupełnianie zasobów czytelniczych; opracowanie programu promocji Partnerstwa w zakresie kultury, promocji produktów lokalnych oraz promocji turystyki; wyznaczenie szlaków turystycznych oraz wsparcie rozbudowy infrastruktury turystycznej; wspieranie tworzenia sieci współpracy podmiotów zaangażowanych w rozwój kultury, sportu, turystyki.

B.II.4. Rozwój cyfryzacji i usług cyfrowych w sektorze publicznym i społecznym, m.in. poprzez wdrożenie systemu umożliwiającego szeroki zakres e-usług;

promowanie akcji zachęcającej do korzystania z e-administracji przez mieszkańców; organizację szkoleń dla pracowników i mieszkańców podnoszących i rozwijających kompetencje cyfrowe; organizację szkoleń dla mieszkańców z zakresu e-usług publicznych, wdrażanie e-usług w sektorze publicznym.

Kierunek działania (cel operacyjny):

B. III. Włączenie społeczne grup zagrożonych lub wykluczonych społecznie

Problematyka włączenia społecznego grup defaworyzowanych jest przedmiotem Strategii Polityki Społecznej Województwa Mazowieckiego na lata 2021-2030. Zjawisko wykluczenia społecznego generuje koszty ponoszone przez całą społeczność, stając się barierą rozwoju gospodarczego. Należy podjąć działania, które będą pobudzać partycypacyjność, w tym integrację społeczną, która jest celem dobrego rozwoju lokalnego i oznacza uczestnictwo mieszkańców w kształtowaniu rzeczywistości społeczno-gospodarczej Partnerstwa. Immanentnym aspektem działań integracyjnych jest zapewnienie większej partycypacji jednostek zagrożonych wykluczeniem społecznym w procesach decyzyjnych Partnerstwa.

Zjawisku wykluczenia społecznego często towarzyszy zjawisko pauperyzacji i ubóstwa ekonomicznego. Jednym z narzędzi rozwiązywania problemów społecznych jest ekonomia społeczna i solidarna. Podmioty, które działają w sektorze ekonomii społecznej, odpowiadają na potrzebę zatrudnienia osób będących w niekorzystnej sytuacji społecznej i życiowej. Ekonomia społeczna i solidarna jest ważnym instrumentem aktywnej polityki społecznej, której podstawowym celem jest aktywizacja zawodowa i integracja społeczna, w tym rehabilitacja zawodowa i społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz rehabilitacja społeczna i zawodowa osób z niepełnosprawnościami. Należy promować zatrudnienie osób z niepełnosprawnością na rynku pracy poprzez m.in. refundację wynagrodzeń, dotacji dla pracodawców na utworzenie lub wyposażenie stanowiska pracy dla osoby niepełnosprawnej, dofinansowanie na utworzenie i rozwój działalności Zakładów Aktywności Zawodowej. Dodatkowo, powinno się inicjować takie działania, które będą niwelowały zjawisko wyuczonej bezradności, aktywizując grupy defaworyzowane w strukturach rynku pracy.

Celem pomocy społecznej jest reintegracja społeczna, zapobieganie wykluczeniu społecznemu i ponowne włączenie społeczne poprzez pomoc rodzinom w pokonaniu trudności życiowych. Należy wdrożyć działania stwarzające warunki umożliwiające godną egzystencję, jak również przyczyniające się do wyrównywania nadmiernych różnicowań społecznych.

Kierunki interwencji:

B.III.1 Przeciwdziałanie ubóstwu ekonomicznemu, m.in. poprzez wspieranie rozwoju podmiotów ekonomii społecznej (centrów i klubów integracji społecznej, spółdzielni socjalnych, warsztatów terapii zajęciowych, zakładów aktywizacji zawodowej), przedsiębiorczości społecznej, organizowanie szkoleń, kursów, programów, staży i praktyk zawodowych dla osób znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej, organizowanie sesji wsparcia psychologicznego pomagającego niwelować postawę wyuczonej bezradności, wspieranie dzieci, młodzieży i rodzin znajdujących się w trudnej sytuacji finansowej, organizowanie kursów, warsztatów, dodatkowych zajęć wspierających naukę oraz programów stypendialnych dla dzieci uzdolnionych, dofinansowanie wakacji, kolonii dla dzieci i młodzieży z rodzin ubogich, wspieranie funduszu pożyczkowego, organizowanie programów dożywiania w szkołach, programów zaopatrujących w sprzęt komputerowy oraz inne prace i narzędzia dydaktyczne.

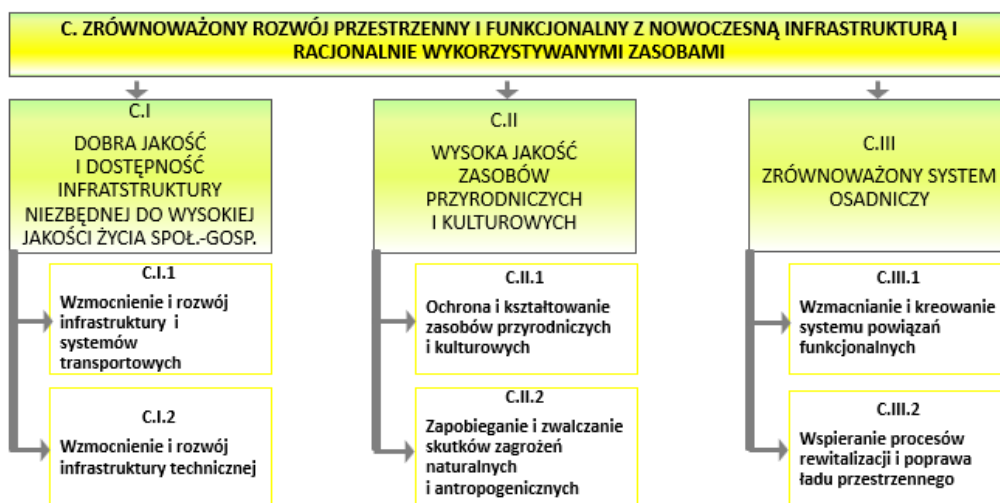
B.III.2 Reintegracja zawodowa i przeciwdziałanie dyskryminacji i wykluczeniu społecznemu, m.in. poprzez organizowanie wsparcia psychologicznego i socjoterapeutycznego dla dzieci, młodzieży i rodzin znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej; organizowanie programów i sesji zwalczania uzależnień; wdrażanie nowoczesnych metod terapeutycznych; przeciwdziałanie przemocy w rodzinie; organizowanie programów wsparcia dla osób bezdomnych; rozwój i powstawanie świetlic środowiskowych, mieszkań wspomaganych; organizowanie wsparcia dla osób starszych, samotnych i niesamodzielnych; promowanie idei rodzin zastępczych; wspieranie rozwoju podmiotów ekonomii społecznej (centrów i klubów integracji społecznej, spółdzielni socjalnych, warsztatów terapii zajęciowych, zakładów aktywizacji zawodowej); tworzenie sieci współpracy; wspieranie funduszu pożyczkowego; propagowanie idei ekonomii społecznej i solidarnej; organizowanie ośrodków rehabilitacyjnych; upowszechnianie i organizowanie programów zatrudniania osób niepełnosprawnych; wspieranie przedsięwzięć na rzecz uniwersalnej dostępności; promowanie zatrudnienia osób niepełnosprawnych; inicjowanie działań umożliwiających osobom niepełnosprawnym powrót na rynek pracy oraz przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu poprzez dofinansowanie na utworzenie i rozwój zakładów aktywizacji zawodowej.

3.3. Sfera środowiskowo-przestrzenna – Cel strategiczny C.

W ramach Celu Strategicznego C - **Zrównoważony rozwój przestrzenny i funkcjonalny z nowoczesną infrastrukturą i racjonalnie wykorzystywanymi**

zasobami, wyodrębniono trzy cele operacyjne (kierunki działań) wraz z przyporządkowaniem szczegółowych kierunków interwencji, zgodnie z rysunkiem poniżej.

Rysunek 6 Cel strategiczny sfera środowiskowo-przestrzenna

Źródło: opracowanie własne

Kierunek działania (cel operacyjny):

C.I Dobra jakość i dostępność infrastruktury niezbędnej do wysokiej jakości życia społeczno-gospodarczego.

Dostępność i jakość infrastruktury komunikacyjnej i technicznej to ważne czynniki warunkujące rozwój społeczny i ekonomiczny zapewniające wysoki poziom obsługi mieszkańców oraz spójność przestrzenną Partnerstwa. Działania skierowane będą m.in. na poprawę jakości i dostępności infrastruktury transportowej umożliwiającej rozwój elektromobilności, rozwój usług logistycznych w szczególności transportu zbiorowego, co wpłynie również korzystnie na rozwój turystyki, zapewniając przyjazne i wygodne podróżowanie poprzez stworzenie atrakcyjnej i konkurencyjnej oferty przewozowej publicznego transportu zbiorowego z uwzględnieniem dostępności infrastruktury publicznej dla osób z niepełnosprawnością.

Gospodarka oparta na wiedzy wymaga nowoczesnych systemów komunikacji społecznej, wymiany danych i informacji, między wszystkimi podmiotami. Komunikację tę zapewnia przede wszystkim Internet oraz nowoczesne środki przekazu poprzez budowę nowoczesnej infrastruktury zwiększającej dostępność do

usług teleinformatycznych opartych zarówno o sieci przewodowe, jak i bezprzewodowe. Zwiększenie dostępu do szerokopasmowego Internetu, cyfryzacja usług i danych, a także działania edukacyjne, przyczynią się do upowszechnienia e-usług oraz budowy społeczeństwa informacyjnego. Ważnym elementem sprawnego funkcjonowania i rozwoju Partnerstwa oraz podniesienia poziomu życia mieszkańców jest dostępność i jakość infrastruktury technicznej, w tym efektywny system odprowadzania i unieszkodliwiania produktów ubocznych, uwzględniający wymogi ochrony środowiska, rozwój infrastruktury technicznej nastawiony na wykorzystanie OZE dla lokalnej produkcji energii oraz wdrażanie nowych niskoemisyjnych technologii i rozwiązań, a także rozwój gospodarki wodno – ściekowej oraz zintegrowana gospodarka odpadami. Takie działania pozwolą na zapewnienie gospodarki neutralnej dla klimatu, racjonalizację gospodarki odpadami w kierunku zmniejszenia negatywnego wpływu na środowisko, jak również rozwój gospodarki o obiegu zamkniętym.

Analiza diagnostyczna wykazała, iż dostępność i jakość infrastruktury technicznej, zwłaszcza wodno-kanalizacyjnej, znajduje się na niezadowalającym poziomie. Występują duże potrzeby w zakresie budowania i modernizowania sieci kanalizacyjnej. Na terenie Partnerstwa występuje niewystarczający poziom ochrony środowiska i infrastruktury z tym związanej. Konieczny jest wzrost jakości i bezpieczeństwa zasobów przyrodniczych i antropogenicznych, zapewniających zrównoważony system osadniczy. Ważnym elementem jest prowadzenie działań edukacyjnych dla mieszkańców i przedsiębiorców wskazujących na możliwość ponownego użycia produktów, czy też zasad recyklingu. Zmiany są również niezbędne w zakresie poprawy dostępności i jakości infrastruktury transportowej, w szczególności dotyczącej transportu zbiorowego.

Kierunki interwencji:

C.I.1 Wzmocnienie i rozwój infrastruktury i systemów transportowych, m.in. poprzez rozwój drogowych, kolejowych, powiązań zewnętrznych i wewnętrznych o znaczeniu strategicznym (rozbudowy i przebudowy dróg publicznych, budowy i modernizacji linii kolejowych, stacji i przystanków kolejowych oraz autobusowych). Infrastruktura krytyczna obejmuje m.in. system transportowy, infrastrukturę techniczną, poszerzenie oferty przewozowej, rozwój proekologicznego transportu pasażerskiego (nisko- i zeroemisyjnego), budowy centrum przesiadkowego oraz systemów Park & Ride i Bike & Ride, ciągów pieszych, propagowanie środków transportu przyjaznych środowisku, wsparcie budowy systemu dróg rowerowych, rozwój proekologicznego transportu, w tym elektromobilności z uwzględnieniem obsługi osób niepełnosprawnych.

C.I.2 Wzmocnienie i rozwój infrastruktury technicznej, m.in. poprzez poprawę dostępu do sieci informatycznych i usług teleinformatycznych przystosowanych dla osób z niepełnosprawnościami (wspieranie wzmocnienia i rozbudowy szkieletowej infrastruktury teleinformatycznej i lokalnej sieci dostępowej, promowanie innowacyjnych technologii informacyjnych i komunikacyjnych), zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego (wspieranie dywersyfikacji źródeł energii, modernizacji, budowy lub rozbudowy sieci elektroenergetycznych, rozwoju gazyfikacji, wspieranie i wdrożenie rozwiązań poprawiających jakość powietrza w tym OZE), rozwój systemów wodno – kanalizacyjnych (wspieranie budowy, rozbudowy i modernizacji systemów zaopatrzenia mieszkańców w dobrą jakościowo wodę, uszczelnienia systemów jej dostawy oraz zapewnienia skutecznych i efektywnych systemów odprowadzania i oczyszczania ścieków, zapewnienia dostępu do sieci poprzez budowę i modernizację infrastruktury komunalnej), racjonalizację gospodarki odpadami m.in.: wspieranie wdrażania efektywnego systemu przetwarzania odpadów, budowę i rozbudowę instalacji do utylizacji odpadów, ograniczenie wytwarzania odpadów oraz prawidłowa segregacja odpadów na terenie Partnerstwa.

Kierunek działania (cel operacyjny):

C.II Wysoka jakość zasobów przyrodniczych i kulturowych

Wysoka jakość środowiska wraz z dostępem do jego zasobów, pełni ważne funkcje ekologiczne, wpływa na jakość życia i kapitału ludzkiego. Walory środowiska przyrodniczego decydują o atrakcyjności turystyczno-wypoczynkowej regionu stając się ważnymi stymulatorami rozwoju gospodarczego.

Na terenie Partnerstwa występuje różnorodność zasobów kulturowych i przyrodniczych podnoszących atrakcyjność regionu. Analiza diagnostyczna wskazała wysoki udział obszarów przyrodniczych prawnie chronionych na terenie Partnerstwa. 1/5 obszaru Partnerstwa objęta jest różnymi formami ochrony przyrody, a lesistość Powiatu Radomskiego wynosi ponad 26,8%. Znaczna część zasobów środowiska przyrodniczego podlega różnym zagrożeniom ze strony czynników atmosferycznych i antropogenicznych. Zagrożenia dla środowiska naturalnego związane są przede wszystkim z emisją zanieczyszczeń atmosferycznych; zrzutem ścieków; wytwarzaniem odpadów przemysłowych i niebezpiecznych. Ograniczenie dewastacji środowiska wymaga wsparcia ze strony władz publicznych i ciągłego podnoszenia świadomości ekologicznej mieszkańców Partnerstwa. Postępujące w skali globalnej zmiany klimatyczne, skutkujące coraz powszechniej występującymi zjawiskami suszy bądź ekstremalnymi opadami i powodzią, stanowią ważny aspekt dla podejmowania działań zmierzających do ograniczenia i minimalizacji ich negatywnych następstw. Ważnym elementem jest

ochrona przeciwpowodziowa, ale również ograniczenie skutków suszy. Zagrożeniem są również pożary, wichury i szkodniki owadzie, które wymagają zdecydowanych działań zmniejszających i łagodzących skutki ich występowania.

Kierunki interwencji:

C.II.1 Ochrona i kształtowanie zasobów przyrodniczych i kulturowych, m.in. poprzez podjęcie działań wymagających holistycznego podejścia m.in. do zagadnień związanych z adaptacją do zmian klimatu i poprawą jakości środowiska oraz jego ochroną. Osiągnięcie założonego celu wymagać będzie szerokiego zakresu działań realizowanych przy założeniu ograniczenia ingerencji w tereny cenne przyrodniczo, w szczególności na obszary Natura 2000. Niezwykle istotne zagadnienie stanowi także ochrona wartości dziedzictwa kulturowego, zwłaszcza przemysłowego, wielokulturowego oraz walorów przyrodniczych, przy jednoczesnym zachowaniu harmonii w krajobrazie m.in. poprzez promocję walorów przyrodniczych Partnerstwa (wspieranie programów edukacyjnych i konkursów podnoszących świadomość ekologiczną); podnoszenie świadomości ekologicznej mieszkańców i kształtowanie postaw proekologicznych); utrzymanie różnorodności biologicznej, (zachowanie zasobów przyrodniczych; ochronę zagrożonych składników przyrody, w szczególności siedlisk oraz gatunków roślin i zwierząt, w tym na obszarach NATURA 2000; ochronę i odtwarzanie ekosystemów naturalnych), utworzenie systemu przyrodniczo – kulturowego na obszarze Partnerstwa (ochrona terenów zieleni, lasów oraz obiektów i obszarów zabytkowych, przeciwdziałanie niekontrolowanej zabudowie, promocja walorów przyrodniczych i kulturowych).

C.II.2 Zapobieganie i zwalczanie skutków zagrożeń naturalnych i antropogenicznych, m.in. poprzez eliminację emisji zanieczyszczeń powietrza, poprawy jakości wód, zdrowotności lasów oraz przeciwdziałania skutkom suszy i zjawisk ekstremalnych; zwiększenie ochrony przeciwpowodziowej (rozwój infrastruktury przeciwpowodziowej, budowa zbiorników małej retencji z główną funkcją przeciwpowodziową, budowę i modernizację urządzeń przeciwpowodziowych, wsparcie budowy ekologicznych zabezpieczeń przeciwpowodziowych, odtwarzanie naturalnych terenów zalewowych), zwiększanie retencjonowania wód (działania na rzecz zwiększania naturalnej retencji, zwiększanie lesistości z uwzględnieniem różnorodności gatunkowej drzewostanów, zwiększanie powierzchni zadrzewień i zakrzewień jako substytutu lasu w rejonach występowania najlepszych kompleksów gleb i intensywnej produkcji rolnej, prowadzenie racjonalnej gospodarki rolnej, w tym dostosowania struktury upraw, agrotechniki i gatunków w rolnictwie do występującego deficytu wód; odbudowę istniejących systemów nawodnień oraz budowę urządzeń

melioracji wodnych; wspieranie działań na rzecz zwiększania retencji wód opadowych); zwiększenie ochrony przed skutkami zagrożeń naturalnych (wspieranie rozbudowy systemów dostrzegania; monitorowanie i zwalczanie skutków zagrożeń; prowadzenie działań ratowniczych w sytuacji zagrożenia obszarów leśnych i wiejskich; rozbudowę infrastruktury przeciwdziałającej zagrożeniom; wspieranie podnoszenia kwalifikacji służb odpowiedzialnych za ochronę).

Kierunek działania (cel operacyjny):

C.III Zrównoważony system osadniczy

Ważnym aspektem w sferze przestrzennej jest stworzenie odpowiednich warunków dla rozwoju Partnerstwa poprzez kreowanie atrakcyjnej i dostępnej przestrzeni, co będzie podstawą do rozwoju gospodarczego i poprawy jakości życia mieszkańców, przy jednoczesnym poszanowaniu zasobów środowiska. Według analizy większość gmin na terenie Partnerstwa nie postrzega planowania miejscowego jako istotnego narzędzia zapewnienia ładu przestrzennego. Zrównoważony System Osadniczy w oparciu o uwarunkowania przestrzenne Partnerstwa, wyznacza właściwe cechy struktury osadniczej, sposoby użytkowania tych przestrzeni oraz kształtowanie powiązań wewnętrznych i zewnętrznych. Ważnym elementem powiązań zewnętrznych i wewnętrznych jest poprawa efektywności przepływów i integracja ośrodków na terenie Partnerstwa wewnątrz, jak i na zewnątrz. Procesy rozwoju społeczno – gospodarczego głównie koncentrują się w większych ośrodkach. Miejsca takie stają się biegunami wzrostu. Dysponując rozwijającą się gospodarką, atrakcyjnymi miejscami pracy, ofertą kulturalną, rozrywkową, edukacyjną i usługową, tworzą powiązania gospodarczo-społeczne zarówno z obszarami bezpośredniego sąsiedztwa, jak i innymi biegunami wzrostu. Ważnym czynnikiem wpływającym na zwiększenie oddziaływania jest dostępność, w tym przede wszystkim sprawność powiązań komunikacyjnych. System osadniczy w Partnerstwie w założeniu ma tworzyć strukturę sieciowych powiązań funkcjonalnych między swoimi ośrodkami o różnej wielkości. Centrum tych powiązań stanowi Radom, który jest głównym ośrodkiem zapewniającym dostęp do usług wyższego rzędu dla Partnerstwa, wspierany wianuszkami mniejszych miast (5-20 tys. mieszk.) rozłożonych wokół niego. Dominująca rola Radomia znalazła swoje potwierdzenie w wynikach badań mieszkańców. Dostęp do podstawowych usług publicznych (w tym szkoły podstawowe, przedszkola, żłobki, podstawowa opieka zdrowotna, kultura, sport) oraz komercyjnych (w tym podstawowe zakupy, usługi remontowe, prawne, beauty) jest najlepszy w mieście głównym, ale z usług tego typu mieszkańcy korzystają na terenie pozostałych gmin, blisko miejsca zamieszkania. Natomiast z usług specjalistycznych (w tym kultura wysoka, leczenie szpitalne, szkolnictwo ponadpodstawowe, sprzedaż odzieży i artykułów przemysłowych) mieszkańcy Partnerstwa korzystają w Radomiu lub ośrodkach

położonych poza powiatem radomskim. Centrum powiązań - Radom będzie pełniło rolę ośrodka o dużym potencjale rozwoju uzupełnianym przez mniejsze ośrodki/miasta na obszarze Partnerstwa, gdzie znajdzie się koncentracja funkcji społeczno-gospodarczych, w tym specjalistycznych m.in. komunikacji, edukacji, przedsiębiorczości, opieki zdrowotnej i społecznej, kulturalnej. Rozwój Partnerstwa na pozostałym obszarze oparty będzie na unikalnych potencjałach endogenicznych, uzupełniających wiodące ośrodki. Istotnym kierunkiem działań w zakresie wzmocnienia roli Partnerstwa poprzez podniesienie jego atrakcyjności jako miejsca do życia i rozwoju gospodarczego, jest kształtowanie m.in. ładu i spójności przestrzennej z uwzględnieniem infrastruktury dla osób z niepełnosprawnościami, między innymi w oparciu i przy wykorzystaniu założeń i celów zawartych w Planie Zrównoważonej Mobilności Miejskiej dla Gmin Obszaru Funkcjonalnego Radomia 2030+ (SUMP). Zakłada się rewitalizację zdegradowanych terenów miejskich i wiejskich na obszarze Partnerstwa, podjęcie działań zmierzających do poprawy jakości przestrzeni publicznych, zrewitalizowania – ponownego nadania funkcji społeczno-kulturowej zapomnianym miejscom i obiektom.

Kierunki Interwencji:

C.III.1 Wzmacnianie i kreowanie systemu powiązań funkcjonalnych, m.in. poprzez rozwój funkcji komplementarnych i specjalistycznych oraz powiązań funkcjonalnych głównego ośrodka z resztą obszaru Partnerstwa i ośrodkami zewnętrznymi (wspieranie rozwoju usług publicznych, usług dla przedsiębiorstw, propagowanie działań wykorzystujących potencjały endogeniczne, w tym kulturotwórcze, edukacyjne, inicjowanie i stymulowanie działań zintegrowanych budujących sieć współpracy z sąsiednimi ośrodkami, za pomocą wymiany i promocji „dobrych praktyk” w tym zakresie), jak również włączanie ośrodków miejskich i wiejskich w komplementarny system powiązań funkcjonalnych (wspieranie inwestycji w przetwórstwie rolno-spożywczym, przemyśle materiałów budowlanych, usługach turystycznych, wspieranie rozwoju funkcji pozarolniczych na obszarach wiejskich, propagowanie „dobrych praktyk” w zakresie zagospodarowania obszarów wiejskich).

C.III.2 Wspieranie procesów rewitalizacji i poprawa ładu przestrzennego, poprzez zintegrowane zespoły działań (planistyczne, architektoniczne, społeczne i ekonomiczne) mające na celu przekształcenie zdegradowanych obszarów i przywrócenie im pierwotnych lub nadanie nowych funkcji społ-gosp. oraz interwencje poprawiające ukształtowanie przestrzeni i powiązań funkcjonalnych, w tym m.in.: wsparcie dla tworzenia i realizacji zintegrowanych projektów obejmujących kompleksową odnowę obszarów; organizację i wdrażanie programów aktywizujących społeczność na terenach zdegradowanych; organizację warsztatów

i konferencji w zakresie możliwości rozwiązywania problemów na obszarach zdegradowanych; wdrażanie koncepcji Smart Village i Smart City; zwiększenie terenów objętych miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego; kształtowanie krajobrazu kulturowego poprzez zapewnienie wysokiej jakości przestrzeni publicznych wraz z infrastrukturą dla osób niepełnosprawnych; zapobieganie procesom chaotycznej zabudowy oraz propagowanie dobrych wzorców architektury; promocję walorów krajobrazu kulturowego; wspieranie prac konserwatorskich prowadzących do odnowy obiektów i obszarów zabytkowych oraz wykorzystanie obiektów zabytkowych na cele kulturalne, społeczne, edukacyjne, turystyczne, gospodarcze.

3.4. Zgodność celów strategicznych z dokumentami wyższego rzędu

W procesie opracowania Strategii rozwoju ponadlokalnego Partnerstwa dokonano przeglądu głównych kierunków polityk unijnych, krajowych i regionalnych, dotyczących perspektywy 2020-2030 określonych w dokumentach i programach strategicznych ww. szczebli.

Do oceny spójności Strategii z celami zawartymi w dokumentach wyższego rzędu wybrano najważniejsze dokumenty szczebla unijnego, krajowego i regionalnego. Przeprowadzona analiza zgodności potwierdziła spójność celów strategicznych z następującymi dokumentami:

- Umowa Partnerstwa 2021-2027,
- Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.),
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030,
- Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030,
- Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030 + Innowacyjne Mazowsze,
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego 2018.

W tabeli poniżej przedstawiono podstawową analizę zgodności celów strategicznych oraz celu horyzontalnego Strategii rozwoju ponadlokalnego z głównymi założeniami dokumentów wyższego rzędu.

Analiza wymienionych dokumentów wykazała, iż na podstawowym poziomie zgodności najbardziej skorelowanymi i wzajemnie oddziaływującymi na siebie celami ze Strategii rozwoju ponadlokalnego z zapisami dokumentów wyższego rzędu jest Zrównoważony rozwój przestrzenny i funkcjonalny z nowoczesną infrastrukturą i racjonalnie wykorzystanymi zasobami (Cel strategiczny C.) oraz

Sprawne i skuteczne zarządzanie rozwojem obszaru Partnerstwa, oparte na współpracy i zaufaniu, umożliwiające efektywne wykorzystanie zasobów i wspólną realizację przedsięwzięć we wszystkich sferach życia społ.- gosp. (Cel horyzontalny).

Cel strategiczny C. dotyczy sfery środowiskowo-przestrzennej i jest związany m.in. z ochroną środowiska, rewitalizacją przestrzeni oraz rozbudową systemu transportowego. Cel horyzontalny akcentuje rolę skutecznego i sprawnego zarządzania rozwojem we wszystkich sferach rozwoju społeczno-gospodarczego. W obliczu planowanej transformacji klimatycznej efektywne zarządzanie w oparciu o współpracę międzyregionalną będzie minimalizowało negatywne skutki społeczne, gospodarcze i środowiskowe.

Dokumentami strategicznymi, w których pojawiło się odniesienie do wszystkich trzech celów strategicznych Partnerstwa oraz celu horyzontalnego są: Umowa Partnerstwa 2021-2027, Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030, Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze oraz Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego 2018. W tych dokumentach wskazano na realizację celów ze sfery gospodarczej – np. rozwój innowacyjnej i konkurencyjnej przedsiębiorczości; sfery społecznej – np. aktywizacja społeczeństwa i przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu, rozwój usług publicznych; sfera środowiskowo-przestrzenna – np. wysoka jakość środowiska i zrównoważony rozwój terytorialny: sfera sprawnego i skutecznego zarządzania w celu łagodzenia skutków transformacji w kierunku gospodarki neutralnej dla klimatu oraz wdrażania polityk podnoszących jakość zarządzania regionem.

Tabela 9 Macierz zgodności celów strategicznych z dokumentami wyższego rzędu

DOKUMENTY STRATEGICZNE	Umowa prtnerstwa 2021-2027	Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)	Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030	Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+	Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego 2018
CELE STRATEGII	UP 2021-2027	SOR	KSRR 2030	SRWM 2030+	PZPWM 2018
A.Skuteczne wykorzystanie potencjałów do rozwoju	+	+	+	+	+

gospodarki opartej na przedsiębiorczości, innowacyjności i kreatywności					
B.Aktywne społeczeństwo z dostępem do usług publicznych, otwarte na integrację i sprzyjające włączeniu grup wykluczonych	+	+	+	+	+
C.Zrównoważony rozwój przestrzenny i funkcjonalny z nowoczesną infrastrukturą i racjonalnie wykorzystanymi zasobami	+	+	+	+	+
H.Sprawne i skuteczne zarządzanie rozwojem obszaru Partnerstwa, oparte na współpracy i zaufaniu, umożliwiające efektywne wykorzystanie zasobów i wspólną realizację przedsięwzięć we wszystkich sferach życia społ.-gosp.	+	+	+	+	+

Źródło: opracowanie własne

Cele strategiczne wraz z celem horyzontalnym, wskazane w Strategii rozwoju ponadlokalnego wpisują się także w wymiar terytorialny polityki rozwoju określony zarówno na poziomie europejskim, krajowym jak i regionalnym. Dokument dedykowany jest obszarowi zmagającemu się z trudnościami rozwojowymi, na terenach wskazanych w KSRR 2030, są to – Miasto Radom jako miasto tracące funkcje społeczno – gospodarcze oraz Gmina Iłża i Gmina Pionki jako obszary zagrożone trwałą marginalizacją.

Należy zaznaczyć, że obszar Partnerstwa znajduje się na terenie województwa mazowieckiego, które w swojej strategii regionalnej wskazało cały obszar Partnerstwa jako Radomski Obszar Strategicznej Interwencji.

Cele strategiczne oraz cel horyzontalny określone przez Partnerstwo bezpośrednio wpływają na zapewnienie zrównoważonego rozwoju oraz wsparcie obszarów zmagających się z barierami rozwojowymi i są zgodne z wyzwaniami rozwojowymi określonymi w polityce terytorialnej województwa.

3.5. Rezultaty strategiczne

Tabela 10 Matryca monitoringu celów

Lp	Cel / Nazwa wskaźnika strategicznego (RS)	Jednostka miary	Wartość bazowa (rok 2021*/2022**)	Wartość docelowa (rok 2030)	Źródło danych	Częstotliwość pomiaru
CEL HORYZONTALNY - Sprawne i skuteczne zarządzanie rozwojem obszaru Partnerstwa, oparte na współpracy i zaufaniu, umożliwiające efektywne wykorzystywanie zasobów i wspólną realizację przedsięwzięć we wszystkich sferach życia społeczno-gospodarczego						
H.1	Liczba spotkań Zarządu Stowarzyszenia ROF dotyczących realizacji kierunków rozwojowych obszaru Partnerstwa	szt.	2 (raz na półrocze)	15	protokoły ze spotkań	raz do roku
H.2	Przyjęcie przez Zarząd Stowarzyszenia ROF Regulaminu organizacyjnego dot. prac w ramach Strategii	tak/nie	nie	tak	Dokument/ program/plan	raz do roku
H.3	Liczba spotkań Zespołu Operacyjnego (Grupy Roboczej)	szt.	4 (raz na kwartał)	30	protokoły ze spotkań	raz do roku
A. SFERA GOSPODARCZA – Skuteczne wykorzystanie potencjałów do rozwoju gospodarki opartej na przedsiębiorczości, innowacyjności i kreatywności						
A.I Rozwój nowoczesnych i innowacyjnych technologii i usług						

A.1	Liczba podmiotów gospodarki narodowej wpisanych do rejestru REGON w sekcjach J,M,R (łącznie)	szt.	J,M,R łącznie - 5.228 **	wzrost o 480 do poziomu 5.708 w 2030r.	MRL, GUS	raz do roku
A.II Poprawa środowiska dla rozwoju przedsiębiorczości						
A.2	Dochody budżetu Obszaru Partnerstwa z tytułu udziału w PIT	tys zł	465.547,6*	wzrost o 107.192,2 do poziomu 572.793,8 w 2030 r.	MRL, GUS	raz do roku
A.3	Dochody budżetu Obszaru Partnerstwa z tytułu udziału w CIT	tys zł	22.238,9*	wzrost o 5.419,30 do poziomu 27.658,2 w 2030 r.	MRL, GUS	raz do roku
A.4	Instytucje otoczenia biznesu na 10 tys. podmiotów gospodarki narodowej	szt.	537,25**	wzrost o 9,23 do poziomu 546,48 w 2030 r.	MRL, GUS	raz do roku
A.III Poprawa kapitału ludzkiego i rynek pracy						
A.5	Podmioty gospodarcze wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności	szt.	1.113,65*	wzrost o 67,59 do poziomu 1.181,24 w 2030 r.	MRL, GUS	raz do roku
A.6	Podmioty nowo zarejestrowane na 10 tys. ludności w wieku produkcyjnym	szt.	154,50*	wzrost o 5,00 do poziomu 159,50 w 2030 r.	MRL, GUS	raz do roku

B. SFERA SPOŁECZNA - Aktywne społeczeństwo z dostępem do usług publicznych, otwarte na integrację i sprzyjające włączeniu grup wykluczonych						
B.I Rozwój kapitału społecznego i społeczeństwa obywatelskiego						
B.1	Liczba fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych na 10 tys. mieszkańców	szt.	29,0*	wzrost o 4,0 do poziomu 33,0 w 2030 r.	MRL, GUS	raz do roku
B.II Podwyższenie standardu i dostępu do usług publicznych						
B.2	Udział dzieci w wieku 3-6 lat objętych wychowaniem przedszkolnym		87,7*	wzrost o 4,9 do poziomu 92,6 w 2030 r.	MRL, GUS	raz do roku
B.3	Przychodnie ogółem	szt.	188*	wzrost o 6 do poziomu 194 w 2030 r.	MRL, GUS	raz do roku
B.4	Liczba lekarzy na 1 tys. mieszkańców	os.	3,26*	wzrost o 0,96 do poziomu 4,22 w 2030 r.	MRL, GUS	raz do roku
B.5	Liczba pielęgniarek na 1 tys. mieszkańców	os.	7,97*	wzrost o 0,97 do poziomu 8,94 w 2030 r.	MRL, GUS	raz do roku
B.6	Liczba mieszkań na 1000 mieszkańców	szt.	385,45*	wzrost o 21,94 do poziomu 407,39 w 2030 r.	MRL, GUS	raz do roku
B.III Włączenie społeczne grup zagrożonych lub wykluczonych społecznie						
B.7	Udział zarejestrowanych	%	8,5*	przekroczenie (niekorzystne)	MRL, GUS	raz do roku

	bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym		(średnia dla woj. mazowieckiego 4,0) przekroczenie w stosunku do średniej województwa o 4,5 pkt%	w stosunku do średniej województwa o max o 3,0 pkt %		
B.8	Liczba osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej	os.	13 090*	spadek o 4.995 do poziomu 8.095 w 2030r.	MRL, GUS	raz do roku
C. SFERA ŚRODOWISKOWO-PRZESTRZENNA Zrównoważony rozwój przestrzenny i funkcjonalny z nowoczesną infrastrukturą i racjonalnie wykorzystywanymi zasobami						
C.I Dobra jakość i dostępność infrastruktury niezbędnej do wysokiej jakości życia społeczno-gospodarczego						
C.1	Długość czynnej sieci-kanalizacyjnej	km	1 246,3*	wzrost o 140,25 do poziomu 1.386,55 w 2030 r.	MRL, GUS	raz do roku
C.2	Długość czynnej sieci dystrybucyjnej gazowej	km	1 199,7*	wzrost o 93,10 do poziomu 1.292,8 w 2030 r.	MRL, GUS	raz do roku
C.3	Długość wybudowanych/przebudowanych/rozbudowanych dróg powiatowych i	km	3.508,3	wzrost o 270,3 do poziomu 3.778,6 w 2030 r.	MRL, GUS	raz do roku

	gminnych (o nawierzchni twardej i twardej ulepszonej)					
C.4	Długość wybudowanych ścieżek rowerowych/ciągów w pieszo-jezdnym	km	155,4	wzrost o 52,74 do poziomu 208,14 w 2030 r.	MRL, GUS	raz do roku
C.5	Liczba zakupionych jednostek taboru pasażerskiego w publicznym transporcie zbiorowym komunikacji miejskiej i metropolitarnej (nisko-, lub zeroemisyjnych)	szt	61	wzrost o 12 do poziomu 73 w 2030 r.	Protokoły odbioru, MRL, GUS	raz do roku
C.II Wysoka jakość zasobów przyrodniczych i kulturowych						
C.6	Powierzchnia gruntów leśnych - lesistość	ha	13.551,19*	wzrost o 70,05 do poziomu 13.621,24 w 2030 r.	MRL, GUS	raz do roku
C.7	Ilość zmieszanych odpadów komunalnych zebranych w ciągu roku na 1 mieszkańca	kg	162,2*	spadek o 2,78 do poziomu 159,42 w 2030 r.	MRL, GUS	raz do roku
C.III Zrównoważony system osadniczy						
C.8	Udział powierzchni Partnerstwa objętej	%	8,52*	wzrost o 3,24 do poziomu	MRL, GUS	raz do roku

	obowiązującymi planami zagospodarowania w powierzchni ogółem			11,76 w 2030 r.		
C.9	Liczba decyzji o warunkach zabudowy wydanych w ciągu roku kalendarzowego	szt./rok	2.566*	Spadek o 513 do poziomu 2.053 w 2030 r.	MRL, GUS	raz do roku

* - wartość bazowa wskaźnika z 2021 r.

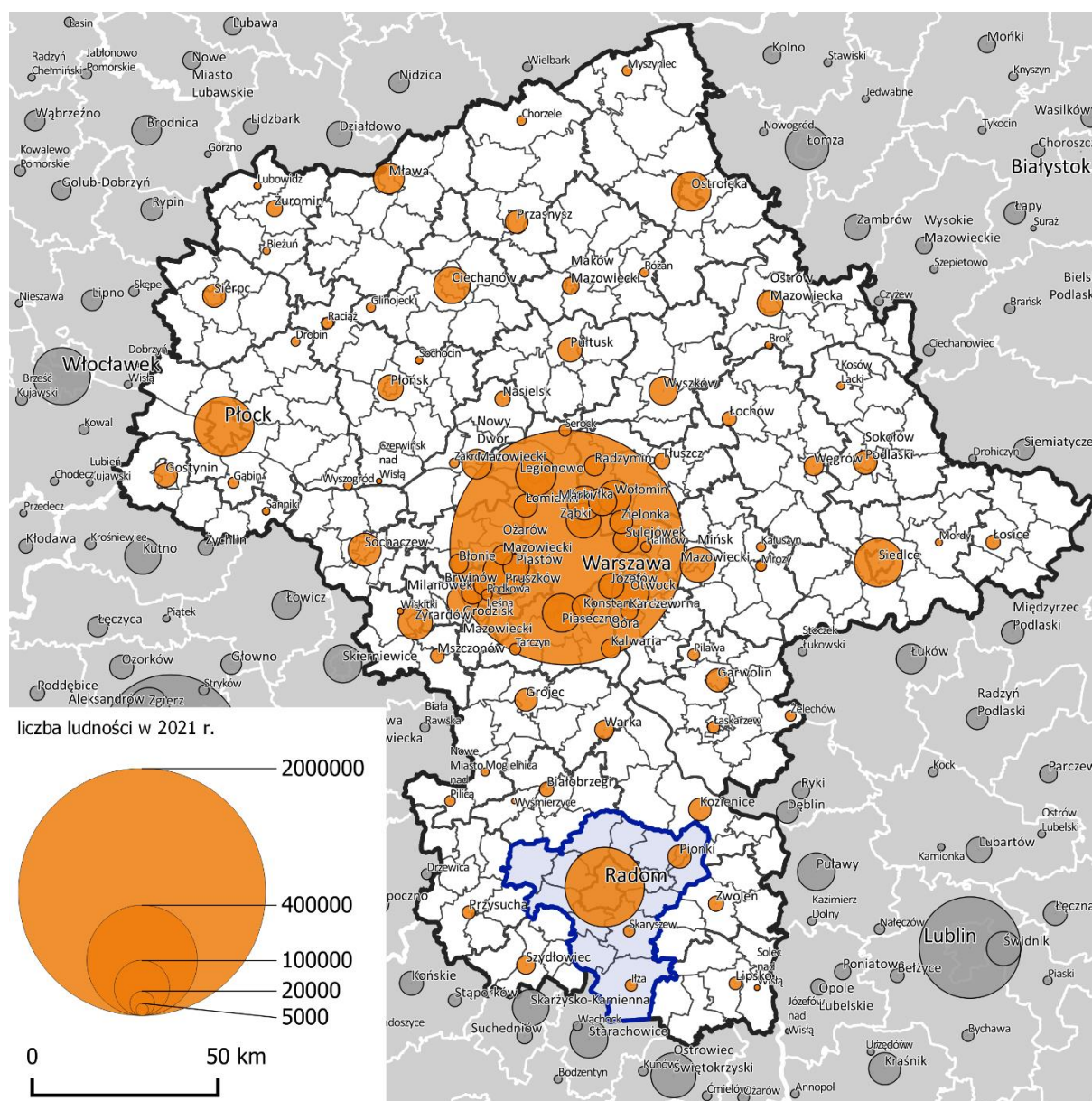
** - wartość bazowa wskaźnika z 2022 r.

Źródło: opracowanie własne

4. Wymiar przestrzenny w strategii rozwoju obszaru Partnerstwa

4.1. Model struktury funkcjonalno-przestrzennej obszaru Partnerstwa

Ryc. 11 Sieć miast Partnerstwa i w jego otoczeniu wg liczby ludności

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

4.1.1. Położenie obszaru Partnerstwa w regionie/kraju struktura sieci osadniczej

Wiodącym ośrodkiem Partnerstwa jest Radom, będący największym miastem regionu rozciągającego się w charakterystycznych widłach Wisły i Pilicy. Leżąc obecnie na południowych krańcach województwa mazowieckiego, wchodzi w skład historycznej Sandomierszczyzny, a wraz z nią – Małopolski.

Partnerstwo zasadniczo tworzy najbliższy Radomiowi krąg ośrodków gminnych leżących w odległości drogowej 15-20 km od centrum miasta. Niemniej wyjątkiem jest dawne miasto powiatowe Iłża na kierunku SSE²⁶, znajdujące się bliżej Starachowic niż Radomia, z którymi związana jest historycznie i funkcjonalnie. Miasto wraz z gminą stanowi odrębną od reszty Partnerstwa węzłową strukturę osadniczą.

Drugim „nietypowym” składnikiem sieci osadniczej Partnerstwa jest miasto Pionki - drugie co do wielkości miasto w Partnerstwie, umiejscowione między kręgami odległościowymi „15-20” a „30”. „Aglomeracyjne” połączenie kolejowe z Radomiem, monofunkcyjny przemysłowy charakter oraz brak centralnej struktury urbanistycznej obniżają znaczenie Pionek jako ośrodka Christallerowskiego.

Poza wskazanymi dwoma wyjątkami rdzeń Partnerstwa tworzy wieniec miast i osad gminnych leżących na promieniu 15-20 km od centrum Radomia. Ośrodki te są zróżnicowane co do wielkości i szczegółów położenia. Największym zurbanizowaniem charakteryzuje się południowa strona kręgu, w której zachodzą widoczne procesy rozwoju osadnictwa podmiejskiego, szczególnie skoncentrowane w okolicy miasta Skaryszew.

Ośrodkiem podobnej wielkości do dwóch wymienionych jest Jedlnia-Letnisko, leżąca na kierunku ENE²⁷, przy linii kolejowej 26. Historycznie to osada letniskowa, obecnie popularna również jako miejsce stałego zamieszkania radomian. Mimo że nie posiada miejskiego założenia przestrzennego, w 2022 r. uzyskała prawa miejskie.

Partnerstwo obejmuje w sumie 15 jednostek samorządowych, tworzących sieć osadniczą, w której skład wchodzi:

- 1) miasto Radom – miasto na prawach powiatu, ośrodek powiatowy o randze regionalnej;

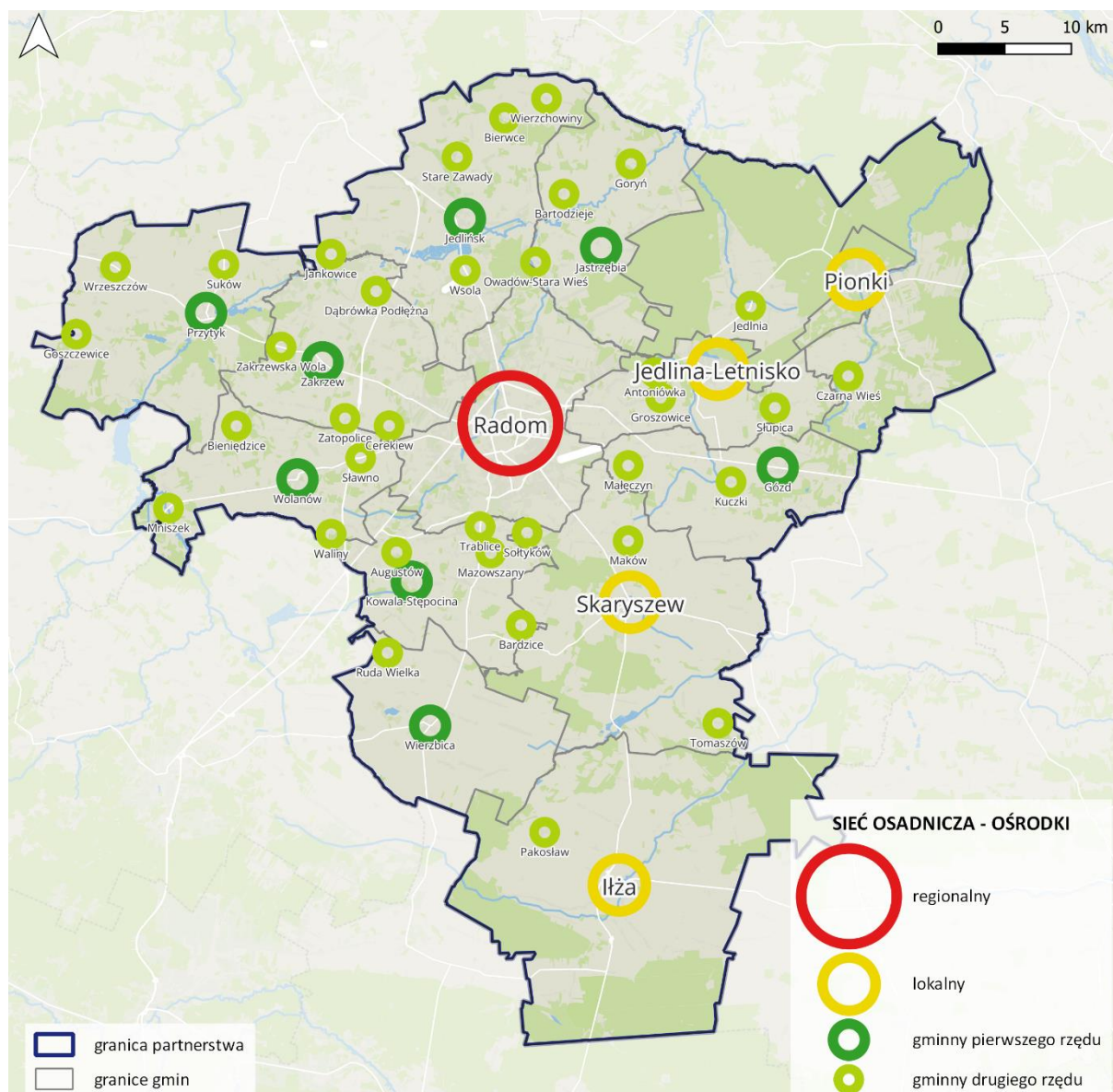
---

²⁶ Kierunki geograficzne pośrednie drugiego stopnia określa się jako: północno-północno-wschodni (NNE), wschodnio-północno-wschodni (ENE), wschodnio-południowo-wschodni (ESE), południowo-południowo-wschodni (SSE) itd

²⁷ j.w.

- 2) miasto Pionki – ośrodek o znaczeniu lokalnym;
- 3) miasta – ośrodki gminne: Iłża, Jedlnia-Letnisko, Przytyk, Skaryszew – miasta o znaczeniu lokalnym;
- 4) 319 miejscowości wiejskich, z których 8 to ośrodki gminne pierwszego rzędu.

Ryc. 12 Partnerstwo Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego – hierarchia ośrodków sieci osadniczej

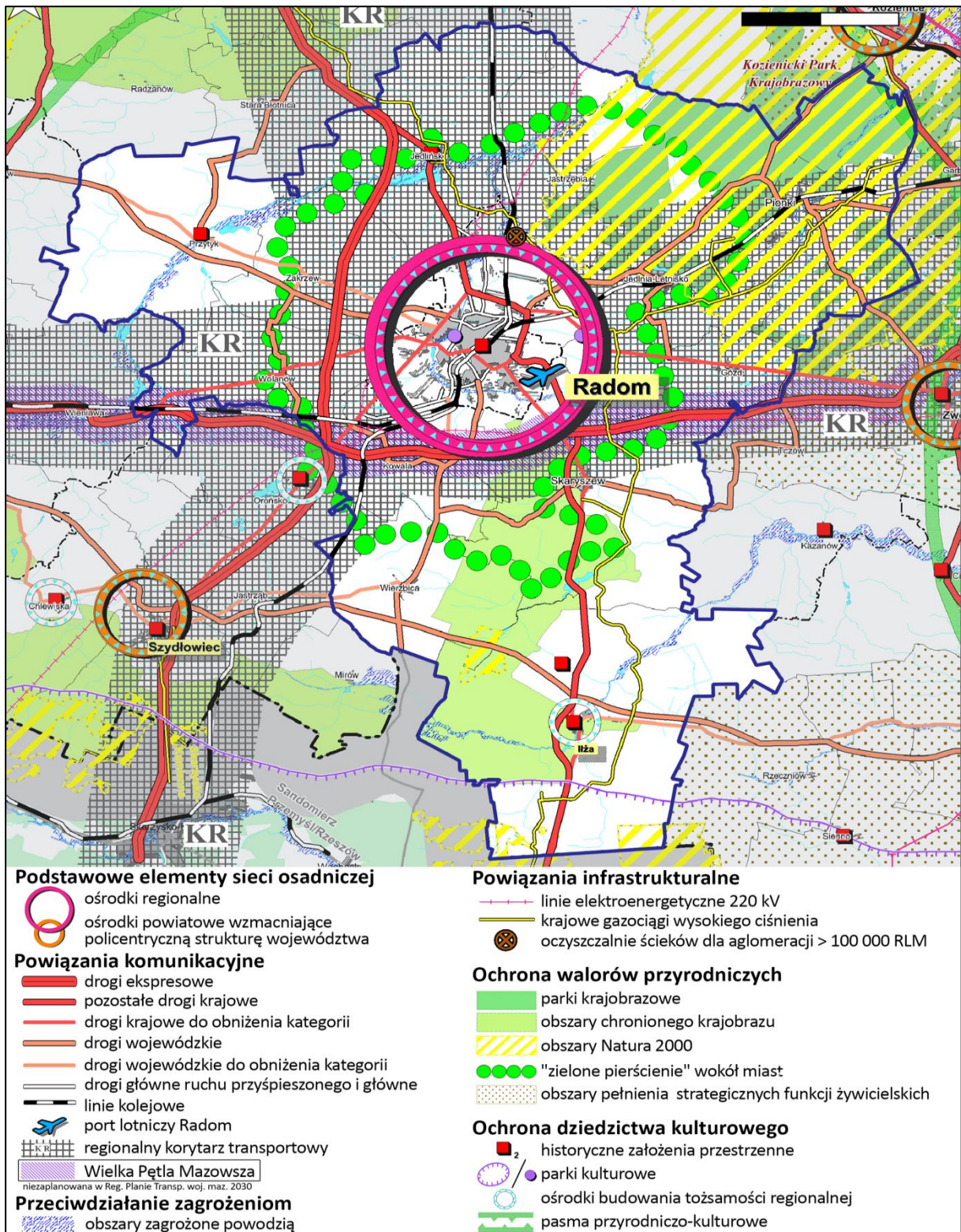

Źródło: Opracowanie własne na podstawie PZP Województwa Mazowieckiego, 2018 r.

Radom leży na regionalnej trasie obwodowej Wielkiej Pętli Mazowska przecinającej się z korytarzami sieci bazowej transeuropejskiej sieci transportowej TEN-T Bałtyk-Adriatyk i Morze Północne-Bałtyk, co zapewnia dobrą dostępność transportową i tworzy szanse rozwojowe w ramach regionalnego węzła multimodalnego.

Miasto jest regionalnym biegunem wzrostu, oferującym funkcje metropolitalne i skupiającym działania badawczo-rozwojowe. W PZPWM Radom, razem z Iłżą, wytypowano jako ośrodki budowania tożsamości lokalnej i wskazano jako jedno z historycznych założeń przestrzennych w Partnerstwie. Przewidziano także „zielony pierścień” wokół Radomia połączony z obszarami chronionego krajobrazu.

Ryc. 13 Partnerstwo Radomskiego OF – Kierunki zagospodarowania przestrzennego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego, MBPR w Warszawie, 2014 r.

4.1.2. Środowisko przyrodnicze – zasoby, ochrona, system powiązań przyrodniczych

Partnerstwo położone jest na styku Niziny Środkowoeuropejskiej i Wyżyn Polskich. W skali mezoregionów fizycznogeograficznych Partnerstwo obejmuje:

- 1) Równinę Koziennicką – mającą charakter polodowcowej równiny denudacyjnej, na której powierzchni zalegają piaski formujące wydmy. Ubogie gleby przyczyniły się do zachowania Puszczy Koziennickiej, będącej specyficznym zespołem zbiorowisk z dużym udziałem lasu typu podgórskiego;
- 2) Równinę Radomską – o charakterze przejściowym między pasami nizin a wyżyn. Jest to równina denudacyjna, o silnie zdegradowanej pokrywie utworów czwartorzędowych, pod którą leżą płytko warstwy jurajskie i kredowe – równina falista;
- 3) Przedgórze Łżeckie – tworzone przez pas wapieni górnourajskich, osiągający kulminacje w okolicy Łży, w postaci pasma wzniesień ostańcowych z najwyższym Wzgórzem Seredzickim (242 m n.p.m.). Towarzyszą im zjawiska krasowe (np. jezioro na Łżance w Łży).

Cały obszar Partnerstwa należy do dorzecza Wisły. Odwadniają go jej dopływy: Łżanka i Radomka. Radomka (99 km długości) bierze swój początek na Garbie Gielniowskim, stanowiącym główny węzeł hydrograficzny w skali północnego obrzeżenia Gór Świętokrzyskich. Łżanka (77 km długości), przecina południową część Partnerstwa na równoleżniku Łży. Największym jej dopływem jest Modrzejowianka, odwadniająca obszar gmin Skaryszew i Wierzbica. Na terenie powiatu brak jest większych naturalnych zbiorników wodnych.

Powiat radomski położony jest w zasięgu Głównych Zbiorników Wód Podziemnych:

- GZWP 405 – Niecka Radomska (zasoby dyspozycyjne około 560 m³/h. górnokredowy, szczelinowy).
- GZWP 412 i 413 – zbiornik Goszczewice – Szydłowiec (górnokredowy, poziomy trzeciorzędowy i czwartorzędowy mają podrzędne znaczenie).
- GZWP 420 – zbiornik Wierzbica – Ostrowiec posiada zasoby dyspozycyjne około 1 770 m³/h, górnourajski, szczelinowo-krasowy).

Partnerstwo zagrożone jest występowaniem sezonowych susz atmosferycznych oraz stepowaniem. Na jego obszarze brak jest wystarczającej liczby ujęć wody pitnej, a te istniejące są niewystarczająco wydajne, co skutkuje przejściowymi problemami w jej dostawach. Jednocześnie stan wód powierzchniowych jest zły, występują podtopienia i zagrożenia powodziowe (szczególnie w sąsiedztwie Radomki).

Na terenie Partnerstwa wyznaczono obszarowe i punktowe formy ochrony przyrody: rezerваты, obszary Natura 2000, obszar chronionego krajobrazu, park krajobrazowy:

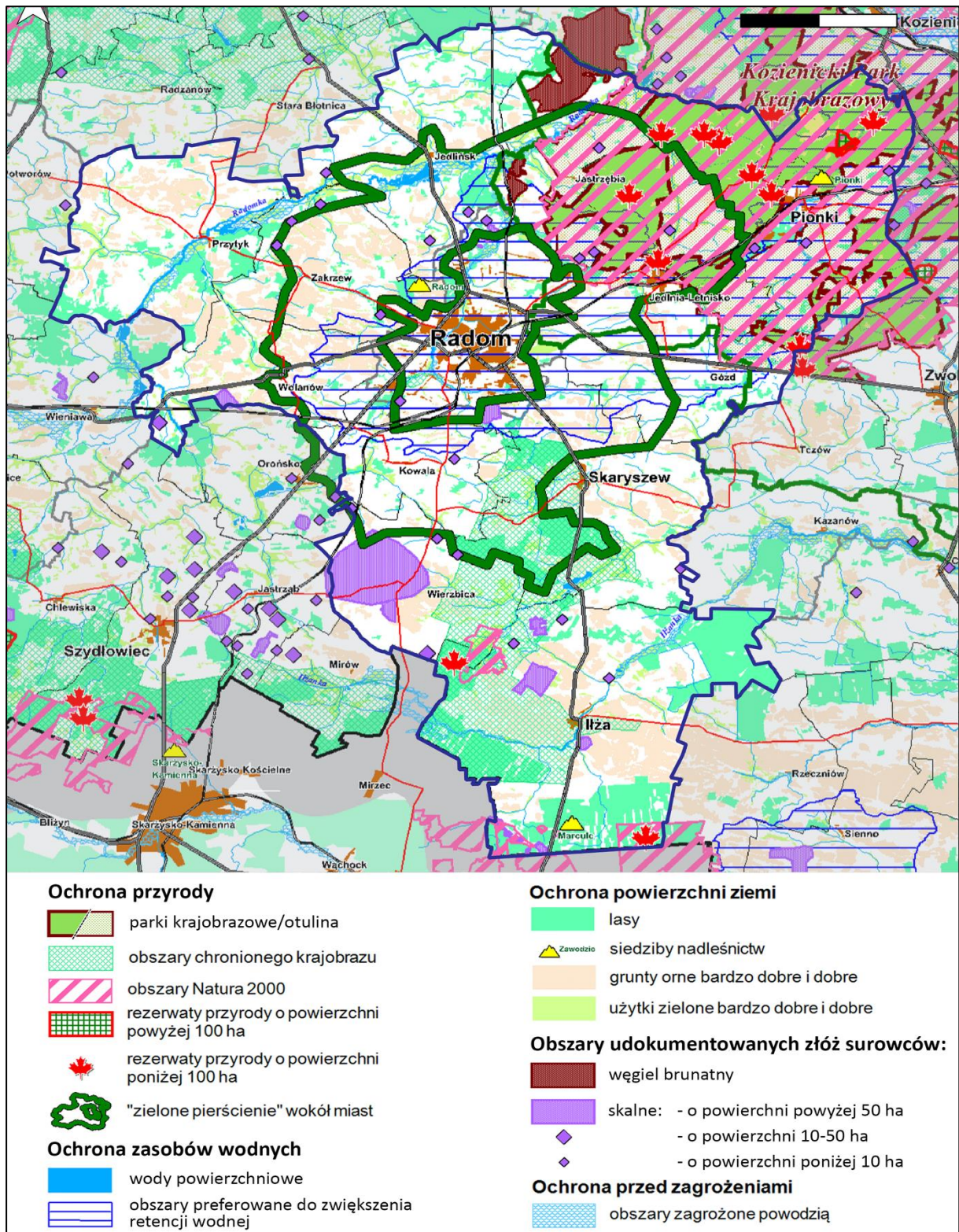
- Obszar Chronionego Krajobrazu Iłża-Makowiec - na terenie Partnerstwa obejmuje swym zasięgiem dolinę rzeki Iłżanki, największe torfowisko w województwie w okolicach Pakosławia oraz położone dalej na północ kompleksy leśne (gminy Wierzbica, Iłża, Skaryszew, Kowala);
- Kozienski Park Krajobrazowy - gminy: Jastrzębia, Pionki, Jedlnia-Letnisko;
- Obszary Natura 2000:
  - PLH 140015 Pakosław - specjalny obszar ochrony siedlisk, na terenie gmin: Wierzbica i Iłża. Obejmuje największe torfowisko w Polsce;
  - PLH 140035 Puszcza Kozienska – specjalny obszar ochrony siedlisk, na terenie gmin: Jastrzębia, Pionki, Jedlnia-Letnisko. Jeden z najcenniejszych kompleksów puszczańskich w Polsce;
  - PLH 260038 Uroczyska Lasów Starachowicki – specjalny obszar ochrony siedlisk, na obszarze gminy Iłża. Cenne kompleksy wyżynnego jodłowego boru mieszanego;
  - PLB 140013 Ostoja Kozienska – obszar specjalnej ochrony ptaków, na obszarze gmin: Jastrzębia, Pionki, Jedlnia-Letnisko, Gózd. Wykazano ponad 200 gatunków ptaków, w tym 147 lęgowych.

Na terenie Partnerstwa znajdują się 63 udokumentowane złoża kopalin: piaski i żwiry, węgiel brunatny, wapienie i margle przemysłu wapienniczego oraz cementowego, surowce ilaste, kruszywa lekkie, piaski formierskie. Część złóż, posiada koncesje na wydobycie i jest eksploatowana.

Gleby na terenie Partnerstwa powstałe głównie na piaskach i glinach zwałowych należą do najslabszych w kraju (V i VI klasa bonitacyjna). Jedynymi obszarami o korzystnych warunkach glebowych są tereny położone w obrębie siedlisk cennych przyrodniczo. Pomimo słabych gleb w strukturze użytkowania ziemi dominują grunty rolne (63,7% powierzchni Partnerstwa), a obszar zaliczany jest do istotnych dla produkcji rolnej w Polsce (zboża, mleko, wieprzowina, papryka).

Obszar Partnerstwa posiada przeciętny w skali regionu udział zielonych zasobów. Lasy stanowią jedynie 26,8% powierzchni całego obszaru Partnerstwa. Ich rozmieszczenie nie jest równomierne. Największym poziomem lesistości charakteryzują się Gminy: Pionki (64,1%), Iłża (41,3%) oraz Miasto Pionki (41,1%). Natomiast do grupy gmin o bardzo niskiej lesistości (poniżej 10,0% powierzchni) zaliczyć można jedynie 2 gminy – Wierzbica (4,6%) oraz Kowala (4,6%).

Ryc. 14 Partnerstwo Radomskiego OF – Środowisko przyrodnicze, zasoby, ochrona

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego, MBPR w Warszawie, 2014 r.

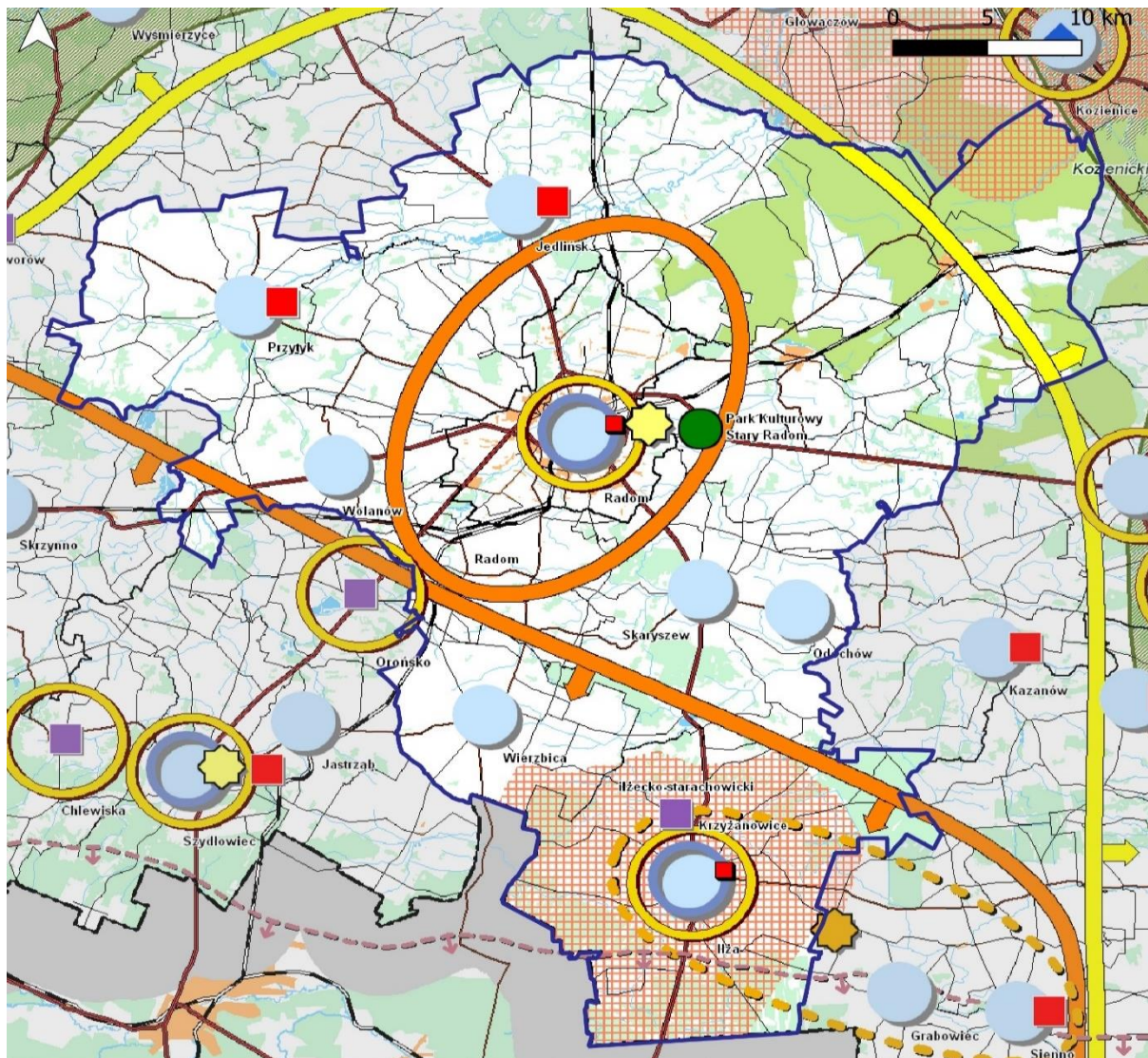
4.1.3. Zabytki i krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy obszaru Partnerstwa Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego jest materialnym świadectwem bogatej historii tych terenów. Wysokiej jakości dorobek kulturowy tworzą niepowtarzalne krajobrazy, układy urbanistyczne, liczne zabytki nieruchome i ruchome, obiekty archeologiczne oraz miejsca pamięci narodowej. Tożsamość kulturowa czerpie przede wszystkim z tradycji przemysłowych sięgających aż paleolitu i nierozzerwalnie związanych z obszarem w późniejszych okresach jego rozwoju. Ponadto trwająca od przełomu VIII/IX wieku ciągłość osadnictwa, kresowość położenia sprzyjająca wymianie dóbr i myśli, XV-to wieczna stołeczność oraz XIX-to i XX-to wieczna wojewódzkość zaowocowały znaczącym dorobkiem kulturowym miast i regionu. Uwarunkowania te wpływały korzystnie nie tylko na Radom, ale także na Pionki – osadę przemysłową w Puszczy Kozienickiej, Iłżę – stanowiącą cenny zespół urbanistyczno-krajobrazowy i inne mniejsze ośrodki kształtując ich krajobraz kulturowy.

Wśród szczególnie istotnych i znaczących obszarów i obiektów zabytkowych Partnerstwa należy wymienić:

- Miasta historyczne:
  - Iłża, miasto i gmina Iłża, XIII w.
  - Odechów, miasto i gmina Skaryszew, XVI w.
  - Przytyk, miasto i gmina Przytyk, XV w.
  - Radom, Radom (miasto), XIII w.
  - Skaryszew, miasto i gmina Skaryszew, XIII w.
  - Wierzbica, gmina Wierzbica, XV w.
  - Wolanów, gmina Wolanów, XVIII w.
- Zachowane układy urbanistyczne proponowane do objęcia prawną ochroną:
  - Jedlińsk, gmina Jedlińsk,
  - Przytyk, miasto i gmina Przytyk,
- Najbardziej wartościowe układy ruralistyczne proponowane do objęcia prawną ochroną:
  - Krzyżanowice, miasto i gmina Iłża,
- Najcenniejsze krajobrazy kulturowe o znaczeniu:
  - krajowym: Iłża – Sienno - fragment krajobrazu Doliny Kamiennej,
  - regionalnym: Radom: Miasto Kazimierzowskie.
- Ośrodki tożsamości kulturowej regionu:
  - Iłżę (Iłżecko-Starachowicki region etnograficzny),
  - Radom.

Ryc. 15 Partnerstwo Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego – Zabytki i dziedzictwo kulturowe

Krajobrazy kulturowe

- ośrodki budowania tożsamości
- istniejące parki kulturowe
- rzeczne pasma przyrodniczo-kulturowe wyznaczone w Wojewódzkim Programie Opieki nad Zabytkami
- parki kulturowe postulowane do wyznaczenia
- układy urbanistyczne postulowane do ochrony
- układy ruralistyczne postulowane do ochrony
- wspomaganie rewitalizacji centrów historycznych
- strefa ochrony wartości krajobrazów przyrodniczo-kulturowych w pasmach rzecznych
- strefa ochrony wartości krajobrazów kulturowych poza pasmami

krajobrazy przyrodnicze o randze regionalnej

Krajobrazy zabytkowe o randze:

- krajowej
- krajowej
- regionalnej

Założenia przestrzenne

- najcenniejsze miasta historyczne
- miasta historyczne
- układy urbanistyczne wpisane do rejestru zabytków

Kultura ludowa

- regiony etnograficzne

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego, MBPR w Warszawie, 2014 r.

4.1.4. Transport i komunikacja

Partnerstwo leży w centralnej części Polski, na przecięciu ważnych korytarzy komunikacyjnych, które w skali kraju łączą główne ośrodki osadnicze:

- ciąg południkowy N–SSW: Warszawa–Radom–Kielce–Kraków;
- ciąg równoleżnikowy WNW–SES: Łódź–Radom–Lublin.

Na kierunku południkowym układ ten wzmacniany jest przez korytarz N-SSE: (Warszawa)–Radom–Rzeszów (S19) –Koszyce (Słowacja).

Korytarze te wpisują się w formalnie wyznaczone szlaki o znaczeniu kontynentalnym. Według Transeuropejskiej Sieci Transportowej TEN-T większe znaczenie ma ciąg południkowy. Do sieci komplementarnej TEN-T należy droga krajowa 7 (S7) oraz towarzysząca jej linia kolejowa nr 8 (obie o przebiegu Warszawa–Radom–Kielce–Kraków). Rangę linii kolejowej nr 8 podnosi przynależność do jednego z 12 europejskich kolejowych korytarzy towarowych RFC (Rail Freight Corridor). Dodatkowo biegnie tędy RFC 11 Amber – Korytarz Bursztynowy – zaczynający się dwiema gałęziami – z Warszawy oraz z Małaszewicz na granicy z Białorusią i biegnący aż do adriatyckiego portu Koper w Słowenii oraz do węgierskiej stacji Kelebia na granicy z Serbią.

Układ drogowy połączeń Partnerstwa na poziomie krajowym organizują trzy drogi krajowe, które krzyżują się w Radomiu pełniącym w skali Partnerstwa funkcję głównego węzła drogowego, są to:

- Nr 7 – droga klasy S łącząca wybrzeże kraju (porty Gdańsk, Gdynia) z południem Polski (Kraków, Zakopane) i dalej z południem Europy,
- Nr 12 – droga klasy GP biegnąca równoleżnikowo przez Polskę od granicy z Niemcami w Łęknicy do granicy z Ukrainą w Dorohusku-Berdyszczach,
- Nr 9 – droga klasy GP zapewniająca połączenia środkowych części Polski z Rzeszowem a następnie granicą słowacką.

Układ drogowych połączeń komunikacyjnych na poziomie ponadlokalnym i lokalnym tworzy sieć 72 dróg powiatowych o łącznej długości 541 km, uzupełniona rozbudowanym systemem dróg gminnych.

Rolę Radomia wzmacnia dodatkowo DK nr 8 łącząca środkową Polskę z Dolnym Śląskiem i dalej Czechami i Niemcami. Promieniowy układ dróg krajowych wychodzących z rejonu Radomia uzupełniają ponadto cztery drogi wojewódzkie: na północny wschód 737 do Kozienc, na południe 744 do Starachowic, na północny zachód 740 do Potworowa oraz droga nr 735 łącząca Jedlankę z Szydłowcem przez Radom.

Odrębnym od reszty Partnerstwa węzłem komunikacyjnym jest Iłża. W jej okolicy od południkowej drogi krajowej nr 9 odchodzi na wschód droga wojewódzka 747 do Lipska.

Sieć powiazań kolejowych Partnerstwa nie należy do zbyt rozbudowanych. Rolę głównego węzła kolejowego Partnerstwa pełni stacja kolejowa Radom Główny. Układ linii kolejowych węzła radomskiego (nr 8, 22, 26) daje połączenia w czterech kierunkach: na północ do Warszawy, na północny wschód do Dębina i Lublina, na południowy zachód do Skarżyska-Kamiennej oraz na zachód do Tomaszowa i Łodzi.

Główny dworzec kolejowy - Dworzec Główny PKP położony jest na obrzeżach centrum Radomia, w bezpośrednim sąsiedztwie głównego dworca autobusowego. Lokalny kolejowy ruch pasażerski na terenie Partnerstwa obsługują Koleje Mazowieckie. Pociągi kursują na kierunkach do: Warszawy (linia nr 8), Dębina (linia nr 26), Skarżysko-Kamiennej (linia nr 8) oraz Przysuchy (linia kolejowa nr 22). Ponadto przez Iłżę ma biec projektowana linia kolejowa 84 Radom–Kunów.

Komunikacja miejska w Radomiu opiera się na transporcie autobusowym. Atutem sieci komunikacji wewnątrzmięskiej jest jej koncentracja na stosunkowo małej liczbie linii (30, w tym 27 dziennych i 3 nocnych), dzięki czemu autobusy mogą kursować z większą częstotliwością. Trasy linii priorytetowych łączą centrum miasta i dworzec kolejowy z czterema największymi osiedlami miasta, a sieć linii uzupełniających zapewnia możliwość dojazdu do wszystkich dzielnic miasta i sześciu gmin ościennych. W Radomiu, ze względu na skomplikowany układ ulic, nie wykształciło się jedno miejsce pełniące funkcję węzła przesiadkowego. Jednak analizując liczbę pasażerów i miejsca przesiadek można wyróżnić kilka miejsc, gdzie dokonywana jest duża liczba przesiadek. Są to przystanki: Dworzec Główny PKP, Struga/pl. Jagielloński, Malczewskiego/Wernera, Limanowskiego/Maratońska, Limanowskiego/Wałowa, Sienkiewicza/Katedra. Po wybudowaniu przystanku kolejowego Radom Wschodni, powstanie znaczące miejsce przesiadkowe integrujące komunikację kolejową z komunikacją miejską, szczególnie w kierunku lotniska, natomiast budowa węzłów Os. Południe oraz Os. Gołębiów zapewni integrację usług świadczonych przez kolej z komunikacją miejską w kolejnych lokalizacjach.

Siatka połączeń między gminami Partnerstwa a jej rdzeniem ma charakter koncentryczny. Podmiejskie linie autobusowe są przede wszystkim obsługiwane przez prywatnych przewoźników, jednak systematycznie zwiększa się obszar obsługiwany przez MZDiK Radom w ramach komunikacji miejskiej.

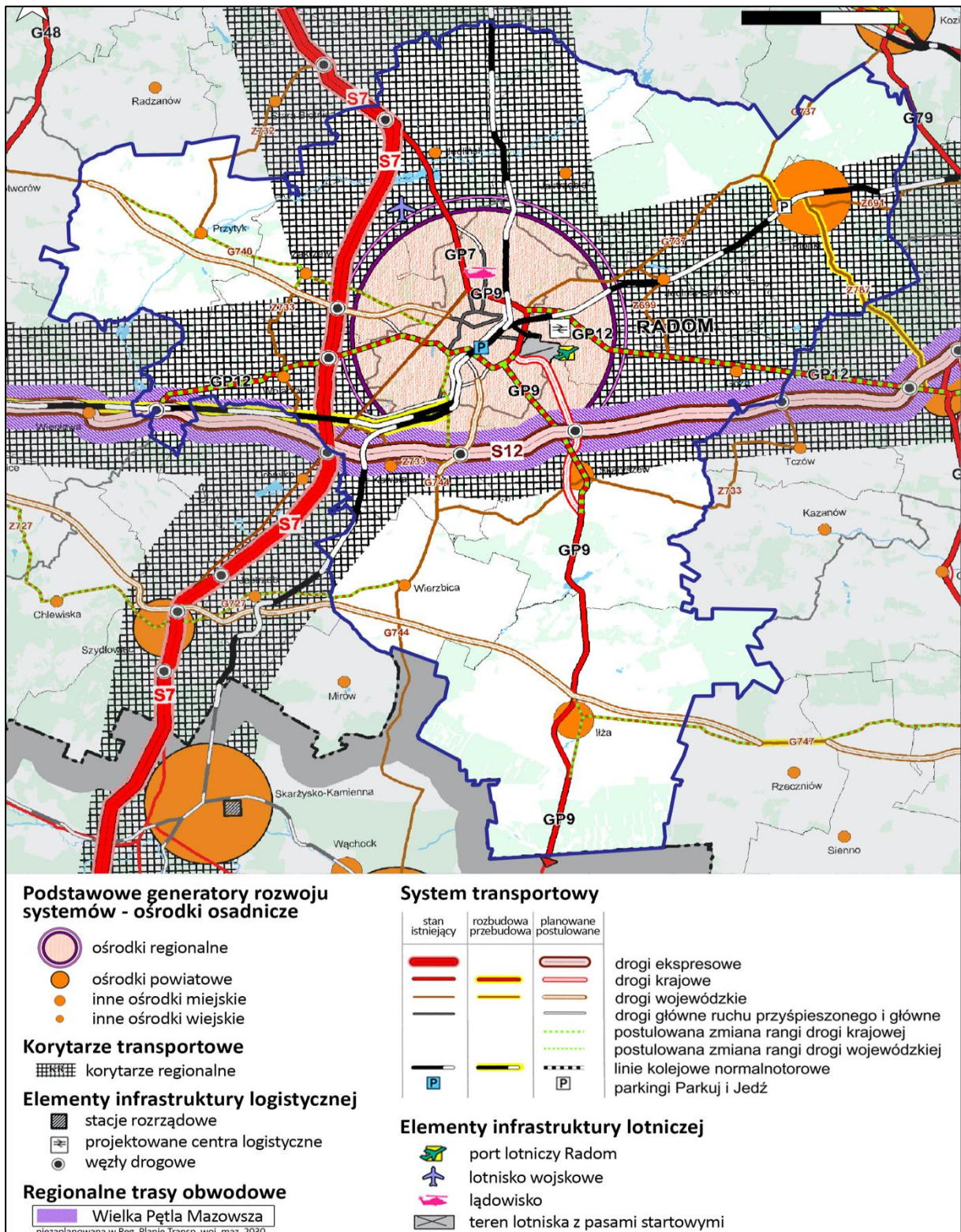
Partnerstwo nie posiada rozwiniętej sieci dróg rowerowych. Składa się z trasy o zasięgu krajowym i trasy regionalnej, które uzupełniają trasy lokalne.

W Radomiu funkcjonuje port lotniczy o znaczeniu krajowym, komplementarny do portu im. Chopina w Warszawie, zaś w przyszłości do projektowanego Centralnego Portu Komunikacyjnego. Ponadto na obszarze Partnerstwa funkcjonują:

- lotnisko użytku publicznego niepodlegające certyfikacji – Piastów koło Radomia, zarządzane przez Aeroklub Polski;
- lądowisko wpisane do ewidencji lądowisk – Radom – Szpital, śmigłowcowe (przyszpitalne) przy Wojewódzkim Szpitalu Specjalistycznym w Radomiu.

System szerokopasmowego internetu zapewnia minimalną przepływowość sieci 40 MB/s. W zasięgu sieci szerokopasmowego Internetu (NGA) znajduje się 90% gospodarstw Partnerstwa. Powstała infrastruktura eliminuje braki w zakresie tradycyjnych, podstawowych usług szerokopasmowych oraz usług e-administracji.

Ryc. 16 Partnerstwo Radomskiego OF – Transport i komunikacja

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego, MBPR w Warszawie, 2014 r.

4.1.5. Infrastruktura techniczna i OZE

System elektroenergetyczny Partnerstwa jest częścią systemu elektroenergetycznego województwa mazowieckiego oraz krajowego systemu przesyłowego. Tworzą go:

- Elektrownie i elektrociepłownie:
  - Kozienice (4 016 MW),
  - Ostrołęka (681 MW),
  - Pątnów – Konin (1168 MW),
  - Płock (600 MW).
- Linie elektroenergetyczne napięciu 220 kV łączące stacje elektroenergetyczne:
  - Kozienice – Rożki (Radom);
  - Rożki – Puławy;
  - Rożki – Kielce.
- Stacje elektroenergetyczne:
  - Rożki (Radom) - 220 MW/110 MW.

Na system elektroenergetyczny Partnerstwa składa się sieć dystrybucyjna o napięciu 110 kV, sieci rozdzielcze (15/20 kV), główne punkty zasilania oraz rozdzielnie.

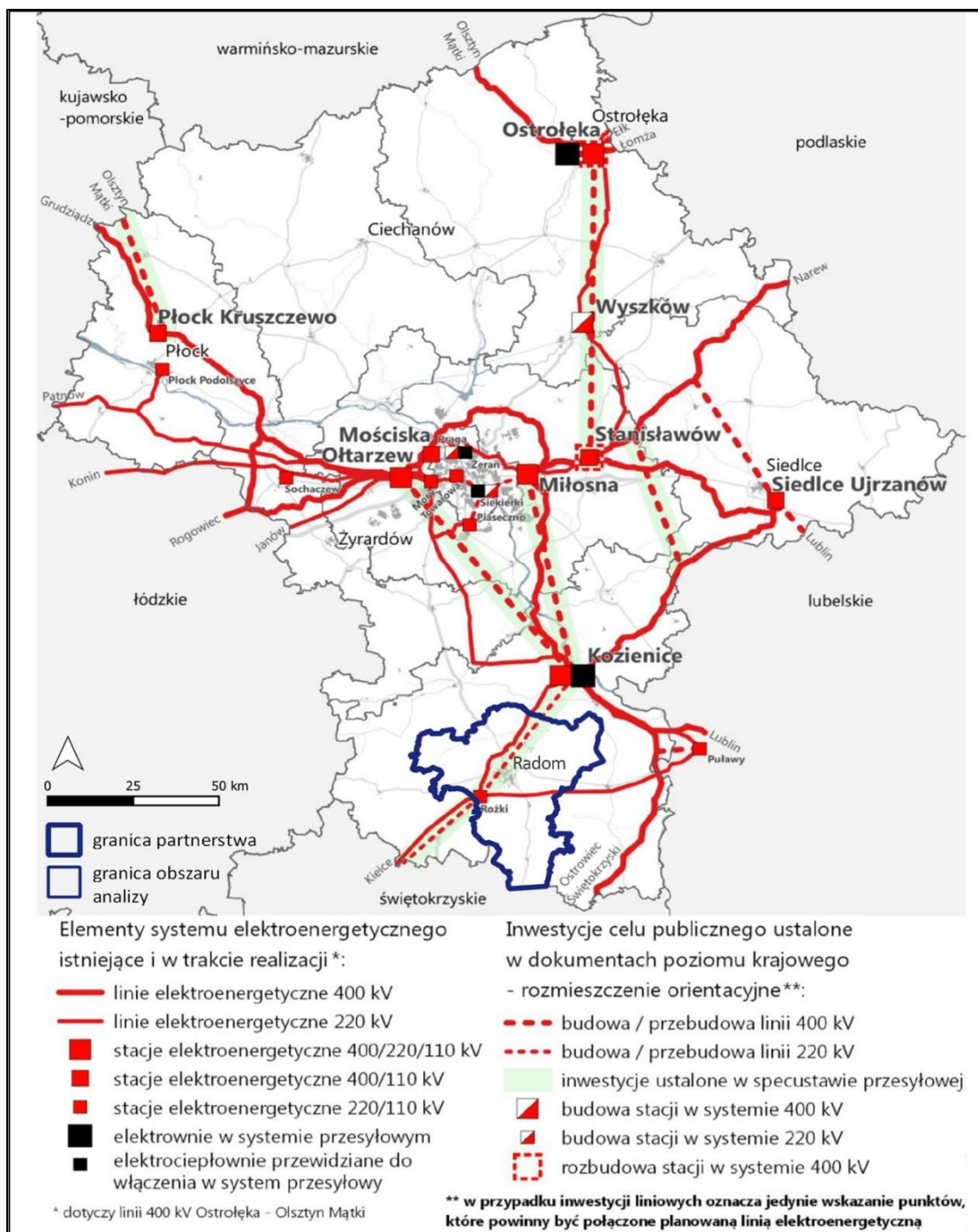
Gaz. Obszar Partnerstwa dotychczas znajdował się poza przebiegiem krajowej sieci przesyłowej gazu. Obecnie w budowie jest krajowy gazociąg magistralny łączący węzły Sękocin koło Warszawy i Lubienia koło Starachowic. W rejonie Radomia odgałęzia się od niego gazociąg wysokiego ciśnienia do Pionek i Kozienic. Łącząc tłocznie Gustorzyn koło Brześcia Kujawskiego i Wronów koło Puław będzie on służył prowadzeniu gazu z terminalu gazociągu gazu ziemnego Baltic Pipe w Świnoujściu. Zakończenie całej inwestycji planowane jest w 2023 r.

Dystrybucja gazu na obszarze Partnerstwa odbywa się za pomocą gazociąg DN 300 Sękocin – Lubienia koło Starachowic. Z budowanym gazociągiem magistralnym krzyżuje się on w rejonie Jedlińska, następnie od strony zachodniej mija Radom, Skaryszew i Iłżę. W rejonie Radomia odgałęzia się od niego gazociąg wysokiego ciśnienia do Pionek i Kozienic. Poziom zużycia gazu w obszarze Partnerstwa jest zróżnicowany.

Ciepłownictwo. Na system ciepłowniczy Radomia składają się dwa zakłady ciepłownicze: Ciepłownia „Południe” 169,5 MW i Ciepłownia „Północ” 116,3 MW. Długość sieci ciepłowniczych wynosi 178,5 km, z czego ponad połowa to sieci preizolowane. Gmina Miasto Pionki posiada scentralizowany system ciepłowniczy. Sieci ciepłe zostały wybudowane jako napowietrzne (tereny przemysłowe) oraz

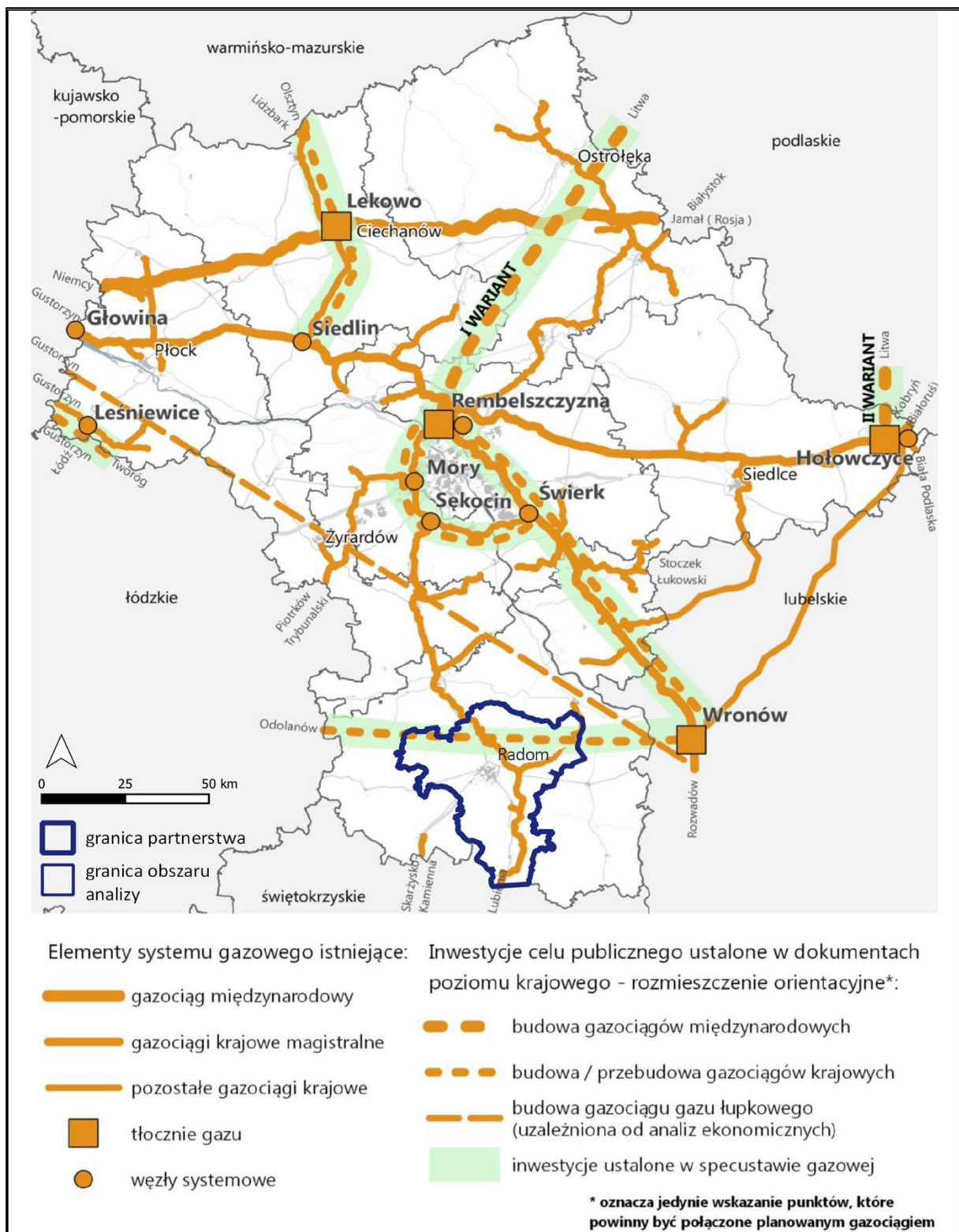
kanałowe (tereny miejskie) w latach 70-tych. Stan techniczny jest adekwatny do okresu eksploatacji. W latach 2012-2014 prowadzone były jedynie niezbędne inwestycje związane z modernizacją sieci oraz źródeł ciepła, dotyczące tylko części infrastruktury.

Ryc. 17 System elektroenergetyczny najwyższych napięć w województwie mazowieckim

Źródło: MBPR na podstawie ustawy o przygotowaniu i realizacji strategicznych inwestycji w zakresie sieci przesyłowych, KPZK 2030, SOR, Listy Projektów Strategicznych dla infrastruktury energetycznej w ramach POLiŚ 2014-2020 oraz danych operatorów, PZPWM, lipiec 2018 r.

Ryc. 18 System gazowy wysokiego ciśnienia w województwie mazowieckim

Źródło: MBPR w Warszawie na podst. ustawy o inwestycjach w zakresie terminalu regazyfikacyjnego (...), KPZK 2030, SOR oraz danych operatorów, PZPVM, lipiec 2018 r.

Energetyka odnawialna. Obszar Partnerstwa cechuje się korzystnymi uwarunkowaniami w zakresie rozwoju OZE, zwłaszcza rozwoju energetyki wiatrowej oraz energetyki wykorzystującej wody geotermalne.

Biomasa, biogaz. Partnerstwo posiada sprzyjające warunki do pozyskiwania energii z biomasy. W dalszym ciągu, pomimo dogodnych warunków do uprawiania roślin energetycznych (wierzba, topola), w niedużym stopniu pozyskiwana jest energia z biomasy. Biomasa ogrzewane są budynki oraz wykorzystywana jest do celów energetycznych. Biogaz pozyskiwany jest z instalacji z biogazowni komunalnej w Józefówku (moc 0.677 W).

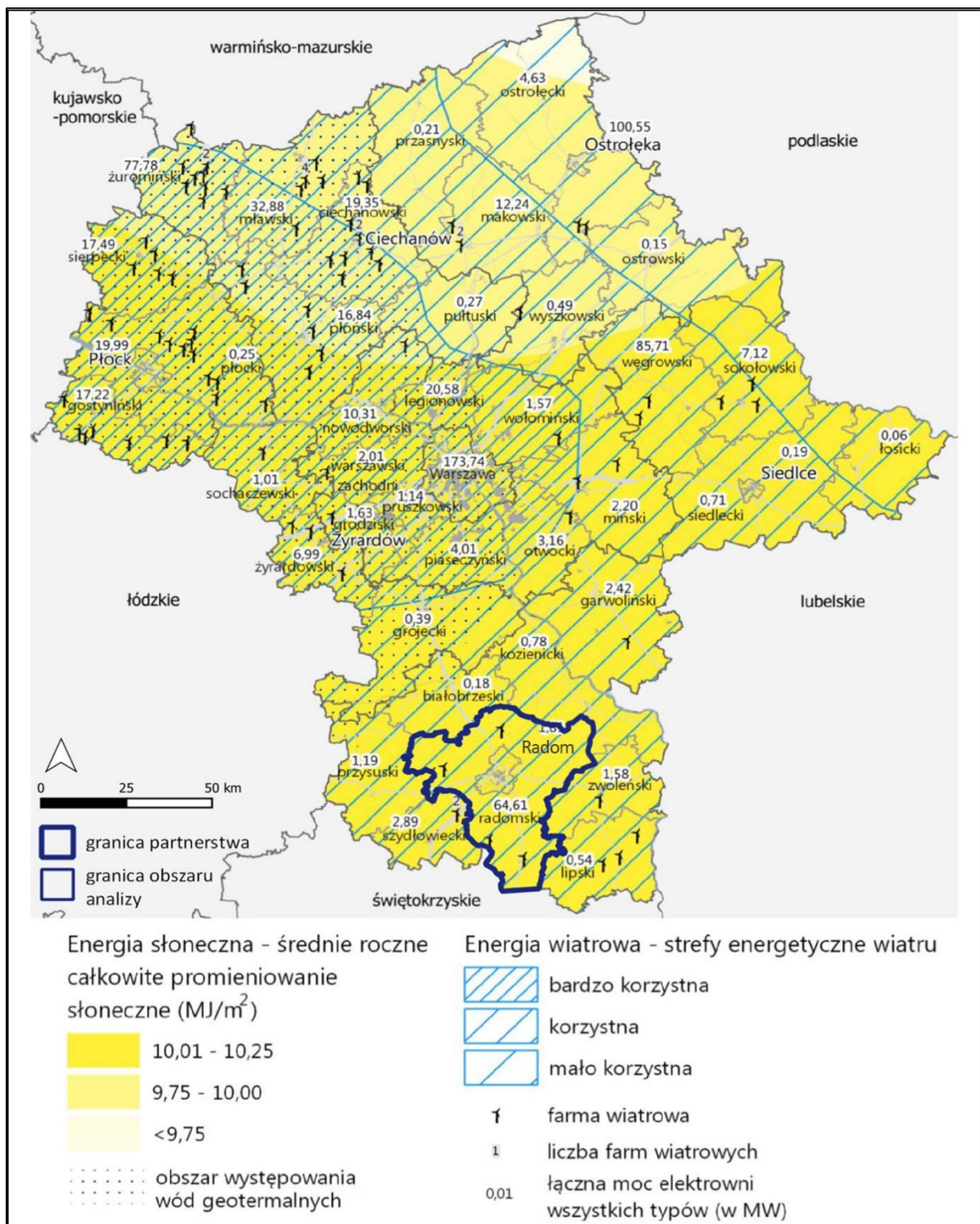
Energetyka wiatrowa. Według danych Instytutu Meteorologii i Gospodarki Wodnej opracowanych dla obszaru całej Polski (okresu obserwacyjny 1971-2000) obszar Partnerstwa stanowi część strefy II - o bardzo korzystnych warunkach dla rozwoju energetyki wiatrowej. Szczególnie duża farma wiatrowa ulokowana jest na Wzgórzu Seredzickim koło Iłży, składa się ona z 27 turbin o łącznej mocy 54 MW. Ponadto mniejsze zespoły, bądź pojedyncze wiatraki zlokalizowane są w gminach Jedlińsk i Wolanów.

Energetyka geotermalna. Obszar Partnerstwa charakteryzuje się znaczącymi potencjalnymi zasobami energii geotermalnej, ze względu na położenie w grudziądzko-warszawskim okręgu geotermalnym. Zasoby te występują w basenach sedymentacyjno-strukturalnych, o zróżnicowanych temperaturach od 20 do 80-90°C, a w skrajnych przypadkach ponad 100°C. Wody te mogą być wykorzystane do celów grzewczych w budownictwie indywidualnym i komunalnym, do przygotowania ciepłej wody użytkowej, do ogrzewania pomieszczeń gospodarczych, szklarni, upraw w gruncie, a także do celów balneoterapeutycznych i rekreacyjnych.

Energetyka wodna. Sieć hydrologiczna Partnerstwa charakteryzuje słabym potencjałem hydrologicznym. Aktualnie w Partnerstwie funkcjonuje jedynie kilka małych elektrowni wodnych (MEW) o mocy od 15 kW do 220 kW.

Energia słoneczna. Pod względem możliwości wykorzystania energii z promieniowania słonecznego warunki na obszarze Partnerstwa należą do korzystnych. Warunki nasłonecznienia pozwalają na stosowanie z powodzeniem urządzeń do pozyskiwania, przetwarzania w ciepło użytkowe i magazynowania energii słonecznej (możliwość pozyskania 1 100 kW/H).

Ryc. 19 Potencjał energetyki odnawialnej w województwie mazowieckim

Źródło: MBPR w Warszawie na podstawie „Programu możliwości wykorzystania odnawialnych źródeł energii dla WM”, KPZK 2030 i danych operatorów systemów elektroenergetycznych, stan na 31.12.2017 r., PZPWM, lipiec 2018 r.

4.2. Ustalenia i rekomendacje w zakresie polityki przestrzennej

Partnerstwo Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego obejmuje gminy miejskie Pionki i Radom, gminy miejsko-wiejskie: Iłża, Jedlnia Letnisko, Przytyk i Skaryszew oraz gminy wiejskie: Gózd, Jastrzębia, Jedlińsk, Kowala, Pionki, Wierzbica, Wolanów i Zakrzew – z których cztery ośrodki to dawne miasta.

W roku 2021 gmina miejska Radom, licząc około 200 tys. mieszkańców, skupiała nieco ponad 50% ludności Partnerstwa. Obszar zwartej, intensywnego zagospodarowania miejskiego wypełnia głównie środkową i południową część miasta. Układ przestrzenny Radomia ześrodkowany jest wokół strefy śródmiejskiej o dużym udziale zabudowy pierzejowej, przede wszystkim z XIX w. i I poł. XX w. Główne dzielnice mieszkaniowe, powstałe w II poł. XX w., rozkładają się wokół śródmieścia w osiach N-S i NE-SW.

Kształt gminy miejskiej, rozciągnięty południkowo zwęża się w strefie centralnej, sprzyjając rozwojowi zabudowy suburbannej. Największym jej obszarem jest gmina Zakrzew, której granica zbliża się do odległości zaledwie 2,5 km (w linii prostej) od centralnego punktu Radomia. W tym rejonie wyróżnia się zespół zabudowy podmiejskiej Bielicha-Milejowice-Wacyn. Wsie te uległy chaotycznej zabudowie opartej na spontanicznej parcelacji działek rolnych. Każda z wymienionych wsi przekracza wielkością gminną osadę Zakrzew, która nie posiada centrum. Opisane zjawiska z podobną żywiołowością zachodzą po wschodniej stronie miasta – w przyległych częściach gmin Jedlnia Letnisko i Skaryszew, a także na południu – w gminach Kowala i Skaryszew oraz na północy – w gminie Jedlińsk.

Zdecydowana większość mieszkańców Partnerstwa zamieszkuje w obrębie skoncentrowanej zabudowy miejskiej Radomia oraz pozostałych prs ośrodków miejskich. Mieszkańcy mają zapewniony **dobry dostęp do obiektów usług publicznych i komercyjnych oraz do sieci wodociągowej. Dostęp do sieci kanalizacyjnej jest natomiast na przeciętnym poziomie** – odsetek korzystającej z niej ludności na obszarze Partnerstwa wynosił w 2020 roku 70,2% co jest wartością nieznacznie niższą niż średnia liczona dla Polski. W skład Partnerstwa wchodzić dwie jednostki o zerowym odsetku ludności korzystającej z kanalizacji – są to: gmina Kowala oraz część wiejska gminy Iłża. W zakresie sieci kanalizacyjnej słabą obsługą, poniżej 20%, charakteryzują się także gminy Jedlińsk, Wolanów i część wiejska gminy Skaryszew. Około 60% ogółu mieszkańców, a co za tym idzie podobny odsetek dzieci, zamieszkuje w zasięgu 15-minutowego dojazdu pieszego do szkoły podstawowej. Kolejne 38% dzieci może dotrzeć do szkoły podstawowej w ciągu 15 minut podróżując rowerem. Natomiast **wskaźniki długości sieci infrastruktury**

technicznej, są niższe od przeciętnych dla kraju zarówno dla sieci wodociągowej, jak i kanalizacyjnej, co znajduje wyraz w niższych kosztach budowy i eksploatacji sieci.

Zagrożeniem dla ładu przestrzennego i standardu życia mogą być procesy niekontrolowanej suburbanizacji na otaczających Radom i pozostałe miasta Partnerstwa terenach wiejskich. Niski stopień koncentracji zabudowy, tworzącej wąskie pasma wzdłuż drogi oraz mała intensywność zabudowy stawiają pod znakiem zapytania możliwość wprowadzenia współczesnych standardów zamieszkiwania w zakresie dostępu do usług oraz infrastruktury technicznej (w tym np. centralnego ogrzewania). Chaotyczne rozlewanie się zabudowy skutkuje nie tylko dewastacją krajobrazu, ale również generuje nadmierne koszty funkcjonowania gmin. Proces taki może następować również w przypadku, gdy zbyt szeroko zaplanowane tereny rozwojowe są wykorzystywane w niewielkim stopniu, wyrwykowo, bez zapewnienia właściwych standardów uzbrojenia terenu i dostępu do usług publicznych.

Szansą rozwojową Partnerstwa jest zasób dziedzictwa kulturowego w szczególności na obszarze Radomia, który pomimo zachowania jedynie w ograniczonym zakresie historycznego układu urbanistycznego, posiada szereg założeń obszarowych i pojedynczych zabytków stanowiących o rozpoznawalności miasta. Krajobraz kulturowy dopełniają pozostałe miasta Partnerstwa, takie jak: Pionki – będące przykładem całościowej kreacji przestrzennej okresu II Rzeczypospolitej, powstałe jako osada przemysłowa, których ówczesne założenia przy modernistycznej urbanistyce odróżniają się historyzującą architekturą z dążeniem do wypracowania tzw. stylu narodowego; Iłża – posiadająca wykształcony układ urbanistyczny o genezie średniowiecznej i wraz z górującym nad miastem zamkiem tworzy krajobraz wyróżniający się w skali ponadregionalnej; Skaryszew i Wierzbica – posiadające zachowany historyczny układ przestrzenny również o średniowiecznej miejskiej proveniencji.

4.2.1. Zasady ochrony i kształtowania środowiska przyrodniczego

1. Rekomenduje się prowadzenie wspólnej polityki ekologicznej Partnerstwa, poprzez podejmowanie przez podmioty samorządowe wspólnych przedsięwzięć prośrodowiskowych, w szczególności w zakresie ochrony wód, ziemi, powietrza i krajobrazu.
2. W celu maksymalizacji efektów prośrodowiskowych zaleca się podjęcie i rozwój współpracy z firmami eksploatującymi zasoby środowiska przyrodniczego, odpowiednimi instytucjami publicznymi oraz organizacjami społecznymi.
3. Niezbędne jest rygorystyczne respektowanie zakazów i ograniczeń wynikających z przepisów regulujących zasady funkcjonowania środowiska naturalnego,

w szczególności w obszarach Partnerstwa objętych prawnymi formami ochrony przyrody i krajobrazu.

4. Konieczne jest kształtowanie rozwoju gospodarczego Partnerstwa w oparciu i z poszanowaniem jego naturalnych walorów przyrodniczych i środowiskowych, przy pełnym zachowaniu bioróżnorodności naturalnych ekosystemów.
5. Zaleca się działania zmierzające do utrzymania i wzmocnienia funkcjonujących powiązań ekologicznych – wskazania, na podstawie waloryzacji przyrodniczej i krajobrazowej, obszarów niezbędnych do zachowania ciągłości regionalnej sieci korytarzy ekologicznych oraz jej rozbudowy, mających szczególne znaczenie dla gatunków wędrownych.
6. Zaleca się zachowanie integralności obszarów węzłowych i zapewnienie drożności korytarzy wyznaczonych w ramach krajowej sieci ekologicznej, w tym korytarza o znaczeniu międzynarodowym.
7. Rekomenduje się podjęcie prac nad zachowaniem i odtworzeniem drożności i ciągłości morfologicznej cieków wodnych (rzek i potoków), szczególnie istotnych dla flory i fauny wodnej (ichtiofauny).
8. Za podstawową formę ochrony terenów otwartych i krajobrazu, uznaje się ich ochronę przed zabudową lub niekorzystną zmianą sposobu użytkowania. Tereny rolne i leśne, tereny położone wzdłuż cieków wodnych i jezior oraz obszary na przebiegu zielonych korytarzy ekologicznych winny być chronione przed zabudową w odpowiednich dokumentach planistycznych Gmin. W wyjątkowych sytuacjach dopuszcza się jedynie budowę obiektów gospodarczych, związanych z gospodarką rolną lub leśną (bez możliwości realizacji nowych siedlisk), niezbędnych obiektów infrastruktury oraz urządzeń związanych z regulacją i retencją wód.
9. Zaleca się stosowanie rozwiązań izolacyjnych (technicznych i przyrodniczych), ograniczających uciążliwość środowiskową budowanych i funkcjonujących szlaków transportowych oraz zakładów przemysłowych.
10. Zaleca się uporządkowanie polityki przestrzennej w ramach Partnerstwa. W szczególności należy zwrócić uwagę na problem styków granic gmin oraz spójności proponowanych na tych obszarach sposobów użytkowania przestrzeni.
11. W planowaniu przestrzennym realizowanym na poziomie gmin zaleca się dostosowanie wielkości istniejących i proponowanych do zabudowy obszarów do rzeczywistego zapotrzebowania. Nadmiar gruntów przeznaczonych pod zabudowę prowadzi do wzrostu antropopresji na środowisko naturalne; sprzyja suburbanizacji i dewastacji krajobrazu; utrudnia proces rewitalizacji obszarów śródmiejskich i poprzemysłowych oraz znacząco podraża funkcjonowanie społeczności lokalnych.

12. Należy jednoznacznie, najlepiej w dokumentach planistycznych gmin, określić granice pomiędzy terenami zurbanizowanymi (tereny zabudowy) i terenami otwartymi (nieprzewidywanymi do zabudowy). Zmiana sposobu użytkowania terenów rolnych na cele nierolnicze powinna następować jedynie w przypadkach uzasadnionych realnym zapotrzebowaniem (przykładowy czas realizacji: do 5-10 lat) i zostać poprzedzona uchwaleniem miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego; a zabudowa poprzedzona docelowym uzbrojeniem w infrastrukturę i urządzeniem ulic.
13. Przy projektowaniu zabudowy rekomenduje się stosowanie rozwiązań kompaktowych, minimalizujących zajętość przestrzeni. W szczególności dotyczy to wielkopowierzchniowych parkingów – powinny one być realizowane wyłącznie pod budynkami albo jako wielopoziomowe obiekty kubaturowe.
14. Zaleca się objęcie szczególną ochroną przed zabudową obszarów gleb oraz kompleksów rolnych o najwyższych walorach dla produkcji rolnej.
15. Zaleca się prowadzenie skutecznych działań zmierzających do zwalczania przypadków samowoli budowlanej (nielegalna realizacja zabudowy, zmiana sposobu użytkowania budynków i budowli, zmiana sposobu użytkowania gruntów rolnych, etc.)
16. Rekomenduje się wbudowanie terenów rolnych i leśnych w obrębie korytarzy ekologicznych w ogólnodostępny system terenów otwartych i zieleni publicznej. Łączące je ciągi ekologiczne należy traktować jak linearne obszary rekreacyjne, wyposażone w trasy piesze i rowerowe spinające poszczególne miejscowości i obszary Partnerstwa.
17. Na obszarach zurbanizowanych zaleca się stosowanie rozwiązań urbanistycznych i architektonicznych poprawiających jakość krajobrazu i standard zamieszkania zgodnie z rekomendacjami określonymi w poniższej tabeli:

Tabela 11 Zalecane cele i wytyczne krajobrazowe dla miast i większych miejscowości Partnerstwa

Typ strefy	Nazwa strefy	Charakterystyka	Cel i wytyczne strefowe
Strefa przyrodnicza	Krajobrazu przyrodniczo-kulturowego	Tereny te obejmują obszary o malowniczym zróżnicowaniu krajobrazu. Kształtują je pola, łąki i pastwiska. Charakterystyczne zagospodarowanie stanowią zachowane: żywopłoty, aleje, zadrzewienia śródpolne, sady, rowy.	Celem działań winno być stworzenie krajobrazu rekreacyjnego, w którym rozpoznawalne są typowe elementy krajobrazu okolic Radomia. Zalecane działania to: poprawa jakości krajobrazu poprzez przywracanie typowych jego elementów (żywopłoty, zadrzewienia, rowy, łąki, itd.) oraz eliminacja zakłóceń.

	Krajobrazu leśnego.	Obszary te obejmują kompleksy leśne łącznie z położonymi w lasach terenami o przeznaczeniu usługowym (rekreacyjnym).	Celem działań winno być zachowanie drzewostanu bliskiego naturalnym siedliskom, zachowanie struktury krajobrazu oraz zmniejszanie obciążeń wrażliwych elementów kompleksów leśnych.
	Krajobrazu rzek i jezior	Obszary te obejmują środowiska wodne: jeziorne oraz wód płynących. Charakterystyczny krajobraz tworzą krajobrazy naturalne wzdłuż rzek oraz obrzeża jezior i stawów.	Celem działań winno być pielęgnacja, odtwarzanie i rozwój roślinności w strefie nadbrzeżnej, poprawa jakości zagospodarowania nadbrzeży, utrzymywanie i rozwój powiązań widokowych.
	Krajobrazu dolin rzecznych	Obszar obejmuje doliny rzeczne przecinające miasta. Celem winna być ochrona strefy nadbrzeżnej przed zabudową	Celem działań winno być odtwarzanie powiązań przestrzennych, usuwanie barier w dostępie oraz niekorzystnego użytkowania terenu, rozwój powiązań widokowych.
Strefa intensywnej zabudowy mieszkaniowej	Strefa śródmieścia (obszar historycznej zabudowy kwartałowej wraz z rekonstrukcjami)	Obszar obejmuje ściśle centrum miast. Charakterystyczne zagospodarowanie tworzą rynek, place i ulice staromiejskie.	Celem działań winno być wzmacnianie cech charakterystycznych XIX i XX wiecznego krajobrazu miejskiego, utrzymanie i odtworzenie fizjonomii krajobrazu miejskiego (zieleń na placach, podwórkach, we wnętrzach ulic, etc.) oraz rewitalizacja zabudowy.
	Strefa zielonego centrum (parki).	Obszar obejmuje teren parku śródmiejskiego i terenów zielonych śródmiejskiego centrum.	Celem działań winno być utrzymanie i rozwój istniejącej struktury przyrodniczej, pielęgnacja, odtwarzanie i rozwój historycznej roślinności parkowej, wzmacnianie powiązań komunikacyjnych z poszczególnymi obszarami miast.
	Strefa pośrednia (obszar obejmujący zabudowę wielorodzinną otaczającą śródmiejskie centrum).	Obszar obejmuje tereny zielone wokół śródmiejskiego centrum oraz graniczących z nimi osiedlami wielkopłytowymi, ogrody działkowe, cmentarze, zieleńce i podwórka	Celem działań winno być utrzymanie i kontynuacja istniejącego układu zieleni, wprowadzanie nowej zieleni w przestrzeniach publicznych, powiązanie istniejących układów zieleni w celu uformowania zielonego pierścienia wokół śródmiejskiego centrum, nowoczesne kształtowanie zieleni w przestrzeni osiedlowej zespołów z wielkiej płyty, zwiększenie udziału zieleni w obszarach przemysłowych (nowe nasadzenia drzew i krzewów,

			zieleni na dachach i ścianach obiektów industrialnych, stosowanie zieleni izolacyjnej i maskującej), eliminacja elementów zakłócających krajobraz.
Strefa ekstensywnej zabudowy mieszkaniowej	Strefa osadnictwa na terenach odznaczających się występowaniem drzew owocowych	Obszar obejmuje istniejące w mieście struktury wiejskie, aleje, stare drogi brukowane, nieutwardzone pobocza, elementy środowiska wodnego typowe dla krajobrazu wiejskiego (rowy, stawy i drobne ciekły wodne).	Celem działań winno być: zachowanie i pielęgnacja istniejących elementów przyrodniczo-kulturowych, odtwarzanie i rozwój wiejskich układów funkcjonalnych z ich typowymi elementami (błonia, ogrody, zadrzewienia, parki podworskie, cmentarze wiejskie), zachowanie i kontynuacja zadrzewień przydrożnych i nieutwardzonych poboczy, utrzymanie i uzupełnianie istniejących nasadzeń drzew i krzewów, zachowanie wysokiego udziału zieleni w strefach przejścia w kierunku obszarów przyrodniczo-krajobrazowych.
	Strefa osadnictwa na terenach parkowych i leśnych	Obszar obejmuje tereny budownictwa willowego XIX wieku i pierwszej połowy wieku XX	Celem działań winno być uzupełnianie i pielęgnacja zachowanych drzew na terenach ogrodów willowych, zachowanie i odtwarzanie ozdobnych przedogródków, typowej dla tych założeń zieleni przyulicznej, odtwarzanie pierwotnego środowiska przyrodniczego przez stosowanie historycznych nasadzeń.

18. Rekomenduje się ustanowienie retencji jako priorytetu projektowania systemów gospodarowania wodami opadowymi, między innymi poprzez stosowanie takich rozwiązań jak:

- zwiększanie udziału powierzchni biologicznie czynnych,
- stosowanie rozwiązań wodoprzepuszczalnych (np. ażurowych lub z materiałów jamistych, wodoprzepuszczalnych) zamiast powierzchni szczelnych,
- wykorzystanie istniejących zagłębień i oczek wodnych do retencji,
- zagospodarowanie wód opadowych i roztopowych w sposób minimalizujący utratę naturalnej retencji lub spowalniający odpływ odprowadzanych wód (zbiorniki retencyjno–infiltracyjne; zastosowanie drenaży lub skrzynek rozsączających itp.),

- stosowanie na budynkach/wiatach zielonych dachów i zielonych, żyjących ścian,
  - zakładanie ogrodów deszczowych zasilanych deszczówką, szczególnie na terenach o znacznym zasklepieniu gleby.
19. Rekomenduje się prowadzenie racjonalnej gospodarki zasobami złóż kopalnych, ich kompleksowe wykorzystanie oraz natychmiastową rekultywację.
  20. Zaleca się prowadzenie zintegrowanych działań mających na celu ochronę zasobów wód podziemnych, w szczególności obszarów Głównych Zbiorników Wód Podziemnych położonych na obszarze Partnerstwa.
  21. Zaleca się rygorystyczne stosowanie standardów ochrony zieleni w procesie inwestycyjnym, obejmujących m.in. ograniczenie likwidacji terenów zieleni i wycinki drzew przy realizacji nowych inwestycji - uwzględnienie ww. aspektów w planowaniu przestrzennym oraz przy wydawaniu decyzji administracyjnych, w celu ochrony terenów zieleni przed presją zabudowy i „betonowaniem” nieruchomości.
  22. Zaleca się utrzymanie i rozwój zielonych pierścieni wokół miast Partnerstwa – z ograniczeniami dla nowej zabudowy – będącego połączeniem występujących wokół miasta kompleksów leśnych, łąkowych oraz terenów rolnych, wolnych od zabudowy lub zabudowanych w nieznacznym stopniu. Do określenia zasięgu zielonych pierścieni sugeruje się wykorzystanie analiz i koncepcji wykonanych w opracowaniu Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego.
  23. Rekomenduje się rozpoczęcie prac badawczo-koncepcyjnych w celu powołania nowych obszarów ochrony przyrody, służących jednocześnie promocji regionu i rozwojowi turystyki:
    - Kozienskiego Parku Narodowego – obejmującego najcenniejsze fragmenty Puszczy Kozienskiej (lasu typu podgórskiego w nizinnym biotopie z gatunkami na kontynentalnej granicy zasięgu) oraz odcinek doliny Wisły pod Kozienicami.
    - Geoparku Przedgórze Łżeckiego (muzeum-skansen prehistorycznych kopalni krzemienia czekoladowego, ekspozycja modeli flory i fauny jurajskiej na stanowiskach paleontologicznych, jezioro pokopalnianego w Wierzbicy, torfowiska Pakosław, sieć punktów widokowych),
    - Parku Przyrodniczo-Kulturowego dolina rzek Kosówki i Mlecznej w Radomiu (zachowanie powstałych w wyniku sukcesji wtórnej cennych obszarów przyrodniczych, skansen archeologiczny w rejonie grodziska Piotrówka oraz ogród zoobotaniczny przy zespole pałacowo-parkowym na Wośnikach).
    - Budowa nowych, w szczególności odtworzenie dawnych zbiorników retencyjnych, np. Staw Dolny w Pionkach.

4.2.2. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, krajobrazu kulturowego oraz dóbr kultury współczesnej

Zachowanie i promocja dziedzictwa kulturowego ma podwójny wymiar rozwojowy. Po pierwsze służy budowaniu i wzmacnianiu tożsamości regionalnej. Ta zaś jest czynnikiem zakorzenienia i motywacji do działania na rzecz wspólnoty lokalnej i regionalnej. Po drugie jest narzędziem budowania wizerunku regionu skierowanym na zewnątrz – przyciąga najpierw turystów, a w dłuższej perspektywie także inwestorów i nowych mieszkańców.

1. Zaleca się ochronę elementów dziedzictwa kulturowego, w szczególności wartościowych układów urbanistycznych i ruralistycznych, historycznych zespołów pałacowo-parkowych, zadrzewień przydrożnych i śródpolnych oraz obiektów zabytkowych.
2. Rekomenduje się podejmowanie działań zmierzających do utrzymywania w dobrej kondycji oraz wzbogacania oferty turystycznych szlaków o znaczeniu regionalnych i ponadregionalnych.
3. Rekomenduje się wykorzystywanie obiektów i walorów dziedzictwa kulturowego w celach turystycznych i rekreacyjnych.
4. Zaleca się przystosowywanie zachowanych założeń i obiektów o charakterze historycznym oraz zabytkowym, które utraciły swoje pierwotne przeznaczenie, do nowych funkcji z dostosowaniem do współczesnych wymogów funkcjonalnych przy równoczesnym zachowaniu ich walorów architektonicznych i historycznych.
5. Zaleca się realizację działań zmierzających do właściwego osadzenia zachowanych obiektów zabytkowych w otaczającej je tkance społecznej i kulturowej poprzez umiejętne wkomponowanie w istniejące otoczenie, wyeksponowanie, promocję oraz wspieranie realizacji odpowiednich funkcji, najlepiej o charakterze pierwotnym lub pokrewnym.
6. Rekomenduje się podejmowanie działań zmierzających do ochrony krajobrazu historyczno-kulturowego.
7. Rekomenduje się budowę punktów widokowych eksponujących najciekawsze i najbardziej charakterystyczne krajobrazy Partnerstwa.
8. Rekomenduje się prowadzenie działań zmierzających do estetyzacji krajobrazu Partnerstwa poprzez prowadzenie spójnej polityki krajobrazowej, ograniczenie ilości reklam, realizację zabudowy dostosowanej forma i kolorystyką do charakterystyki terenów sąsiadujących oraz w miarę możliwości usuwanie największych zakłóceń krajobrazu.
9. Rekomenduje się wprowadzenie standardów reklamowych (uchwała krajobrazowa) dostosowanych do obszarów miejskich oraz gmin pozamiejskich.

10. Rekomenduje się wykorzystywanie historycznych lokalizacji (położenia, połączeń komunikacyjnych, uzbrojenia technicznego, zachowanych elementów zagospodarowania) m.in. dawnych założeń folwarcznych dla realizacji nowych inwestycji przetwórczych lub innych aktywności gospodarczych.
11. W obszarach wiejskich rekomenduje się zachowanie i ochronę tradycyjnego budownictwa – przez utrzymanie wartościowych obiektów in situ, względnie przeniesienie do odpowiednich placówek (skanseny).
12. Mając na uwadze znaczenie w obszarach miejskich (miasta i byłe miasta) ich głównych placów miejskich, zaleca się rewitalizację wszystkich historycznych rynków poprzez remonty i modernizacje zabudowy, ograniczenie ruchu samochodowego i priorytet dla ruchu pieszego oraz wzmocnienie/przywrócenie ich pierwotnych funkcji.
13. Rekomenduje się działania na rzecz integracji i współpracy instytucji kultury z obszaru Partnerstwa oraz tworzenie płaszczyzn współpracy międzyregionalnej i ponadgranicznej w zakresie ochrony i wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego.
14. Zaleca się opracowanie dla Partnerstwa oraz dla poszczególnych jego części, listy szczególnych cech kulturowych stanowiących swoiste genius loci, a bazującej na elementach tradycyjnej kultury materialnej i niematerialnej.
15. Rekomenduje się działania na rzecz wypracowania wzorców architektonicznych charakterystycznych dla danego miasta, danej osady, okolicy, a następnie tworzenia zachęt do ich stosowania, w szczególności w przestrzeniach centralnych. Wzorce te mogą obejmować przykłady charakterystycznych układów zabudowy, specyficznych elementów architektury, budulca opartego na miejscowych zasobach przyrodniczych bądź innych tradycjach kulturowych (np. wzornictwa ludowego).
16. Rekomenduje się wykorzystywanie dla identyfikacji wizualnej danego obszaru motywów wywodzących się z dzieł artystów związanych z danym miejscem. Stosowanie ich w obiektach małej architektury albo jako reprodukcje dzieł sztuki w przestrzeni publicznej.
17. Rekomenduje się podejmowanie inicjatyw zmierzających do rozbudowy infrastruktury obsługi ruchu turystycznego.
18. Mając na uwadze rozległość i zróżnicowanie wewnętrzne Partnerstwa, proponuje się wyodrębnienie stref kulturowych o odrębnej specyfice (niekoniecznie po granicach gmin, strefy te mogą na siebie zachodzić). Dla każdej ze stref – opracowanie wzorców małej architektury (np. przystanki, tablice informacyjne) i innych elementów „wystroju”, identyfikacji przestrzeni publicznej, budujące tożsamość danego obszaru, na przykład:

- Strefa Puszczy Kozienskiej – na północny wschód od Radomia: drewno, gont i elementy stylu letniskowego Jedlni; nasadzenia charakterystycznych gatunków drzew, zwłaszcza jodły (Jedlnia, Jedlińsk).
- Strefa Przedgórze Łżeckiego – na południe i południowy wschód od Radomia; wykorzystanie wapienia jurajskiego w zabudowie (obecny w tradycyjnym budownictwie gospodarczym), krzemień czekoladowy jako motyw promocyjny (współpraca z gm. Orońsko); odlewy skamieniałości jurajskich, modele dinozaurów.
- Strefa „paprykowa” – na zachód i północny zachód od Radomia; otwarte pytanie o specyfikę tej strefy (oprócz zagłębia paprykowego); obszar znany też z zachowanych tradycji związanych z muzyką wiejską, np. chodzenie po kusakach.
- Strefa – miasto Radom: dziedzictwo przemysłowe; ozdobne konstrukcje żeliwne, zwłaszcza balkony; kontynuacja szlaku przemysłowych symboli Radomia; kontynuacja szlaku murali Malczewskiego, ponadto podświetlane „obrazy-witraże” wolnostojące bądź na budynkach; promocja Radomia jako pleneru filmowego; w przestrzeni miejskiej - tablice, zdjęcia z wybranymi ujęciami z filmów kręconych w Radomiu.

19. Rekomenduje się opracowanie szczegółowych wytycznych dla miast Partnerstwa:

- Iłża: całościowe studium urbanistyczno-architektoniczne z opracowaniem katalogu wzorców; koncepcja „kazimiernizacji” starego miasta – studia i wytyczne dla poszczególnych ulic, nieruchomości; badania i udostępnienie piwnic rynkowych; uwydatnienie zabudowy z miejscowego wapienia; rewitalizacja ciągu ulicy Błazińskiej z preferencją ruchu pieszego i komunikacji publicznej.
- Skaryszew – tradycja Wstępów, np. elementy oporządzenia końskiego.
- Pionki – dziedzictwo przemysłowe: modernizm w stylu II RP, amunicja, płyta winylowa.
- Przytyk – restytucja układu urbanistycznego miasta z obszarem rynku, jako centrum dawnego miasta i siatką ulic, rozwój usług publicznych i komercyjnych.
Największą wartość w Przytyku przedstawia układ urbanistyczny
- Radom: wykonanie studiów przestrzenno-planistycznych najważniejszych przestrzeni publicznych śródmieścia: analiza spójności wnętrza urbanistycznych, otwarć widokowych pod kątem umiejscowienia małej architektury, znaków drogowych, nośników reklamowych, elementów zieleni. Uporządkowanie przestrzeni według wyników studiów.

- Rewitalizacja Miasta Kazimierzowskiego w Radomiu wraz z całościową koncepcją uzupełnienia zabudowy; opracowanie katalogu wzorców architektonicznych w oparciu o miejscowe przykłady udanych obiektów historyzujących z XIX-XX w. (m.in. zespół przy placu farnym, arch. Kazimierz Prokulski).
  - Rewitalizacja dolnej części śródmieścia Radomia z otwarciem kwartału ulic Piłsudskiego-Traugutta-Żeromskiego: pasaże w dziedzińcach kamienic z przejściem w park linearny w kierunku strefy Łucznik; uwydatnienie (np. całościowa iluminacja) cennego zespołu zabudowy klasycystycznej w dolnym odcinku ul. Żeromskiego; rewitalizacja obiektu drukarni Trzebińskiego na cele kulturalne.
  - Uznanie za zabytek urbanistyki modernistycznej oraz rewitalizacja osiedla Ustronie: przywrócenie poziomej segregacji ruchu pieszego i samochodowego; budowa kubaturowych parkingów zbiorczych, odtworzenie i uzupełnienie sieci kładek; całościowy „zielony” projekt zagospodarowania przestrzeni osiedlowej; utworzenie „rynków” osiedlowych na centralnych wzniesieniach jednostek A, B i C; odtworzenie charakterystycznych przestrzeni rekreacyjnych.
20. Rekomenduje się podjęcie działań na rzecz rozwoju i promocji kultury muzycznej obszaru Partnerstwa.
21. Rekomenduje się podejmowanie działań zmierzających do wytyczenia i oznakowania lokalnych szlaków eksponujących najważniejsze atrakcje kulturowe i turystyczne obszaru (np. szlak twórców muzyki ludowej).

4.2.3. Kierunki zmian w strukturze zagospodarowania terenów

4.2.3.1. Zapotrzebowanie w zakresie nowej zabudowy mieszkaniowo-usługowej

Przygotowywana zmiana przepisów ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym określa sposób obliczania zapotrzebowania na nową zabudowę mieszkaniową oraz obliczania chłonności terenów niezabudowanych i luk w zabudowie - w planie ogólnym, który ma zastąpić studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin. Zgodnie z projektem rozporządzenia określając zapotrzebowanie na nową zabudowę, bierze się pod uwagę:

- prognozowaną, przyszłą liczbę mieszkańców gminy w perspektywie 20 lat;
- przyszły standard zamieszkiwania wyrażony powierzchnią użytkową mieszkań w gminie na jednego mieszkańca, z założeniem, że standard ten będzie się poprawiał w ciągu kolejnych 20 lat w tempie zgodnym z trendem wyznaczonym z okresu ostatnich 10 lat.

Jako okres kierunkowy do analiz przyjęto rok 2041, aktualizując dane przyjęte do diagnozy o wyniki NSP 2021. Szacowana liczba mieszkańców obszaru Partnerstwa zgodnie z prognozami GUS w 2041 r. wyniesie około 349 tys. osób, zaś wskaźnik standardu zamieszkiwania około 37,9 m²/mieszkańca.

Zapotrzebowanie na nową zabudowę mieszkaniową w Partnerstwie do roku 2041 wyniesie około 3,5 mln m² PUM²⁸, dla około 92,2 tys. osób.

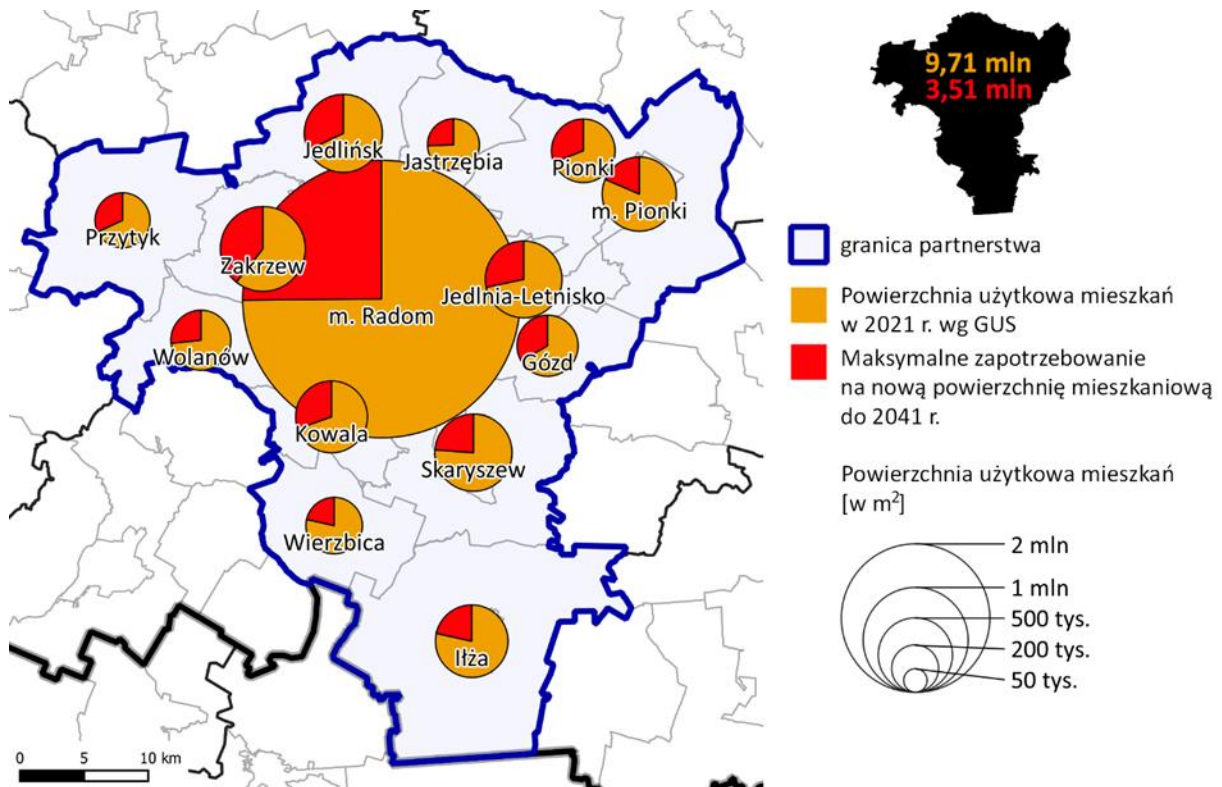
Tabela 12 Zapotrzebowanie na nową zabudowę mieszkaniową w obszarze Partnerstwa Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego do 2041 r.

Gmina (w) wiejska (m) miejska (m-w) miejsko-wiejska	Powiat	Liczba ludności			Standard zamieszkiwania (PUM/mieszkańca)		Powierzchnia użytkowa mieszkań		Zapotrzebowanie na nową zabudowę	
		w osobach			m ² /osobę		m ² (ogółem)		w osobach	w PUM (m ²)
		2021 r.	2030 r.	2041 r.	2021 r.	2041 r.	2021 r.	2041 r.	do 2041 r.	
Pionki (m)	radomski	16779	15738	14762	25,9	35,7	429284	526989	2737	97705
Pionki (w)	radomski	9747	10129	10526	27,5	36,7	266765	386303	3257	119538
Gózd (w)	radomski	9154	9494	9847	25,8	36,2	237271	356448	3292	119177
Ilża (m-w)	radomski	14027	13614	13213	28,5	38,1	394984	503421	2846	108437
Jastrzębia (w)	radomski	7160	7447	7746	26,9	33,3	191943	257925	1981	65982
Jedlińsk (w)	radomski	14531	15082	15654	27,2	37,2	395957	582325	5010	186368
Jedlnia-Letnisko (m-w)	radomski	13418	13776	14144	30,0	39,8	403591	562913	4003	159322
Kowala (w)	radomski	12340	13266	14261	27,8	34,6	343649	493447	4329	149798
Przytyk (m-w)	radomski	7113	7440	7782	27,8	37,2	196903	289492	2489	92589
Skaryszew (m-w)	radomski	15201	15457	15717	28,4	36,2	433336	568967	3747	135631
Wierzbica (w)	radomski	9452	9157	8871	25,6	34,4	239675	305170	1904	65495
Wolanów (w)	radomski	8963	9284	9616	28,2	35,8	252636	344271	2560	91635
Zakrzew (w)	radomski	13583	14500	15479	30,5	44,5	418162	688811	6082	270649
Radom (m)	m. Radom	201601	196235	191012	27,5	38,5	5506699	7353955	47981	1847256
Partnerstwo Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego		353069	350619	348630	27,5	37,9	9710855	13220437	92218	3509582

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS i BDOT.

²⁸ PUM – powierzchnia użytkowa mieszkalna

Ryc. 20 Maksymalne zapotrzebowanie na powierzchnię użytkową mieszkań Partnerstwa Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego do 2041 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL i BDOT10k z geoportal.gov.pl.

4.2.3.2. Ograniczanie rozpraszania / ochrona zwartości zabudowy istniejących miast i miejscowości

1. Zaleca się podejmowanie zdecydowanych działań na rzecz zachowania zwartości zespołów zabudowy miast i miejscowości; przeciwdziałać rozlewaniu się zabudowy poprzez dostępne instrumenty polityki przestrzennej.
2. Rekomenduje się podejmowanie nowych inwestycji kubaturowych w pierwszej kolejności w obszarach już istniejącej zabudowy, celem jej uzupełnienia, podniesienia walorów architektonicznych oraz wzmocnienia układu usługowego centrum miasta. W drugiej kolejności ponownemu zainwestowaniu powinny zostać poddane obszary poprzemysłowe.
3. Zaleca się działania na rzecz wtórnego wykorzystania przestrzeni kubaturowych, które utraciły swoje pierwotne funkcje lub walory użytkowe. Stosując szeroka gamę rozwiązań (remont, modernizacja, rozbudowa) należy nadać im nową funkcję - wyburzać tylko w ostateczności.
4. Rekomenduje się w pierwszej kolejności skoncentrowanie rozwoju nowej zabudowy mieszkaniowej w obszarach zwartej, w pełni wykształconej struktury funkcjonalno-przestrzennej – zapewniającej dostępność do szkół, transportu zbiorowego i infrastruktury technicznej w obrębie aglomeracji wodno-ściekowych.

5. Zaleca się, aby priorytetem był rozwój docentrowy, a nie rozproszony. Oznacza to w skali Partnerstwa wzmocnienie ośrodków miejskich (w tym dawnych miast) oraz wyróżniających się wielkością i centralnym położeniem osad wiejskich (zwłaszcza gminnych); w skali poszczególnych miast - wzmocnienie śródmieścia; w skali miast największych - tworzenie i wzmocnienie centrów dzielnicowych.
6. Rekomenduje się przeciwdziałanie rozpraszaniu się zabudowy na terenach dotychczas niezainwestowanych, zgoda na jej realizację winna być ostatecznością. Planowane realizacje winny być poprzedzane sporządzeniem miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz realizacją pełnego uzbrojenia terenu.
7. Zaleca się przyjęcie zasady bezwzględnego stosowania procedury konkursowej dla realizacji dużych zespołów zabudowy lub obiektów publicznych.
8. Rekomenduje się działanie na rzecz koncentracji usług w centralnych obszarach miast i osiedli. Takie podejście jest korzystne dla mieszkańców Partnerstwa (również z terenów niecentralnych), ponieważ prowadzi do koncentracji usług, a tym samym zwiększenia ich dostępności; w jednym miejscu załatwia się wiele spraw, bez potrzeby przemieszczania się do każdej oddzielnie.
9. Rekomenduje się w centrach miast podjęcie skutecznych działań na rzecz ograniczania uciążliwości transportu, z zapewnieniem pełnej dostępności obszaru.
10. Zaleca się, w sytuacji wyczerpania rezerw terenowych wewnątrz istniejącej zabudowy, aby nowe struktury zabudowy były projektowane w formie skupionej - jako jednostki sąsiedzkie, wyposażone w niezbędne usługi publiczne i lokalne ośrodki usługowe. Nowe jednostki winny być kontynuacją istniejących struktur zwartej zabudowy (zabudowa krawędziowa) lub tworzyć małe miejscowości (jednostki satelitarne). Należy wykluczyć rozwój zabudowy w formie pasmowej wzdłuż dróg powiatowych, wojewódzkich i krajowych, na rzecz koncentracji zabudowy.
11. Rekomenduje się rozwijanie idei miasta/miejscowości 15-minutowej, w tym poprzez skupianie zabudowy, dla zapewnienia dostępu do podstawowych usług publicznych i komercyjnych oraz w miarę możliwości do znaczącej liczby miejsc pracy w zasięgu 15 minutowego dojścia pieszego (długość dojścia do 1 km) lub w szerszym obszarze w zasięgu 15 minutowego dojazdu rowerem od miejsca zamieszkania.
12. Zaleca się ograniczenie zabudowy letniskowej indywidualnej. Należy wykluczyć zabudowę letniskową w formach rozproszonych, stanowiących zagrożenie dla środowiska oraz element ekspansji na tereny otwarte i zawłaszczania najbardziej atrakcyjnych elementów krajobrazu, który stanowi dobro wspólne i powinien podlegać ochronie.
13. Rekomenduje się ograniczenie ekspansji usług turystyki na terenach szczególnie cennych przyrodniczo, wokół jezior oraz innych zbiorników, wzdłuż cieków wodnych do lokalizacji opartych o istniejące miejscowości.

14. Rekomenduje się realizację zwartych, właściwie zagospodarowanych (w sposób ograniczający presję na środowisko), kompleksów usług turystyki ukierunkowanych na ofertę tematyczną m.in. związaną ze sportami wodnymi, turystyką historyczną, itp.
15. Rekomenduje się ograniczanie zabudowy na terenach rolniczych (poza zwartą zabudową) wyłącznie do istniejących gospodarstw rolnych.
16. Rekomenduje się opracowanie i wprowadzenie lokalnych standardów urbanistycznych i architektonicznych.
17. Rekomenduje się działania mające na celu ograniczenie powstawania zabudowy substandardowej, najtańszej dla inwestora, obniżającej atrakcyjność obszarów i nieruchomości sąsiednich.
18. Zaleca się rewitalizację centralnych obszarów usługowych w poszczególnych miejscowościach Partnerstwa, mających potencjał do stworzenia silnych lokalnych ośrodków, wzbogaconych o atrakcyjne przestrzenie publiczne.
19. Zaleca się wykorzystanie potencjału historycznych układów urbanistycznych: Jedlińsk, Przytyk, Skaryszew, Wierzbica, Wolanów: przywrócenie funkcji centralnej przestrzeni publicznej dla rynków zdegradowanych założeń miejskich; konsekwentne uzupełnienie i „uszlachetnienia” zabudowy pierzejowej:
  - Jedlnia Letnisko – wykorzystanie tradycji osady letniskowej: plac przy dworcu kolejowym jako „nowy rynek”; całościowa koncepcja urbanistyczno-architektoniczna w oparciu o miejscowe wzorce zabudowy letniskowej.
  - Radom – centra dzielnicowe: utworzenie reprezentacyjnych przestrzeni publicznych z uzupełnieniem zabudowy i funkcji centralnych: np. Glinice – odcinek ul. Słowackiego w rejonie wieży ciśnień, Zamłynie – odcinek ul. Okulickiego w rejonie „ryнку” przy ul. Głównej; ponadto Ustronie – zgodnie z pierwotną koncepcją urbanistyczną ośrodki usługowe i przestrzenie publiczne na centralnych wzniesieniach poszczególnych jednostek.
  - Rozpoznanie innych miast, osiedli pod kątem utworzenia centrów dzielnicowych (Radom i Pionki).

4.2.3.3. Kreowanie wielofunkcyjnych i zróżnicowanych społecznie sąsiedzkich zespołów mieszkaniowo-usługowych wyposażonych w atrakcyjne przestrzenie publiczne

1. Zalecamy planowanie nie jedno- lecz wielofunkcyjnych zespołów zabudowy, sprzyjających integracji społecznej, które oferują atrakcyjne i dostępne usługi, mieszkania i możliwości pracy dla grup społecznych o zróżnicowanych potrzebach i dochodach. Zespoły wielofunkcyjne gwarantują też całodzienną aktywność użytkowników na danym obszarze.

2. Rekomenduje się kreowanie w miastach oraz największych miejscowościach Partnerstwa atrakcyjnych przestrzeni publicznych. Miasto w swej materialnej warstwie, układzie budynków, ulic i placów, tworzy przestrzeń dla relacji międzyludzkich. Jakość przestrzeni publicznych i poziom ich zagospodarowania kształtuje w sposób pozytywny lub w sposób ograniczający, charakter tych relacji.
3. Zaleca się tworzenie przestrzeni publicznych również w dzielnicach poza śródmiejskich. Pod kątem różnych potrzeb, różnych grup społecznych: obszary spokojnego wypoczynku dla osób starszych, strefy zabaw dla dzieci, spotkań dla młodzieży z elementami rekreacyjnymi, np. typu skatepark.
4. Rekomenduje się porządkowanie przestrzeni przy uwzględnieniu nie tylko nieruchomości będących własnością publiczną, ale również otaczających je nieruchomości prywatnych. Odbywać się to powinno przez tworzenie koncepcji architektonicznych uzupełniania, modernizacji, renowacji zabudowy otaczającej porządkowane przestrzenie, a następnie tworzenie zachęt (również finansowych) dla właścicieli w celu wykonania projektu.
5. Zaleca się realizację hierarchicznej sieci ośrodków usługowych, grupujących obiekty usługowe i wyposażonych w atrakcyjne przestrzenie publiczne w oparciu o istniejące obiekty usług publicznych i komercyjnych.
6. Poza Radomiem rekomenduje się rezygnację z lokalizowania obiektów handlu wielkopowierzchniowego w zakresie usług handlu (poza artykułami wielkogabarytowymi, np. budowlanymi), gastronomii i rozrywki, na rzecz nasycania usługami obszarów wskazanych jako zespoły/ośrodki usługowe, lokalizowane w obszarach śródmiejskich, w rynkach, ulicach handlowych, na placach oraz w osiedlowych zespołach usługowych z preferencją dla ruchu pieszego.
7. W przypadku budowy wielkopowierzchniowych obiektów handlowych w Radomiu zalecamy obwarowanie ich standardami urbanistycznymi obejmującymi minimum:
  - Lokalizacja tylko w pobliżu zabudowy mieszkaniowej, optymalnie jako element centrum dzielnicowego z maksymalizacją dostępności pieszej i transportem publicznym.
  - Obarczenie inwestora obowiązkiem wykonania towarzyszącej przestrzeni publicznej z preferencją dostępu pieszego od strony sąsiednich jednostek mieszkaniowych.
  - Wyposażenia centrum w odpowiednio duże parkingi zlokalizowane w budynku centrum lub jako obiekt kubaturowy.
8. Zalecamy kształtowanie ośrodków usługowych z ograniczeniem realizacji monofunkcyjnych parterowych obiektów usługowych, na rzecz realizacji zabudowy o funkcjach mieszanych, w tym zabudowy usługowo-mieszkaniowej, w formach architektonicznych i gabarytach dostosowanych do rangi ośrodka i kontekstu

miejsca. Wykorzystanie parterów budynków na usługi, w szczególności w centrach miast i w obszarach ośrodków usługowych, w narożnikach ulic.

9. Zalecamy wzmocnienie lokalnych centrów usługowych miejscowości wiejskich, nasywanie ich nową zabudową i żywymi przestrzeniami publicznymi. Wprowadzenie bardziej zwartych, wielorodzinnych form zabudowy może być alternatywą dla dalszego rozpraszania zabudów miejscowości.
10. Zalecamy lokalizowanie nowych obszarów aktywności gospodarczej (stref gospodarczych) w pobliżu lokalnych ośrodków wzrostu, zapewniających uzbrojenie terenu, najlepszą dostępność komunikacyjną i brak konfliktów przestrzennych, np. z zabudową mieszkaniową i turystyczną, a także z otwartym krajobrazem.
11. Zalecamy wprowadzenie normatywów określających wielkość i rodzaj terenów zieleni urządzonej na obszarach zurbanizowanych zgodnie z zaleceniami określonymi w poniższej tabeli z dopuszczeniem korekt wynikających ze specyfiki miejsca:

Tabela 13 Zalecane wskaźniki w zakresie zaopatrzenia mieszkańców w przestrzenie otwarte i tereny zielone na obszarach zurbanizowanych Partnerstwa

	Obszary intensywnej zabudowy miejskiej	Obszary ekstensywnej zabudowy miejskiej	
Minimalna powierzchnia terenów zieleni	1.0 ha	10 ha (park miejski)	50 ha (zielen na granicy miasta)
Minimalna powierzchnia przestrzeni otwartej na osobę	10 m ² /osobę	20 m ² /osobę	40 m ² /osobę
Maksymalna odległość do pokonania do parku lub innego obszaru zielonego	300 m	500 m	1 000 m

4.2.4. Kierunki rozwoju systemów transportu i infrastruktury technicznej

4.2.4.1. Kierunki rozwoju systemów transportu i komunikacji publicznej

Zalecenia i rekomendacje zawarte w niniejszym podrozdziale mają charakter kierunkowy i są zgodne oraz komplementarne z opracowywanym dla obszaru Partnerstwa ROF Planem Zrównoważonej Mobilności Miejskiej dla Gmin Obszaru Funkcjonalnego Radomia 2030+ (SUMP). Przyjęty SUMP będzie głównym dokumentem stanowiącym o konkretnych rozwiązaniach i scenariuszach rozwoju systemu transportowego na terenie Partnerstwa ROF.

1. Zaleca się rozwój systemów transportowych nakierowanych na:
  - tworzenie realnej możliwości wyboru środka transportu – na zasadzie takiej, iż każdy korzystając z zalet danego środka transportu, jest chroniony przed

niepożądanymi skutkami wyborów innych (np. wybierając komunikację publiczną nie stoję w korku).

- tworzenie zachęt do wykorzystania środków transportu możliwie mniej uciążliwych dla otoczenia, tj. transport publiczny, ruch pieszy i rowerowy. Pod pojęciem uciążliwości rozumie się tutaj nie tylko emisyjność, ale przede wszystkim zajętość przestrzeni, co wyklucza spośród środków preferowanych również elektryczne samochody osobowe.
  - w przypadku transportu publicznego preferowanie taboru zeroemisyjnego lub niskoemisyjnego wraz z odpowiednią infrastrukturą.
2. Zaleca się działania na rzecz integracji transportowej gmin poprzez wspólne podejście do organizacji transportu zbiorowego na poziomie Partnerstwa. Pozwoli to na lepszą koordynację oferty transportowej oraz oszczędności powodowane większą skalą zamówienia oferty przewozowej.
  3. Zaleca się opracowanie w skali Partnerstwa całościowej koncepcji funkcjonowania transportu publicznego (sieć i obsługa); z uwzględnieniem przedłużenia linii komunikacyjnych do ośrodków powiatowych i gminnych w otoczeniu; opartego na rozwoju wysokiej jakości połączeń komunikacyjnych, ze zwróceniem szczególnej uwagi na rozwiązania węzłów przesiadkowych (maksymalne skracanie drogi przejeżdż pomiędzy różnymi środkami transportu). Koncepcja winna być oparta o realizację priorytetu transportu zbiorowego (szyna – autobus – rower/pieszy), z ograniczeniami dla indywidualnego transportu samochodowego (ale bez szykan) oraz z maksymalnym poszanowaniem zasad ochrony środowiska i harmonii z otoczeniem Zalecenie wypełni opracowywany SUMP²⁹.
  4. Zaleca się maksymalne wykorzystanie dla przewozów pasażerskich potencjału istniejącej infrastruktury transportowej, w szczególności kolejowej oraz jej rozbudowę (nowe linie kolejowe i węzły przesiadkowe (stacje i przystanki).
  5. Zaleca się takie prowadzenie komunikacji publicznej, aby każdorazowo docierała ona do centralnych miejsc miast i ośrodków gminnych.
  6. Rekomenduje się wprowadzenie pełnej integracji systemów opłat za korzystanie z funkcjonujących na obszarze Partnerstwa systemów transportowych.
  7. Rekomenduje się ustanowienie wysokiego standardu przewozów pasażerów środkami transportu zbiorowego (w szczególności: punktualność, czystość, bezpieczeństwo na przystankach i w środkach komunikacji).
  8. Zaleca się organizację parkingów Park&Ride (Parkuj i Jedź) i Bike & Ride (Parkuj rower i Jedź), w ramach węzłów integrujących różne środki transportu).

---

²⁹ SUMP - ang. Sustainable Urban Mobility Plan – Plan Zrównoważonej Mobilności Miejskiej

9. Zaleca się projektowanie inwestycji transportowych w sposób zapewniający bezpieczeństwo wszystkim uczestnikom ruchu, w szczególności pieszym i rowerzystom.
10. Zaleca się wprowadzanie rozwiązań technicznych na rzecz poprawy bezpieczeństwa ruchu.
11. Rekomenduje się rozszerzanie obszaru miasta objętego strefami ruchu uspokojonego.
12. W zakresie organizacji ruchu pieszych oraz o ograniczonej sprawności:
  - Rekomenduje się budowę systemu transportowego bez barier dla ruchu pieszych i osób o ograniczonej sprawności oraz usuwanie barier istniejących.
  - Rekomenduje się zapewnienie priorytetu ruchu pieszego w centrum miasta oraz na przejściach pomiędzy głównymi atraktorami miasta.
  - Zaleca się ochronę przestrzeni przeznaczonych dla pieszych przed zajmowaniem ich na inne cele (np. parkingi),
  - Rekomenduje się zapewnienie pieszym poczucia bezpieczeństwa podczas korzystania z przestrzeni z dominującym ruchem pieszych (jakość chodników, oznakowanie, oddzielenie od ruchu rowerowego, nowoczesne systemy oświetleniowe i sygnalizacji).
13. W zakresie organizacji transportu rowerowego:
  - Rekomenduje się kreowanie przyjaznego dla rowerzystów układu ulic, ograniczanie wielkości kwartałów zabudowy, wprowadzanie nowych i rewitalizacja istniejących powiązań, bezpiecznych przejść „na skróty”, eliminowanie konieczności użycia samochodu, a w konsekwencji zatorów komunikacyjnych, hałasu i zanieczyszczenia powietrza.
  - Rekomenduje się rozwój sieci dróg i ścieżek rowerowych oraz uliczek przyjaznych dla pieszych i rowerzystów – uliczek ruchu uspokojonego lub wolnych od samochodów. W szczególności na osiedlach mieszkaniowych, w sąsiedztwie szkół i przedszkoli oraz w centrach miast w obrębie prestiżowych przestrzeni publicznych.
  - Zaleca się zapewnienie ciągłości i spójności systemu tras rowerowych na obszarze Radomia oraz całego Partnerstwa.
  - Rekomenduje się kreowanie powiązań rowerowych z atrakcjami turystycznymi miasta i Partnerstwa.
  - Zaleca się wprowadzenie zasady: inwestycja = parking dla rowerów.
14. W zakresie polityki parkingowej:

- Zaleca się kształtowanie polityki parkingowej w zgodzie z polityką różnicowania stopnia dostępności miasta dla samochodów oraz integrowanie systemu parkowania z systemami transportu publicznego (drogowego i kolejowego).
- Zaleca się organizowanie parkingów dla samochodów osobowych jako elementu systemu Park&Ride (Parkuj i Jedź) i Bike&Ride (Parkuj rower i Jedź), w ramach węzłów integrujących różne środki transportu (np. centrum przesiadkowe – dworzec autobusowy, stacja kolejowa, okolice rynku).
- Rekomenduje się rozwój systemu szybkiego wsiadania i wysiadania (Kiss & Ride) przy obiektach kumulujących ruch mieszkańców (zakłady pracy, miejsca usług publicznych, miejsca gromadzenia się ludności).
- Zaleca się rygorystyczne egzekwowanie obowiązku budowy parkingów przez inwestorów na własnym terenie i własnym kosztem.
- Zaleca się dopuszczenie do długotrwałego postoju pojazdów ciężarowych oraz autobusów wyłącznie na specjalnych, wyznaczonych do tego parkingach.

15. W zakresie transportu samochodowego:

- Zaleca się zapewnienie spójności funkcjonalnej i przestrzennej systemu transportu samochodowego na poziomie miejskim, powiatowym i regionalnym oraz kształtowanie zróżnicowanego stopnia dostępności samochodem z uwzględnieniem specyfiki obszaru.
- Zaleca się stosowanie, przy technicznym projektowaniu ulic miejskich i osiedlowych, rozwiązań zachęcających do podróży pieszych oraz innych, niewymagających użycia samochodu, takich jak ruch rowerowy i transport publiczny. Rozwiązania drogowe w obszarach zabudowy powinny minimalizować geometrię dróg i skrzyżowań, pozostawiając jednocześnie wystarczającą, wygodną przestrzeń dla pieszych, ruchu rowerowego, transportu publicznego, jak również dla osób niepełnosprawnych i starszych (m.in. dogodnie usytuowane i wygodne przystanki, pasy zieleni, krótkie przejścia dla pieszych w obrębie skrzyżowań: w poziomie terenu i na wprost).
- Zaleca się wyprowadzenie ruchu tranzytowego poza centra miast i miejscowości poprzez budowę obwodnic, odpowiednią lokalizację zakładów przemysłowych i innych instytucji generujących ruch ciężki.
- Rekomenduje się budowę lub rozbudowę układu drogowego wyłącznie w celu: usprawnienia funkcjonowania transportu zbiorowego, zapewnienia obsługi nowych terenów inwestycyjnych, poprawy funkcjonowania i spójności obwodnic sieci ulic zbiorczych, uwolnienia obszarów wrażliwych od ruchu tranzytowego i powiązania układu miejskiego z siecią ulic o charakterze tranzytowym. Rozsądne powiększanie przepustowości ulic wprowadzających ruch na obszary miast.

- Rekomenduje się traktowanie ulic jako integralnych elementów przestrzeni publicznej, w których należy racjonalnie dzielić przestrzeń pomiędzy jej różnych użytkowników, stosować wysokiej jakości rozwiązania inżynierskie, w starannie wybranych miejscach wprowadzać zielen i elementy małej architektury.
- Rekomenduje się tworzenie warunków i promocję korzystania z pojazdów z silnikami ekologicznymi (elektrycznymi i hybrydowymi) oraz systemów współużytkowania środków transportu (rower miejski, hulajnoga miejska, car-sharing).
- Rekomenduje się kształtowanie stref dostępności dla określonych grup pojazdów transportu towarowego o określonych godzinach.
- Zaleca się promowanie transportu intermodalnego.

16. W przypadku Radomia zaleca się:

- Wprowadzenie linii komunikacji publicznej do ścisłego centrum – sugerowane przecięcie północ-południe w przedłużeniu ulicy Mickiewicza do placu przed urzędem miejskim, następnie ul. Staszica bądź nowe przebiecie do ul. Stańczyka.
- Przekształcenie ciągów: ulice Malczewskiego–Wałowa–Lekarska oraz ul. 25 Czerwca – jako dostępnych jedynie dla komunikacji publicznej i ruchu lokalnego z poszerzeniem przestrzeni dostępnej dla ruchu pieszego. Śródmiejski węzeł komunikacji miejskiej na pl. Kazimierza.
- Wyróżnienie ciągów komunikacyjnych docentrowych o preferencji transportu publicznego i ruchu pieszego, z dopuszczeniem ruchu lokalnego – np. ulice Limanowskiego, Okulickiego, Słowackiego (zbieżne z postulatem tworzenia centrów dzielnicowych – funkcja centralnego dzielnicowego bulwaru).
- Wyróżnienie priorytetowych ciągów ruchu samochodowego opartego na trasach obwodowych i ślepych sięgaczach do poszczególnych sektorów śródmieścia oraz obszarów mieszkaniowych.

4.2.4.2. Kierunki rozwoju systemów infrastruktury technicznej

1. Zaleca się opracowanie programu rozwoju infrastruktury technicznej obejmującego cały obszar Partnerstwa, ze szczególnym uwzględnieniem pokrycia zapotrzebowania przemysłu i miasta Radomia.
2. Rekomenduje się dalszy rozwój systemów infrastruktury technicznej, w tym rozwój systemów centralnego ogrzewania w oparciu o skojarzoną produkcję energii elektrycznej i ciepła (kogenerację).
3. Rekomenduje się rozwój lokalnych instalacji OZE z wykorzystaniem energii wiatrowej, geotermalnej lub hydrotermalnej, biomasy lub biogazu na terenie całego Partnerstwa – w wykluczeniu lokalizacji lub rozwiązań mogących wywoływać negatywny wpływ na otoczenie. W rozwoju farm fotowoltaicznych należy unikać lokalizacji:

- na gruntach wysokich klas bonitacyjnych (I-IV), w obrębie kompleksów glebowych o wysokiej przydatności rolniczej,
  - w obrębie regionalnych lub lokalnych korytarzy ekologicznych, gdzie mogłyby zakłócać naturalne procesy migracji zwierząt,
  - na terenach otwartych o wyróżniających się walorach przyrodniczych i krajobrazowych, gdzie mogłyby te walory degradować.
4. Zaleca się prowadzenie gospodarki odpadowej w oparciu o własne zasoby i możliwości przestrzenne Partnerstwa.

4.2.5. Zasady kształtowania rolniczej i leśnej przestrzeni produkcyjnej

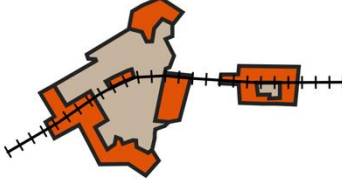

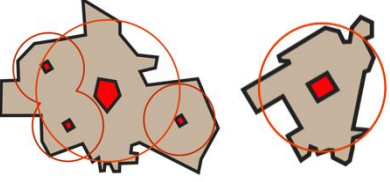
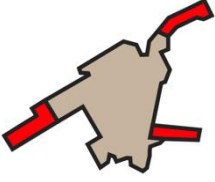
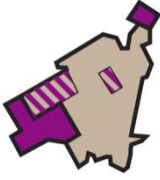
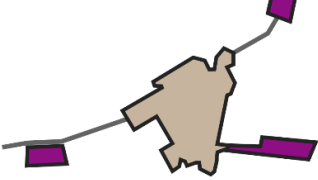

1. Ze względu na występowanie na obszarze Partnerstwa znacznych obszarów o dominującej funkcji rolniczej zaleca się maksymalną ochronę przed zmianą sposobu użytkowania gruntów rolnych najwyższych klas bonitacyjnych oraz kompleksy glebowe o wysokiej przydatności rolniczej.
2. Na terenach rolniczych rekomenduje się działalność rolniczą i przetwórstwo rolno-spożywcze jako priorytetową aktywność gospodarczą. Należy wspierać rozwój rolnictwa zintegrowanego z przetwórstwem poprzez wzmacnianie infrastruktury tych obszarów, rozwój sprofilowanego kształcenia oraz budowę inkubatorów przedsiębiorczości wspierających m.in. wyspecjalizowane, ekologiczne formy rolnictwa i przetwórstwa.
3. Zaleca się wsparcie dla rozwoju lokalnych specjalizacji rolnych (np. papryka).
4. Rekomenduje się rozwój w miastach i największych miejscowościach Partnerstwa systemu lokalnych rynków handlu płodami rolnymi.

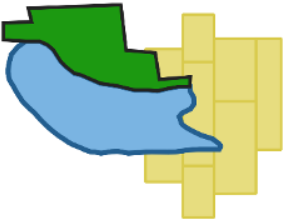
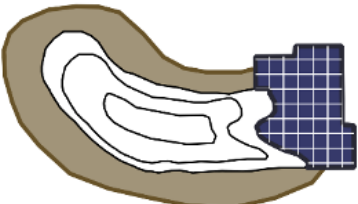
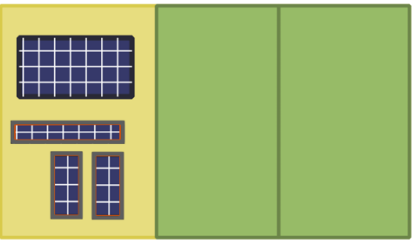
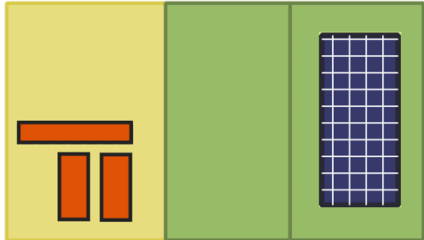
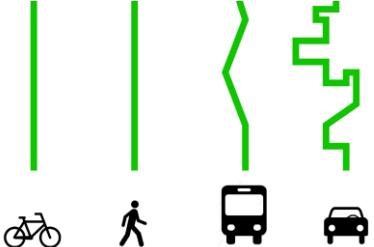
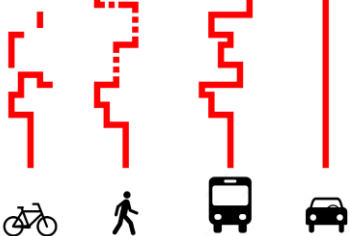
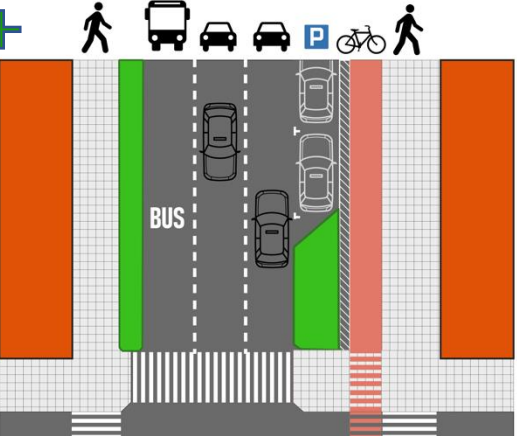
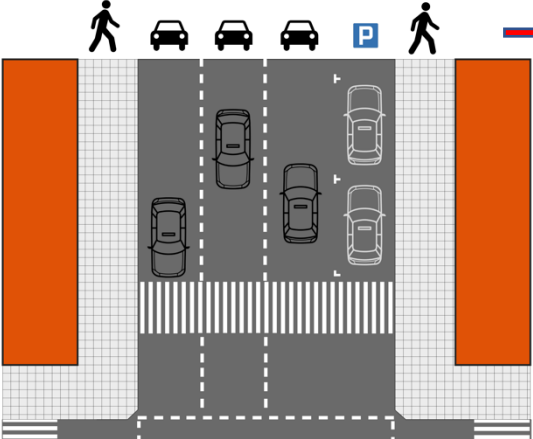
4.2.6. Zasady kształtowania zagospodarowania przestrzennego na obszarach zdegradowanych i obszarach rewitalizacji oraz obszarach wymagających przekształceń, rehabilitacji, rekultywacji lub remediacji

1. Rekomenduje się opracowywanie i wdrażanie całościowych koncepcji urbanistycznych dla obszarów przemysłowych w kierunku przebudowy ich na wielofunkcyjne dzielnice miejskie, z uwzględnieniem mieszkalnictwa, handlu, usług i nieuciążliwego przemysłu. Pozyskiwanie takich koncepcji w drodze otwartych konkursów urbanistycznych.
2. Rekomenduje się uruchomienie programu wsparcia dla współwłaścicieli nieruchomości o nieuregulowanym statusie prawnym. Dotyczy to zwłaszcza mienia pożydowskiego w obszarach śródmiejskich. Udziały w nieruchomościach należące do nieznanymi właścicieli blokują możliwość podejmowania działań inwestycyjnych. Przeprowadzenie procesu o ustalenie własności jest kosztowne i trudne z prawnego punktu widzenia.

3. Pionki - rekomenduje się przekształcenie terenu dawnego zakładu „Pronit” w unikatowy obszar o wszechstronnych funkcjach gospodarczych, kulturowych, przyrodniczych i wypoczynkowych: „Miasto-Puszcza”; udostępnienie i uzupełnienie sieci dróg jako ciągów pieszo-rowerowych; zachowanie cennych obszarów przyrodniczej sukcesji wtórnej.
4. Radom:
  - Rekomenduje się opracowanie całościowej koncepcji urbanistycznej nowej wschodniej dzielnicy Radomia (pomiędzy śródmieściem a lotniskiem) w trybie międzynarodowego konkursu.
  - Rekomenduje się: opracowanie koncepcji urbanistycznego zagospodarowania przemysłowego obszaru - firma „Łucznik”, w kierunku przekształcenia go w wielofunkcyjną dzielnicę śródmiejską; uwzględnienie potencjalnego projektu przebudowy obiektu Fabryki Broni; powiązanie dzielnicy z centrum miasta i osiedlem Ustronie bezkolizyjnym ciągiem pieszym z wykorzystaniem kładek nad arteriami drogowymi i linią kolejową – „radomska Hihgline”.

Ryc. 21. Pozytywne i negatywne schematy rozwoju zabudowy i zagospodarowania

Przykłady pozytywne / korzystne (+)	Przykłady negatywne / niekorzystne (-)
ZABUDOWA MIESZKANIOWA / ZABUDOWA OGÓŁEM	
<p data-bbox="204 376 252 432">+</p> <p data-bbox="220 555 754 589">ROZWÓJ DO WEWNĄTRZ – WYKORZYSTANIE REZERW</p>	 <p data-bbox="954 555 1233 589">ZABUDOWA ROZPROSZONA</p>
<p data-bbox="204 611 252 667">+</p> <p data-bbox="212 801 762 835">MODEL KRAWĘDZIOWY / NOWE JEDNOSTKI OSADNICZE</p>	 <p data-bbox="906 801 1281 835">ZABUDOWA PASMOWA WZDŁUŻ DRÓG</p>
USŁUGI KOMERCYJNE I PUBLICZNE	
<p data-bbox="204 913 252 969">+</p> <p data-bbox="204 1104 770 1137">HIERARCHICZNE WIELOFUNKCYJNE OŚRODKI USŁUGOWE</p>	 <p data-bbox="906 1104 1281 1137">ZABUDOWA PASMOWA / ZEWNĘTRZNA</p>
ZABUDOWA BIUROWA, PRZEMYSŁ NIEUCIĄŻLIWY	
<p data-bbox="204 1216 252 1272">+</p> <p data-bbox="212 1406 762 1440">MODEL KRAWĘDZIOWY / ZABUDOWA WIELOFUNKCYJNA</p>	 <p data-bbox="874 1406 1313 1440">ZABUDOWA ZEWNĘTRZNA MONOFUNKCYJNA</p>
ZABUDOWA TURYSTYCZNA / LETNISKOWA	
<p data-bbox="204 1529 252 1585">+</p> <p data-bbox="228 1742 746 1843">SILNY OŚRODEK TURYSTYKI KWALIFIKOWANEJ ZLOKALIZOWANY W MIEJSCOWOŚCI TURYSTYCZNEJ LUB OBOK ISTNIEJĄCEJ MIEJSCOWOŚCI</p>	 <p data-bbox="882 1709 1305 1731">ZABUDOWA PASMOWA ZBYT INTENSYWNA</p> <p data-bbox="954 1955 1233 1977">ZABUDOWA ROZPROSZONA</p>

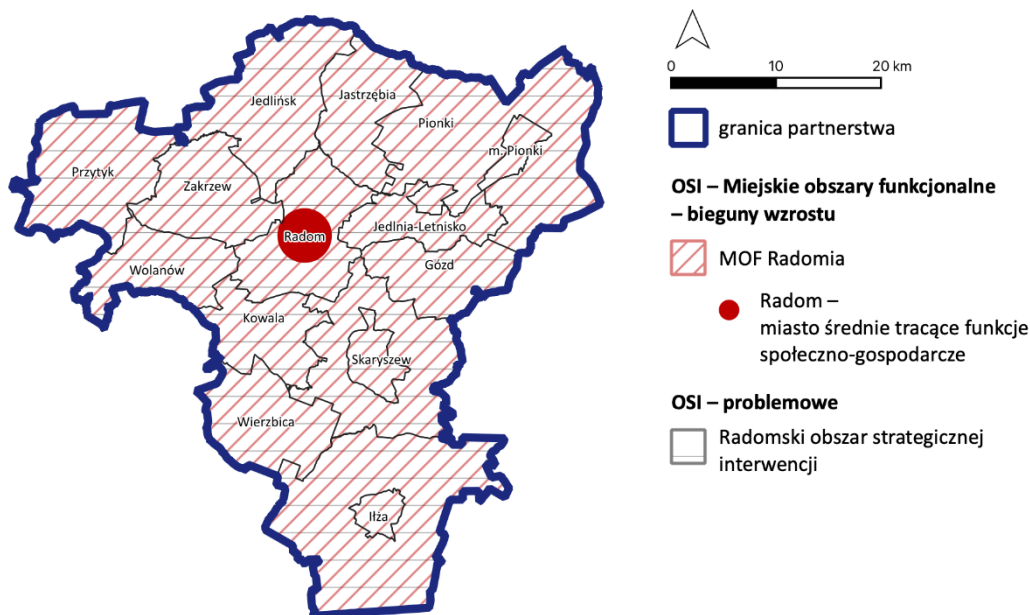
Przykłady pozytywne / korzystne (+)	Przykłady negatywne / niekorzystne (-)
ZAGOSPODAROWANIE TERENÓW POKOPALNIANYCH	
<p data-bbox="204 309 252 353">+</p> <p data-bbox="242 564 730 622">WYKORZYSTANIE WYROBISK DO RETENCJI WODY WYKORZYSTANIE LEŚNE, ROLNE I REKREACYJNE</p>	<p data-bbox="1332 324 1380 347">-</p> <p data-bbox="826 564 1364 622">ZAGOSPODAROWANIE POD URZĄDZENIA TECHNICZNE BEZ REKULTYWACJI ZDEGRADOWANYCH OBSZARÓW</p>
LOKALIZACJA FARM FOTOWOLTAICZNYCH	
<p data-bbox="204 712 252 757">+</p> <p data-bbox="263 958 715 1016">WYKORZYSTANIE ISTNIEJĄCEJ ZABUDOWY I TERENÓW ISTNIEJĄCEGO ZAINWESTOWANIA</p>	<p data-bbox="1332 728 1380 750">-</p> <p data-bbox="826 958 1364 1016">WIELKOPOWIERZCHNIOWE FARMY FOTOWOLTAICZNE KOSZTEM TERENÓW OTWARTYCH I ROLNICTWA</p>
PROJEKTOWANIE DRÓG I PRZESTRZENI PUBLICZNYCH	
<p data-bbox="204 1102 252 1146">+</p> <p data-bbox="231 1355 746 1388">PRIORYTET DLA RUCHU PIESZYCH I ROWERZYSTÓW</p>	<p data-bbox="1332 1131 1380 1153">-</p> <p data-bbox="837 1355 1353 1388">PRIORYTET DLA PŁYNNEGO RUCHU SAMOCHODÓW</p>
<p data-bbox="204 1433 252 1478">+</p> <p data-bbox="231 1877 746 1935">PRZESTRZEŃ PUBLICZNA PRZYJAZNA DLA PIESZYCH ULICA RUCHU MULTIMODALNEGO</p>	<p data-bbox="1332 1444 1380 1467">-</p> <p data-bbox="869 1877 1321 1935">PRZESTRZEŃ NIEPRZYJAZNA DLA PIESZYCH I ROWERZYSTÓW - TRASA DLA SAMOCHODÓW</p>

Źródło: opracowanie własne.

4.3. OSI określone w strategii rozwoju województwa

W Strategii rozwoju województwa mazowieckiego 2030+ (SRWM), przyjętej uchwałą nr 72/22 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 24 maja 2022 r. zidentyfikowano obszary strategicznej interwencji (OSI) z poziomu krajowego (Strategii Odpowiedzialnego Rozwoju [SOR] i Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030 [KSRR]) oraz z poziomu regionalnego.

Ryc. 22. Obszary strategicznej interwencji określone w SRWM 2030+

Źródło: Opracowanie własne na podstawie SRWM 2030+, MBPR w Warszawie, 2022 r.

W SRWM 2030+ wskazano dwa typy OSI z **poziomu krajowego**:

- **obszary zagrożone trwałą marginalizacją** – na obszarze Partnerstwa są to **miasto i gmina Iłża oraz gmina Pionki**, które określono jako obszary, w których występuje kumulacja problemów ekonomicznych,
- **miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze** – na obszarze Partnerstwa do tej grupy miast zostało zaliczone **miasto Radom**.

SRWM 2030+ wskazuje na obszarze Partnerstwa dwa OSI z **poziomu regionalnego**:

- w grupie **OSI problemowe** wskazano – **Radomski OSI**,
- w grupie **OSI Miejskie obszary funkcjonalne – bieguny wzrostu** wskazano **potencjalny biegun wzrostu MOF Radomia** jako miasta średniego tracącego funkcje społeczno-gospodarcze.

4.3.1. OSI problemowe – Radomski Obszar Strategicznej Interwencji

Zgodnie z zapisami SRWM 2030+ interwencja w OSI radomskim zorientowana będzie na pobudzenie społeczno-gospodarcze, w tym restrukturyzację branż przemysłowych, aktywizację zawodową osób długotrwale bezrobotnych, wzmocnienie bazy dochodowej samorządów lokalnych i poprawę warunków życia mieszkańców. Wysoki potencjał w postaci bazy przemysłowej miast oraz funkcjonowanie uczelni wyższych, instytucji naukowych i klastrów powinny stanowić podstawę rozwoju nowych branż, w tym w obszarze przemysłu 4.0, w celu rozwoju lokalnych rynków pracy. Ponadto szansę na rozwój i wzmacnianie konkurencyjności przedsiębiorstw, w tym w zakresie przetwórstwa żywności, stwarzają specjalizacje produkcji rolniczej podregionu. Poprawa dostępności komunikacyjnej wewnątrz obszaru, zwłaszcza za pomocą zintegrowanego, niskoemisyjnego transportu publicznego i niezmotoryzowanego przyczyni się do zwiększenia mobilności mieszkańców i wpłynie pozytywnie na ich aktywizację społeczną oraz zawodową. Wspierane będą działania na rzecz podniesienia jakości kapitału ludzkiego i społecznego, zwłaszcza poprzez rozwój oferty edukacyjnej, w tym ukierunkowanej na podnoszenie lub zmianę kwalifikacji zawodowych osób dorosłych. Zapewnienie atrakcyjnej oferty edukacyjnej będzie także kluczowe dla zatrzymania ludzi młodych w podregionie. W tym celu niezbędna będzie także poprawa dostępności do usług i infrastruktury społecznej w zakresie ochrony zdrowia³⁰.

Działania w OSI radomskim skoncentrowane będą na wskazanych poniżej obszarach:

- 1) Wsparcie rozwoju społeczno-gospodarczego obszaru poprzez:
  - rozwój skoordynowanej oferty inwestycyjnej, w tym zapewnienie terenów inwestycyjnych i poprawę ich dostępności transportowej,
  - zapewnienie atrakcyjnej oferty edukacyjnej i wzbogacenie bazy dydaktycznej,
  - aktywizację osób bezrobotnych i wspieranie przedsiębiorczości, w tym przez wspieranie uczenia się przez całe życie, doradztwo i kształcenie zawodowe, zapewnienie opieki nad dziećmi,
  - rozwój instytucji otoczenia biznesu,
  - poprawę dostępu do infrastruktury zdrowotnej i specjalistycznej opieki zdrowotnej,
  - rozwój strefy okołolotniskowej oraz budowę bazy logistycznej.

---

³⁰ Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze, s. 83-84.

- 2) Poprawa dostępności obszaru poprzez:
- rozwój transportu kolejowego z wykorzystaniem nowych i zmodernizowanych linii kolejowych oraz uzupełnienie sieci przystanków,
  - rozwój i poprawę jakości zintegrowanego, niskoemisyjnego transportu zbiorowego,
  - rozwój sieci tras rowerowych i infrastruktury dla pieszych³¹.

4.3.2. OSI potencjalny biegun wzrostu MOF Radomia – miasta średniego tracącego funkcje społeczno-gospodarcze

MOF Radomia – miasta średniego tracącego funkcje społeczno-gospodarcze określono w SRWM 2030+ jako potencjalny biegun wzrostu. W przypadku miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze niezbędne jest efektywne wykorzystanie potencjału, którym dysponują, i wzmacnianie współpracy w obszarach funkcjonalnych, tak aby miasta te mogły pełnić rolę biegunów wzrostu w swoim otoczeniu w skali subregionalnej.

Zgodnie z zapisami SRWM 2030+ działania w MOF powinny być ukierunkowane w szczególności na:

- uporządkowanie gospodarki przestrzennej i przywrócenie ładu przestrzennego w miejskich obszarach funkcjonalnych, obejmujące w szczególności koordynację procesów planowania przestrzennego w celu ochrony ładu przestrzennego, terenów otwartych przed rozpraszaniem zabudowy, chaosem inwestycyjnym i przeznaczaniem gruntów rolnych i leśnych na cele nierolnicze i nieleśne, jak też rewitalizację oraz dbałość o dostęp do wysokiej jakości terenów zieleni i ograniczanie emisji hałasu;
- rozwój efektywnego systemu transportowego opartego na transporcie zbiorowym i niezmotoryzowanym, (...) a także niskoemisyjnego transportu zbiorowego zintegrowanego z systemem wojewódzkim;
- poprawę jakości powietrza, w tym kompleksową modernizację energetyczną budynków, likwidację źródeł niskiej emisji, inwestycje w OZE, tworzenie korytarzy regeneracyjnych miast, rozwój zielonej i niebieskiej infrastruktury oraz ograniczanie indywidualnego ruchu samochodowego w miastach i ich obszarach funkcjonalnych;
- zwiększenie efektywności i dostępności do usług publicznych dostosowanych do potrzeb różnych grup społecznych w miejskich obszarach funkcjonalnych.

---

³¹ Tamże

Efektywna współpraca i współzarządzanie w obrębie miejskich obszarów funkcjonalnych, skoncentrowane na niwelowaniu ponadlokalnych problemów i barier rozwojowych, przyczynią się do wzmocnienia powiązań funkcjonalnych między miastami i otaczającymi je obszarami, w tym w wymiarze miasto – obszary wiejskie. W przypadku miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze, kluczowe będzie zatrzymanie lub przynajmniej spowolnienie utraty ich dotychczasowych funkcji oraz rozwój nowych gałęzi gospodarki, które pozwolą na wzmocnienie ich pozycji konkurencyjnej oraz poprawę sytuacji społeczno-gospodarczej, przy jednoczesnej poprawie stanu środowiska.

Sprzyjać powyższemu będzie koncentracja współpracy na:

- działaniach wspólnych dla wszystkich MOF,
- rozwoju lokalnych rynków pracy i aktywizacji zawodowej mieszkańców, w tym w zakresie dostosowania oferty edukacyjnej i doradztwa zawodowego, zapewniając równowagę popytowo-podażową na rynku pracy i niwelując zjawisko bezrobocia strukturalnego,
- zwiększeniu atrakcyjności inwestycyjnej i wspieraniu przedsiębiorczości w celu rozwoju nowych gałęzi gospodarki, w tym w zakresie przemysłu przyszłości oraz zielonych (zrównoważonych) inwestycji;
- rozwoju uczelni wyższych w ośrodkach subregionalnych.

5. Projekty

Sformułowane w Rozdziale 3 cele strategiczne oraz cel horyzontalny, określone w wyniku prac i warsztatów prowadzonych z szerokim gronem interesariuszy m.in.: Grupą Roboczą, Zespołem Partnerów Społeczno-Gospodarczych, Radą Partnerstwa, zostały zoperacjonalizowane przez ww. interesariuszy w postaci strategicznych obszarów projektowych wpisujących się w cel horyzontalny i cele strategiczne oraz kierunki działań.

Następnie do strategicznych obszarów projektowych zostały zgłoszone przez partnerów propozycje projektów. W przypadku projektów obejmującym swym zakresem więcej niż jeden strategiczny obszar projektowy, możliwych do realizacji w odpowiednich częściach w różnych obszarach projektowych, zostały wskazane odpowiednie komponenty danego projektu przypisane do danego obszaru (komponent A, B,...).

Proces zgłaszania i wyłaniania projektów umieszczonych w Strategii rozwoju ponadlokalnego składał się z następujących etapów:

- a) analiza celów Partnerstwa oraz wniosków z diagnozy, m.in.: zidentyfikowanych deficytów i potencjałów oraz wyzwań rozwojowych i kierunków interwencji;
- b) zgłaszanie przez partnerów pomysłów na projekty, potrzeb i zamiarów inwestycyjnych;
- c) zgłaszanie przez partnerów uproszczonych fiszek – formularzy projektowych zawierających podstawowe dane o projektach;
- d) analiza dokumentacji otrzymanej w wyniku prac w pkt. a i b oraz opracowanie i wybór projektów partnerskich i zintegrowanych wraz z przyporządkowaniem ich do strategicznych obszarów projektowych;
- e) stworzenie macierzy strategicznych obszarów projektowych w odniesieniu do celów strategicznych i kierunków działań – Tabela nr 15,
- f) stworzenie Listy przedsięwzięć (strategicznych obszarów) projektowych z określeniem zakresu działań, przyporządkowaniem do celów strategicznych oraz do planowanych źródeł finansowania wraz z podstawowymi warunkami realizacji (Załącznik nr 3 do Strategii),
- g) stworzenie Listy projektów po uzgodnieniach z Instytucją Zarządzającą, dotyczącą projektów z dedykowaną alokacją w FE PW 2021-2027 oraz możliwych do złożenia w konkursach FEM 2021-2027, dedykowanych

wyłącznie dla MSITów, wraz z określeniem zakresu projektu, przyporządkowaniem do celów strategicznych oraz do planowanych źródeł finansowania oraz z podstawowymi warunkami realizacji (Załącznik nr 4 do Strategii),

- h) skonsultowanie ww. Listy przedsięwzięć i Listy projektów z Grupą Roboczą oraz Zespołem Partnerów Społeczno-gospodarczych, przed rozpoczęciem formalnych konsultacji projektu Strategii.

Cele, kierunki działania oraz poszczególne interwencje jak również strategiczne obszary projektowe wraz z projektami, określone w Strategii rozwoju ponadlokalnego Partnerstwa, realizowane będą zgodnie z obowiązującymi przepisami krajowymi i unijnymi, w szczególności dotyczącymi pomocy publicznej, ochrony środowiska (m.in. dopuszczalność realizacji projektu w kontekście jego wpływu na obszary chronione, w tym obszary NATURA 2000) oraz zamówień publicznych.

Projekty i przedsięwzięcia wynikające ze Strategii rozwoju ponadlokalnego Partnerstwa Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego, realizowane będą zgodnie z obowiązującymi przepisami krajowymi unijnymi, w szczególności dotyczącymi pomocy publicznej, ochrony środowiska (m.in. dopuszczalność realizacji projektu w kontekście jego wpływu na obszary chronione, w tym obszary NATURA 2000) oraz zamówień publicznych.

5.1. Kryteria strategicznych obszarów projektowych

Strategiczne obszary projektowe, realizowane poprzez przyporządkowane im wiązki projektów spełniają następujące trzy warunki:

- a) wpływ na rozwój więcej niż jednej jednostki samorządu terytorialnego;
- b) łączenie w sobie co najmniej dwóch z czterech wymiarów zdefiniowanych jako: gospodarczy, społeczny, środowiskowy, przestrzenny;
- c) komplementarność z innymi strategicznymi obszarami projektowymi.

Spełnienie wymienionych wyżej cech warunkowało umieszczenie strategicznego obszaru projektowego i przyporządkowanej mu wiązki projektów w Strategii rozwoju ponadlokalnego Partnerstwa.

Tabela 14 Weryfikacja kryteriów dostępu

L.p.	STRATEGICZNE OBSZARY PROJEKTOWE ZGŁOSZONE DO STRATEGII	Wpływ na rozwój więcej niż jednej JST	Łączenie co najmniej dwóch z czterech wymiarów strategicznych: gospodarczego, społecznego, środowiskowego, przestrzennego	Komplementarność z innymi strategicznymi obszarami projektowymi
1	Zrównoważona gospodarka turystyczna na obszarze Partnerstwa oparta na walorach kulturowych i przyrodniczych	TAK	TAK	TAK
2	Dostępność komunikacyjna i transportowa oraz rozwój komunikacji zbiorowej i transportu niskoemisyjnego na obszarze Partnerstwa	TAK	TAK	TAK
3	Zintegrowane środowisko rozwoju przedsiębiorczości oraz rynku pracy na terenie Partnerstwa	TAK	TAK	TAK
4	Infrastruktura techniczna zapewniająca zrównoważony rozwój społeczno gospodarczy na terenie Partnerstwa	TAK	TAK	TAK
5	Rozwój zakresu oraz jakości usług publicznych na obszarze Partnerstwa	TAK	TAK	TAK
6	Rewitalizacja obszarów zdegradowanych na terenach miejskich i wiejskich oraz	TAK	TAK	TAK

	przywrócenie im lub nadanie nowych funkcji społeczno - gospodarczych			
7	Rozwój i zachowanie dziedzictwa kulturowego oraz tożsamości lokalnej i ponadlokalnej na terenie Partnerstwa	TAK	TAK	TAK
8	Skuteczna współpraca i zarządzanie na terenie Partnerstwa oraz promocja obszaru Partnerstwa	TAK	TAK	TAK
9	Rozwój, zachowanie i ochrona bioróżnorodności oraz walorów przyrodniczych wraz z łagodzeniem zmian klimatu na terenie Partnerstwa	TAK	TAK	TAK

Źródło: opracowanie własne

5.2. Strategiczne obszary projektowe (wiązki projektów)

Wszystkie 9 strategicznych obszarów projektowych spełniło wymagane 3 cechy warunkujące umieszczenie ich w Strategii rozwoju ponadlokalnego.

Następnie ze strategicznych obszarów projektowych oraz celów strategicznych/horyzontalnych i kierunków działań (celów operacyjnych) została stworzona matryca przedstawiająca wzajemną ich korelację – Tabela nr 15.

Na podstawie obszarów projektowych została opracowana Lista przedsięwzięć zgodnie ze wzorem Instytucji Zarządzającej FEM 2021-2027 z określeniem m.in.: zakresu działań, przyporządkowaniem do celów strategicznych oraz do planowanych źródeł finansowania (Załącznik nr 3 do Strategii).

Ze zgłoszonych przez Partnerstwo projektów wybrano w uzgodnieniu z IZ FEM 2021-2027 projekty zintegrowane posiadające dedykowaną alokację w FE PW 2021-2027 oraz możliwe do złożenia w konkursach FEM 2021-2027, dedykowanych wyłącznie dla MSITów, wraz z określeniem m.in.: zakresu projektu, przyporządkowaniem do

celów strategicznych oraz do planowanych źródeł finansowania. (Załącznik nr 4 do Strategii).

Tabela 15 MATRYCA – STRATEGICZNE OBSZARY PROJEKTOWE – CELE STRATEGICZNE

				CELE STRATEGICZNE									CEL HORYZONTALNY
				A. Skuteczne wykorzystanie potencjałów do rozwoju gospodarki opartej na przedsiębiorczości, innowacyjności i kreatywności			B. Aktywne społeczeństwo z dostępem do usług publicznych, otwarte na integrację i sprzyjające włączeniu grup wykluczonych			C. Zrównoważony rozwój przestrzenny i funkcjonalny z nowoczesną infrastrukturą i racjonalnie wykorzystywanymi zasobami			Sprawne i skuteczne zarządzanie rozwojem obszaru Partnerstwa, oparte na współpracy i zaufaniu, umożliwiające efektywne wykorzystywanie zasobów i wspólną realizację przedsięwzięć we wszystkich sferach życia społeczno-gospodarczego
STRATEGICZNE OBSZARY PROJEKTOWE				Wzrost innowacyjności i kreatywności	Poprawa środowiska dla rozwoju przedsiębiorczości	Poprawa kapitału ludzkiego i rynku pracy	Rozwój kapitału społecznego i społeczeństwa obywatelskiego	Podwyższenie standardu i dostępu do usług publicznych	Włączenie społeczne grup zagrożonych lub wykluczonych społecznie	Dobra jakość i dostępność infrastruktury niezbędnej do wysokiej jakości życia	Wysoka jakość zasobów przyrodniczych i kulturowych	Zrównoważony system osadniczy	
L.p.	TYTUŁ OBSZARU	CEL	DZIAŁANIA/ZAKRES	A.I.	A.II.	A.III.	B.I.	B.II.	B.III.	C.I.	C.II.	C.III.	H.

L.p.	TYTUŁ OBSZARU	CEL	DZIAŁANIA/ZAKRES	A.I.	A.II.	A.III.	B.I.	B.II.	B.III.	C.I.	C.II.	C.III.	H.
1	Zrównoważona gospodarka turystyczna na obszarze Partnerstwa oparta na walorach kulturowych i przyrodniczych	<p>Poprawa warunków dla rozwoju turystyki, rekreacji i wypoczynku oraz wspieranie zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego, wykorzystania i promocji potencjałów przyrodniczych i kulturowych, rozwój przemysłów czasu wolnego, w tym niwelowanie skutków i ograniczanie zagrożeń związanych z czynnikami ryzyka m.in. COVID-19, wojna na Ukrainie.</p>	<p>Budowa, przebudowa, rozbudowa i modernizacja infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i sportowej wraz z zagospodarowaniem terenu i zakupem sprzętu i wyposażenia (w tym wartości niematerialnych i prawnych) oraz usług, m.in.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ścieżki i trasy rowerowe, - trasy turystyczne, ścieżki dydaktyczne z edukacją ekolog., - mała architektura, - tężnie, baseny, - zagospodarowanie zbiorników wodnych, - boiska sportowe, - podnoszenie kwalifikacji kadr do obsługi gosp. turystycznej, - logistyka, zarządzanie infrastrukturą i produktami w ramach gosp. turytycznej, - opracowanie dokumentacji planistycznej, projektowej i strategicznej dot. rozwoju gosp. turystycznej, - tworzeniem warunków dla rozwoju zatrudnienia i samozatrudnienia w ramach gosp. turystycznej, - inwestycje i działania związane z niwelowaniem skutków i ograniczaniem 		X					X	X	X	X

L.p.	TYTUŁ OBSZARU	CEL	DZIAŁANIA/ZAKRES	A.I.	A.II.	A.III.	B.I.	B.II.	B.III.	C.I.	C.II.	C.III.	H.
			zagrożeń związanych z czynnikami ryzyka m.in. COVID-19, wojna na Ukrainie.										
2	Dostępność komunikacyjna i transportowa oraz rozwój komunikacji zbiorowej i transportu niskoemisyjnego na obszarze Partnerstwa	Zwiększenie dostępności komunikacyjnej i transportowej oraz rozwój komunikacji zbiorowej i transportu niskoemisyjnego, w tym niwelowanie skutków i ograniczanie zagrożeń związanych z czynnikami ryzyka m.in. COVID-19, wojna na Ukrainie.	<p>Budowa, przebudowa, rozbudowa i modernizacja infrastruktury drogowej oraz rozwój transportu zbiorowego wraz z zakupem sprzętu i wyposażenia (w tym wartości niematerialnych i prawnych) oraz usług, m.in.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - drogi, parkingi, chodniki, ścieżki rowerowe, - centra przesiadkowe, systemy park&ride, - buspasy, - urządzenia poprawiające bezpieczeństwo ruchu drogowego (m.in. progi zwalniające, separatory ruchu) <p>– tabor zero- i niskoemisyjny wraz z infrastrukturą towarzyszącą,</p> <ul style="list-style-type: none"> - monitoring, - zarządzanie infrastrukturą i logistyką, - opracowanie dokumentacji, planistycznej, projektowej i strategicznej dot. dostępności komunikacyjnej i transportu zbiorowego, - inwestycje i działania związane z niwelowaniem skutków i ograniczaniem 		X					XX	X	XX	X

L.p.	TYTUŁ OBSZARU	CEL	DZIAŁANIA/ZAKRES	A.I.	A.II.	A.III.	B.I.	B.II.	B.III.	C.I.	C.II.	C.III.	H.	
			zagrożeń związanych z czynnikami ryzyka m.in. COVID-19, wojna na Ukrainie.											
3	Zintegrowane środowisko rozwoju przedsiębiorczości oraz rynku pracy na terenie Partnerstwa	<p>Poprawa infrastruktury i usług dla środowiska rozwoju przedsiębiorczości na terenie Partnerstwa, wspieranie oraz rozwój na terenie Partnerstwa rynku pracy oraz kwalifikacji i dostępności kadr lokalnej gospodarki, w tym niwelowanie skutków i ograniczanie zagrożeń związanych z czynnikami ryzyka m.in. COVID-19, wojna na Ukrainie.</p>	<p>Tworzenie warunków do rozwoju przedsiębiorczości poprzez działania inwestycyjne wraz z zagospodarowaniem terenu i zakupem sprzętu i wyposażenia (w tym wartości niematerialnych i prawnych) oraz usług, m.in.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - rozwój i tworzenie terenów inwestycyjnych oraz stref gospodarczych, - rozwój i tworzenie parków naukowo-technologicznych i stref innowacyjności, - rozwój i tworzenie inkubatorów przedsiębiorczości, instytucji otoczenia biznesu (IOB), - opracowanie dokumentacji planistycznej, projektowej i strategicznej dot. rozwoju przedsiębiorczości (np. plany zagospodarowania przestrzennego), - przystosowanie przestrzeni publicznych do rozwoju przedsiębiorczości, - rozwijanie i tworzenie punktów obsługi inwestora i przedsiębiorców, - wspieranie samozatrudnienia 	XX	XX		X			X	X			XX

			<p>i start-upów, - sieciowanie i klastrowanie, - współpraca z instytucjami i służbami rynku pracy, - inwestycje i działania związane z niwelowaniem skutków i ograniczaniem zagrożeń związanych z czynnikami ryzyka m.in. COVID-19, wojna na Ukrainie.</p>										
L.p.	TYTUŁ OBSZARU	CEL	DZIAŁANIA/ZAKRES	A.I.	A.II.	A.III.	B.I.	B.II.	B.III.	C.I.	C.II.	C.III.	H.
4	Infrastruktura techniczna zapewniająca zrównoważony rozwój społeczno-gospodarczy na terenie Partnerstwa	<p>Poprawa infrastruktury technicznej dla zapewnienia zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego, m.in. ochrony środowiska, bezpieczeństwa i cyfryzacji, w tym niwelowanie skutków i ograniczanie zagrożeń związanych z czynnikami ryzyka m.in. COVID-19, wojna na Ukrainie.</p>	<p>Budowa, przebudowa, rozbudowa i modernizacja infrastruktury wraz z zagospodarowaniem terenu i zakupem sprzętu i wyposażenia (w tym wartości niematerialnych i prawnych) oraz usług, m.in.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - wodociągowej (w tym stacje uzdatniania wody, hydrofornie), - kanalizacyjnej (w tym oczyszczalnie ścieków, przepompownie, przydomowe oczyszczalnie ścieków, pojazdy WUKO), - retencyjnej, - gospodarki odpadami i niebezpiecznymi materiałami (w tym do segregacji, składowania, utylizacji oraz pojazdy do selektywnej zbiórki odpadów), - budowa budynków pasywnych i energooszczędnych, -poprawa efektywności energetycznej i ograniczenie 	XX	XX		X	XX		XX	XX		X

			<p>zużycia energii (w tym termomodernizacja budynków i obiektów, wymiana źródeł ciepła),</p> <ul style="list-style-type: none"> - odnawialne źródła energii (OZE) wraz z magazynami energii, - energooszczędne oświetlenie, - zdalny odczyt zużycia wody, prądu, gazu, - systemy monitoringu przestrzeni publicznych i przeciwważeniowe, - wyposażenie służb ratowniczych, - rozwój terenów mieszkaniowych i mieszkalnictwa, - cyfryzacji społeczno-gospodarczej, - opracowanie dokumentacji planistycznej, projektowej i strategicznej dot. danej infrastruktury, - działania informacyjne i edukacyjne, - działania umożliwiające wspólne zarządzanie, świadczenie usług publicznych, - inwestycje i działania związane z niwelowaniem skutków i ograniczaniem zagrożeń związanych z czynnikami ryzyka m.in. COVID-19, wojna na Ukrainie. 										
L.p.	TYTUŁ OBSZARU	CEL	DZIAŁANIA/ZAKRES	A.I.	A.II.	A.III.	B.I.	B.II.	B.III.	C.I.	C.II.	C.III.	H.

5	Rozwój zakresu oraz jakości usług publicznych na obszarze Partnerstwa	Poprawa infrastruktury i warunków świadczenia usług publicznych na obszarze Partnerstwa, w tym niwelowanie skutków i ograniczanie zagrożeń związanych z czynnikami ryzyka m.in. COVID-19, wojna na Ukrainie.	Budowa, przebudowa, rozbudowa i modernizacja infrastruktury usług publicznych wraz z zagospodarowaniem terenu i zakupem sprzętu i wyposażenia (w tym wartości niematerialnych i prawnych) oraz usług, m.in.: - opiekuńczej, społecznej, socjalno-bytowej, - zdrowotnej, - edukacyjnej (w tym przyszłolnych obiektów sportowych), - kulturalnej i oświatowej, - działania edukacyjne, promocyjne i informacyjne, - opracowanie dokumentacji planistycznej, projektowej i strategicznej dotyczącej danego sektora usług publicznych, - inwestycje i działania związane z niwelowaniem skutków i ograniczaniem zagrożeń związanych z czynnikami ryzyka m.in. COVID-19, wojna na Ukrainie.				X	XX	XX	X			XX
L.p.	TYTUŁ OBSZARU	CEL	DZIAŁANIA/ZAKRES	A.I.	A.II.	A.III.	B.I.	B.II.	B.III.	C.I.	C.II.	C.III.	H.
6	Rewitalizacja obszarów zdegradowanych na terenach miejskich	Przywrócenie lub nadanie nowych funkcji społeczno-gospodarczych zdegradowanym	Modernizacja i przebudowa zdegradowanych obiektów i przestrzeni wraz z zagospodarowaniem terenu i zakupem sprzętu i		X				XX	X	X	XX	X

	i wiejskich oraz przywrócenie im lub nadanie nowych funkcji społeczno-gospodarczych	obszarom na terenie Partnerstwa, w tym niwelowanie skutków i ograniczanie zagrożeń związanych z czynnikami ryzyka m.in. COVID-19, wojna na Ukrainie.	wyposażenia (w tym wartości niematerialnych i prawnych) oraz usług, m.in.: - przebudowa, modernizacja infrastruktury, - usługi w zakresie aktywizacji społeczno-gospodarczej, umożliwiające przywrócenie i nadanie obszarom funkcji społeczno-gospodarczych oraz zapobieganie marginalizacji i dalszej degradacji, - opracowanie dokumentacji planistycznej, projektowej i strategicznej dot. rewitalizacji, - działania informacyjne, edukacyjne i promocyjne, - inwestycje i działania związane z niwelowaniem skutków i ograniczaniem zagrożeń związanych z czynnikami ryzyka m.in. COVID-19, wojna na Ukrainie.										
L.p.	TYTUŁ OBSZARU	CEL	DZIAŁANIA/ZAKRES	A.I.	A.II.	A.III.	B.I.	B.II.	B.III.	C.I.	C.II.	C.III.	H.
7	Rozwój i zachowanie dziedzictwa kulturowego oraz tożsamości lokalnej i ponadlokalnej na terenie Partnerstwa	Rozwój infrastruktury oraz warunków dla rozwoju kultury oraz tożsamości lokalnej i ponadlokalnej na terenie Partnerstwa, w tym	Budowa, przebudowa, rozbudowa i modernizacja obiektów pełniących funkcje kulturalne wraz z zagospodarowaniem terenu i zakupem sprzętu i wyposażenia (w tym wartości niematerialnych i prawnych) oraz usług, m.in.: - świetlic, domów kultury, centrów kultury, amfiteatrów,		X		XX			X	XX	X	X

		niwelowanie skutków i ograniczanie zagrożeń związanych z czynnikami ryzyka m.in. COVID-19, wojna na Ukrainie.	- obiektów zabytkowych i związanych z dziedzictwem narodowym, - działania informacyjne, edukacyjne i promocyjne, - opracowanie dokumentacji planistycznej, projektowej i strategicznej dot. dziedzictwa kulturowego, - inwestycje i działania związane z niwelowaniem skutków i ograniczaniem zagrożeń związanych z czynnikami ryzyka m.in. COVID-19, wojna na Ukrainie.										
L.p.	TYTUŁ OBSZARU	CEL	DZIAŁANIA/ZAKRES	A.I.	A.II.	A.III.	B.I.	B.II.	B.III.	C.I.	C.II.	C.III.	H.
8	Skuteczna współpraca i zarządzanie na terenie Partnerstwa oraz promocja obszaru Partnerstwa	Rozwój współpracy oraz sprawności i jakości zarządzania na terenie Partnerstwa, m.in. poprzez wzmocnienie kompetencji jednostek samorządu terytorialnego do zarządzania strategicznym rozwojem lokalnym w partnerstwach społeczno-	Programy i działania (w tym zintegrowane) wraz z zakupem sprzętu, wyposażenia, wartości niematerialnych i prawnych oraz usług, rozwijające współpracę w ramach Partnerstwa oraz z podmiotami zewnętrznymi, m.in. w zakresie: - podnoszenia kwalifikacji i dostępności administracji samorządowej, - skutecznego pozyskiwania środków i kapitału inwestycyjnego na projekty rozwojowe, - opracowania dokumentacji planistycznej, projektowej	XX	XX	XX	X		XX	X	X	X	XX

		gospodarczych oraz promocja obszaru Partnerstwa w wymiarze społecznym, gospodarczym i środowiskowo-przestrzennym, w tym niwelowanie skutków i ograniczanie zagrożeń związanych z czynnikami ryzyka m.in. COVID-19, wojna na Ukrainie.	i strategicznej dot. współpracy i zarządzania (m.in. marki Partnerstwa), - działania edukacyjne, promocyjne i informacyjne, - inwestycje i działania związane z niwelowaniem skutków i ograniczaniem zagrożeń związanych z czynnikami ryzyka m.in. COVID-19, wojna na Ukrainie.										
L.p.	TYTUŁ OBSZARU	CEL	DZIAŁANIA/ZAKRES	A.I.	A.II.	A.III.	B.I.	B.II.	B.III.	C.I.	C.II.	C.III.	H.
9	Rozwój, zachowanie i ochrona bioróżnorodności oraz walorów przyrodniczych wraz z łagodzeniem zmian klimatu na terenie Partnerstwa	Wsparcie infrastruktury oraz usług dla rozwoju, zachowania i ochrony bioróżnorodności oraz walorów przyrodniczych i łagodzenia zmian klimatu na terenie Partnerstwa, w tym niwelowanie	Budowa, przebudowa i modernizacja infrastruktury i obiektów wraz z zagospodarowaniem terenu i zakupem sprzętu i wyposażenia (w tym wartości niematerialnych i prawnych) oraz usług, w zakresie m.in.: - rozwoju, zachowania i ochrony bioróżnorodności oraz walorów przyrodniczych, - łagodzenia zmian klimatu, - działań edukacyjnych, informacyjnych i promocyjnych,				X			X	XX	X	X

		skutków i ograniczanie zagrożeń związanych z czynnikami ryzyka m.in. COVID-19, wojna na Ukrainie.	- opracowania dokumentacji planistycznej, projektowej i strategicznej dot. zachowania i ochrony bioróżnorodności i walorów przyrodniczych, - inwestycje i działania związane z niwelowaniem skutków i ograniczaniem zagrożeń związanych z czynnikami ryzyka m.in. COVID-19, wojna na Ukrainie.											
--	--	--	---	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

x- podstawowa korelacja

xx- silna korelacja

Źródło: opracowanie własne

6. Wdrażanie: warunki i procedury obowiązujące w realizacji Strategii

6.1. Zarządzanie wdrażaniem Strategii

6.1.1. Forma instytucjonalizacji

System wdrażania Strategii Rozwoju Ponadlokalnego Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego stanowi integralną część procesu zarządzania strategicznego polityką rozwoju prowadzonego przez poszczególne samorzady. W systemie realizacji Strategii, kluczową rolę odgrywa Stowarzyszenie Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego, które stanowi formalną reprezentację wszystkich samorządów i którego celem działania jest m.in.

- wspólne planowanie rozwoju - uzgadnianie i rozstrzyganie zagadnień rozwojowych,
- przyjęcie i realizację wspólnej dla obszaru funkcjonalnego strategii zrównoważonego rozwoju jednostek samorządu terytorialnego,
- promowanie partnerskiego modelu współpracy jednostek samorządu terytorialnego,
- integracja i koordynacja działań zmierzających do zrównoważonego rozwoju jednostek samorządu terytorialnego,
- podejmowanie wspólnych inicjatyw gospodarczych i społecznych oraz realizację wspólnych przedsięwzięć prorozwojowych, mających na celu zrównoważony, wszechstronny rozwój subregionu,
- pozyskiwanie środków finansowych, w tym pochodzących z funduszy krajowych, zagranicznych, funduszy Unii Europejskiej na realizację przedsięwzięć prorozwojowych i wspólną realizację projektów,
- współpraca w zakresie wymiany informacji i doświadczeń dotyczących wykonywanych zadań własnych stowarzyszonych jednostek samorządu terytorialnego,
- administrowanie wspólną infrastrukturą i pozostałym posiadanym majątkiem,
- promocja i działalność informacyjna,

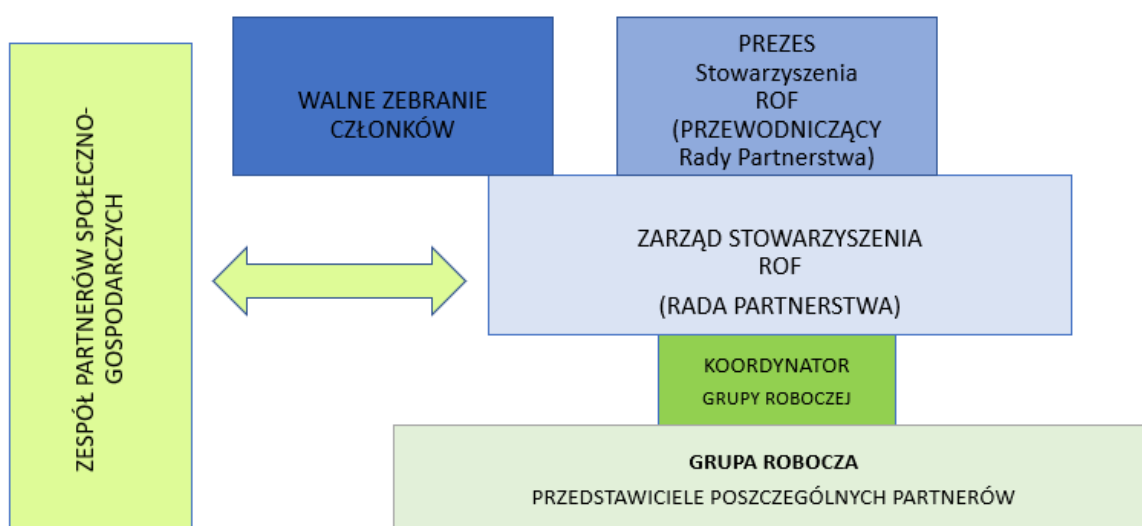
- współpraca z wszelkimi osobami oraz instytucjami o podobnych celach działania,
- podejmowanie wszystkich innych zadań zmierzających do osiągnięcia celów Stowarzyszenia.

Projekty w ramach Strategii będą realizowane w różnych okresach czasowych, przez różne podmioty, będą finansowane przy zastosowaniu różnych instrumentów wsparcia oraz będą miały różne zakresy rzeczowe – dlatego tak istotnym jest stworzenie efektywnego systemu zarządczego umożliwiającego koordynację wszystkich prac z podmiotem, który będzie odpowiedzialny za zbieranie informacji, monitorowanie oraz koordynację działań.

Koniecznym i celowym działaniem w toku realizacji Strategii będzie tworzenie warunków dla ścisłej współpracy rozumianej, jako otwarte i aktywne współdziałanie równoprawnie traktowanych podmiotów, reprezentujących różnorodne środowiska i instytucje oraz realizujące i wspierające inicjatywy na rzecz rozwoju całego obszaru i Partnerstwa.

Dla zwiększenia skuteczności realizacji Strategii, a także podkreślenia roli partnerów w procesie zarządzania, proponowana struktura systemu wdrażania składa się z: **Przewodniczącego Rady Partnerstwa, Rady Partnerstwa, Koordynatora Grupy Roboczej, Grupy Roboczej oraz Zespołu Partnerów Społeczno-Gospodarczych** (jako rozwiązania opcjonalnego). Istotnym podmiotem koordynującym wszystkie działania jest Biuro Stowarzyszenia.

Rysunek 7 Schemat organizacyjny

Źródło: opracowanie własne

PRZEWODNICZĄCY RADY PARTNERSTWA, ZARZĄD STOWARZYSZENIA, WALNE ZGROMADZENIE

Przewodniczący jest uprawniony do występowania w imieniu Stowarzyszenia w procesie wdrażania i aktualizacji Strategii oraz przy opracowaniu, negocjowaniu i wdrażaniu wszelkich innych dokumentów niezbędnych do realizacji Innych Instrumentów Terytorialnych w ramach perspektywy finansowej 2021-2027, wobec wszystkich podmiotów realizujących te procesy na poziomie regionalnym, krajowym i europejskim. Zgodnie ze Statutem Stowarzyszenia Zarząd przygotowuje projekt Strategii oraz listę projektów. Dodatkowo może powoływać komisje i grupy robocze do realizacji poszczególnych zadań. Walne Zgromadzenie Członków przyjmuje strategię wraz z listą projektów.

KOORDYNATOR I GRUPA ROBOCZA

Grupa Robocza wraz z koordynatorem jest roboczym podmiotem odpowiedzialnym za opracowanie i realizację Strategii. W skład Grupy wchodzi przedstawiciele wszystkich gmin - Koordynatorzy gminni, którzy na poziomie roboczym będą koordynować prace nad przygotowaniem i wdrażaniem Strategii. Członkowie Grupy są powoływani przez Przewodniczącego Rady Partnerstwa. Prace Grupy służą prawidłowemu i skutecznemu opracowaniu i wdrażaniu Strategii oraz Innych Instrumentów Terytorialnych.

Do zadań Grupy Roboczej należy w szczególności:

- koordynacja opracowania i wdrażania Strategii i Innych Instrumentów Terytorialnych,
- koordynacja współpracy między gminami,
- identyfikacja i koordynacja realizacji projektów oraz zapewnienie komplementarności realizowanych zadań,
- monitorowanie wdrażania Strategii w oparciu o system wskaźników realizacji,
- przygotowanie raportów o realizacji Strategii,
- bieżący kontakt z osobami odpowiedzialnymi za realizację projektów w ramach Strategii i Innych Instrumentów Terytorialnych,
- roboczy kontakt z innymi instytucjami zaangażowanymi w proces realizację Strategii i Innych Instrumentów Terytorialnych,
- formułowanie „zasad działania” w przypadku, gdy takie zasady służą realizacji projektów,

- prowadzenie działań informacyjnych i konsultacyjnych skierowanych do interesariuszy,
- współpraca z Radą Społeczną (opcjonalnie)

W spotkaniach Grupy Roboczej, które powinny odbywać się w zależności od potrzeb, mogą uczestniczyć inne osoby zapraszane ze względu na rodzaj omawianych projektów, szczególnie koordynatorzy projektów odpowiedzialni za ich realizację.

Realizacja Strategii odbywa się przede wszystkim poprzez konkretne projekty jak też szersze długofalowe działania (np. planowanie przestrzenne, promocja gospodarcza czy turystyczna, itp.). Dlatego do każdego z projektów czy długofalowych działań należy wskazać zarówno wiodącą gminę, jak i osobę odpowiedzialną (może to być Koordynator gminny).

W przypadku przedsięwzięć wymagających długotrwałej i wielowątkowej współpracy warto rozważyć zawarcie dodatkowych formalnych porozumień regulujących np. kwestie organizacji prac oraz finansowania wspólnych działań.

W sytuacji, gdy realizacja projektu wymaga szerokiego zaangażowania wielu interesariuszy (w tym pracowników JST z różnych dziedzin) możliwe jest powoływanie zespołów roboczych/zadaniowych skupiających przedstawicieli zainteresowanych JST. Powinno być ich jak najmniej, aby nie rozdrabniać dostępnych zasobów. Członkowie zespołów, a także inni zaangażowani we wspólne przedsięwzięcia pracownicy urzędów JST i jednostek podległych, powinni mieć możliwość (a wręcz obowiązek) kontaktowania się ze sobą na bieżąco i bez zbędnych formalności w celu zapewnienia płynnej współpracy.

ZESPÓŁ PARTNERÓW SPOŁECZNO-GOSPODARCZYCH

W celu zapewnienia możliwie szerokiego zaangażowania interesariuszy w realizację strategii ponadlokalnej możliwe jest powołanie w strukturze zarządczej Strategii Zespołu Partnerów Społeczno-Gospodarczych - reprezentatywnej grupy przedstawicieli strony społecznej i biznesowej. Rada stanowić może ważny kanał komunikacji między władzami jednostek samorządu terytorialnego a interesariuszami w kontekście najważniejszych rozstrzygnięć zawartych w Strategii.

Powołanie Zespołu powinno nastąpić poprzez wyłonienie reprezentatywnych przedstawicieli różnych grup interesariuszy, z dążeniem do „parytetu” między gminami.

Do zadań Zespołu należy w szczególności:

- opiniowanie kierunków rozwoju proponowanych w Strategii, projektu Strategii oraz zmian,

- opiniowanie innych działań partnerów – w zależności od potrzeb (np. innych dokumentów strategicznych, projektów),
- inicjowanie i proponowanie nowych projektów i rozwiązań organizacyjnych,
- rola konsultacyjno-doradcza.

Ponieważ opracowanie i realizacja Strategii ponadlokalnej są zadaniem, które stanowi wyzwanie dla samorządów nawet w regionach z dużym doświadczeniem w planowaniu rozwoju terytorialnego, to osoby zaangażowane we wdrażanie Strategii powinny stale podnosić swoje kompetencje. Sprawne wdrażanie Strategii wymagać będzie ciągłego podnoszenia kwalifikacji, rozwoju zawodowego oraz wypracowywania skutecznych metod efektywnej współpracy ze wszystkimi interesariuszami.

6.1.2. System zarządzania wdrażaniem Strategii

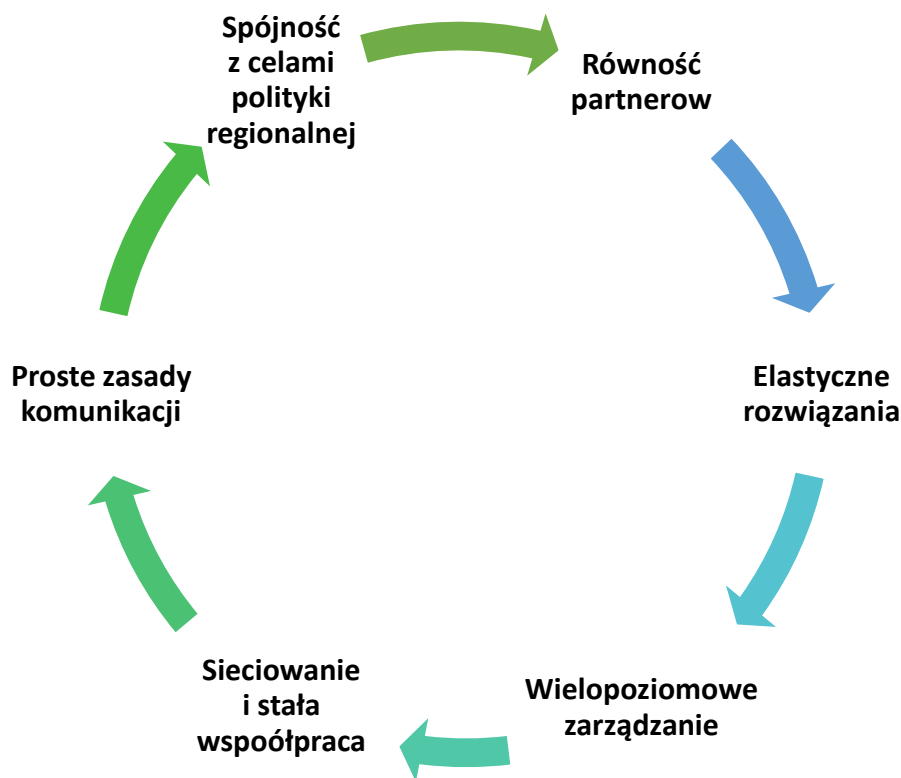
System zarządzania wdrażaniem Strategii rozwoju ponadlokalnego ma kluczowe znaczenie w kontekście skuteczności realizacji interwencji publicznych i korzyści dla partnerów. Właściwie zaprojektowany i konsekwentnie wdrażany system wpłynie na sprawność realizacji Strategii i wykorzystywania dostępnych funduszy przeznaczonych na realizację jej celów. Jednocześnie system zarządzania tworzy sformalizowaną strukturę, w ramach której powstają pozytywne relacje nieformalne. Taka struktura stanowić będzie w przyszłości bazę wiedzy i pamięci organizacyjnej determinującej dalszą współpracę i zintegrowany rozwój samorządów całego obszaru objętego Strategią.

Założenia regionalnej polityki rozwoju zawarte w KSRR 2030 oraz Umowie Partnerstwa na lata 2021 – 2027 wyraźnie wskazują na potrzebę współpracy (w ramach partnerstw ponadlokalnych) oraz zintegrowanego podejścia terytorialnego, określając powyższe jednymi z zasad polityki regionalnej, które regulują sposób postępowania wszystkich interesariuszy i zapewniają lepszą koordynację działań na rzecz rozwoju.

Zasady współpracy partnerów

Opracowaniu i wdrażaniu Strategii oraz prawidłowemu funkcjonowaniu systemu zarządzania towarzyszy kilka kluczowych zasad, którymi konsekwentnie powinny kierować się wszystkie zaangażowane podmioty.

Rysunek 8 Zasady współpracy partnerów przy opracowaniu i wdrażaniu Strategii

Źródło: Opracowanie własne

Równość partnerów

Współpraca partnerów jest podstawą do osiągnięcia celów Strategii. Wszyscy partnerzy muszą być przekonani co do łączącej ich wspólnoty interesów i celów. Decydujący wpływ w tym zakresie ma konstrukcja Strategii, ale także działania związane z przygotowaniem oraz wdrażaniem tego dokumentu. Zaplanowane mechanizmy zarządzania powinny uwzględniać wszystkich partnerów niezależnie od ich wielkości, finansów, czy też liczby mieszkańców.

Elastyczne rozwiązania

Na etapie tworzenia Strategii, a nawet w początkowym procesie jej wdrażania, nie uda się trafnie przewidzieć wszystkich uwarunkowań tak, aby szczegółowo zaplanować mechanizmy zapewniające efektywność działań. Co więcej, te uwarunkowania będą się zmieniać z czasem. Stąd też niezbędne jest formułowanie elastycznych procedur i rozwiązań, które pozwolą sprawnie dostosowywać się do zmieniających się potrzeb i wyzwań. Konieczność zachowania elastyczności w procesie wdrażania Strategii uwarunkowana jest przede wszystkim: sytuacją społeczną i gospodarczą obszaru oraz poszczególnych gmin, trendami demograficznymi, opiniami i potrzebami mieszkańców, wpływem inwestycji krajowych i regionalnych, możliwościami finansowania inwestycji w perspektywie

finansowej UE 2021 – 2027, sytuacją budżetową JST, konsekwencjami społecznymi i ekonomicznymi epidemii COVID-19 oraz realizacją celów Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030 i Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze. Dlatego w procesie wdrażania Strategii tak istotne jest uwzględnienie ciągłego monitoringu i prowadzenie działań ewaluacyjnych, które wskazują na konieczność wprowadzania niezbędnych zmian.

Wielopoziomowe zarządzanie

Aby działania samorządów na rzecz realizacji Strategii miały realny i skuteczny wymiar, współpraca interesariuszy musi pojawiać się na różnych szczeblach zarządzania, w różnych formułach i przy realizacji poszczególnych projektów czy przedsięwzięć partnerskich.

Sieciowanie i stała współpraca

W procesie opracowania i realizacji Strategii, szczególnie przy okazji działań partycypacyjnych, należy stwarzać warunki do budowania sieciowych relacji między instytucjami, organizacjami, grupami ludzi i poszczególnymi mieszkańcami.

Zasady zarządzania procesem przygotowania i wdrażania Strategii ponadlokalnej powinny być proste i jasno sformułowane. Wydaje się to szczególnie ważne przy działaniach z zakresu planowania przestrzennego, przedsięwzięciach zintegrowanych (w tym projektach partnerskich) oraz w trakcie innych prac projektowych czy koncepcyjnych.

Proste i jasne zasady komunikacji

Określenie zasad i kanałów komunikacji jest niezbędne szczególnie na początku współpracy kilku partnerów instytucjonalnych. Działanie takie pozwoli na efektywny przepływ informacji, ułatwi sprawne podejmowanie decyzji i spowoduje, że partnerzy będą współodpowiedzialni za działania rozwojowe realizowane na całym obszarze Partnerstwa. Wprowadzenie prostych i jasnych zasad komunikacji jest szczególnie istotne podczas realizacji przedsięwzięć zintegrowanych i partnerskich. Co istotne, proste i jasne zasady komunikacji znacznie ułatwiają realizację przedsięwzięć zintegrowanych i partnerskich.

Spójność z celami i zasadami polityki regionalnej

Zasadą horyzontalną (zarówno w procesie opracowania jak też wdrażania Strategii) powinno być zachowanie spójności Strategii (cele, kierunki działań, zakres poszczególnych przedsięwzięć) z dokumentami strategicznymi i operacyjnymi na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym oraz europejskim – ze szczególnym uwzględnieniem uwarunkowań perspektywy finansowej UE 2021 – 2027.

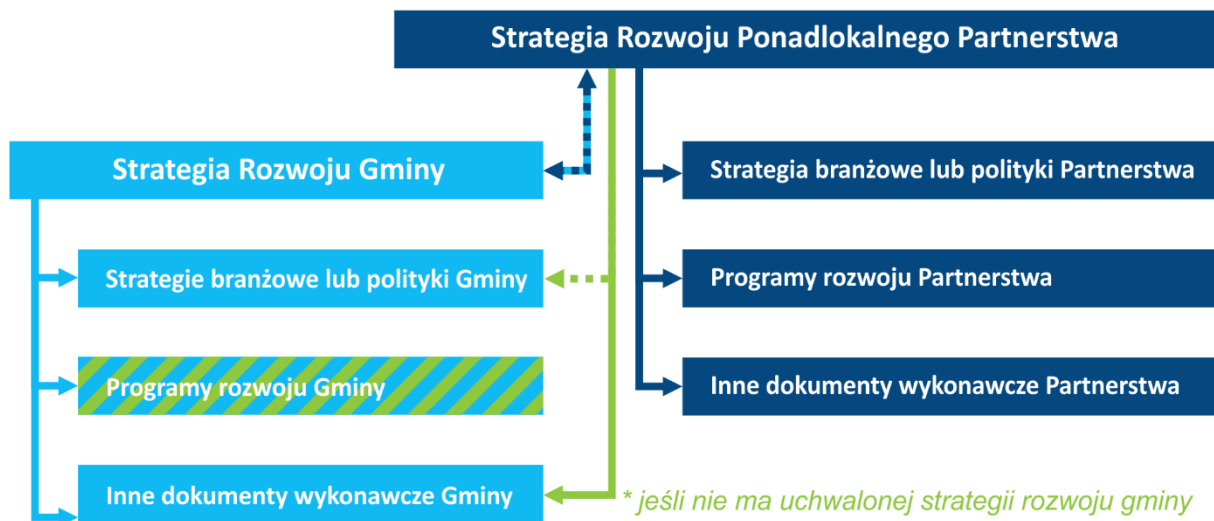
6.1.3. Wytyczne do sporządzania dokumentów wykonawczych

Strategia rozwoju ponadlokalnego stanowi podstawę **zintegrowanego systemu programowania rozwoju Partnerstwa/Związku ZIT**, na który składają się:

- strategię i polityki (tj. dokumenty strategiczne o charakterze **kierunkowo-planistycznym**), tj.:
  - strategię rozwoju poszczególnych gmin wchodzących w skład Partnerstwa,
  - strategię branżowe lub polityki Partnerstwa (strategie całego Partnerstwa sporządzane dla określonych obszarów tematycznych albo dokumenty deklarujące zasady i wartości lub wyrażające sposób myślenia Partnerstwa o danej dziedzinie),
  - strategię branżowe lub polityki gmin wchodzących w skład Partnerstwa (strategie poszczególnych JST wchodzących w skład Partnerstwa sporządzane dla określonych obszarów tematycznych albo dokumenty deklarujące zasady i wartości lub wyrażające sposób myślenia JST o danej dziedzinie),
- dokumenty wykonawcze (o charakterze **wdrożeniowo-operacyjnym**), tj.:
  - programy rozwoju dla strategii rozwoju gmin lub strategii rozwoju ponadlokalnego – dokumenty konkretyzujące (uszczegóławiające) realizację poszczególnych celów strategicznych zawartych w strategiach rozwoju.
  - Zakres tematyczny programów wynika bezpośrednio ze strategii rozwoju gmin lub strategii rozwoju ponadlokalnego.
  - inne dokumenty wykonawcze dla strategii rozwoju gmin lub strategii rozwoju ponadlokalnego (w tym plany i programy inne niż programy rozwoju) – dokumenty dotyczące realizacji innych obowiązkowych zadań samorządu lokalnego (lub ponadlokalnego) wykraczających poza cele określone w strategiach rozwoju.

Obowiązek sporządzenia ww. dokumentów wynika z przepisów prawa lub innych zewnętrznych regulacji.

Ryc. 23 Zintegrowany system programowania rozwoju Partnerstwa

Źródło: Opracowanie własne

Dokumenty o charakterze strategicznym będą **kierunkowo spójne** ze Strategią rozwoju ponadlokalnego Partnerstwa (także w zakresie modelu struktury funkcjonalno-przestrzennej oraz ustaleń i rekomendacji dotyczących kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej).

Wytyczne do sporządzania dokumentów wykonawczych do strategii rozwoju gmin wchodzących w skład Partnerstwa są lub zostaną określone w strategiach rozwoju tych gmin.

Dokumenty wykonawcze do Strategii rozwoju ponadlokalnego będą sporządzane według następujących zasad:

- a. **programy rozwoju Partnerstwa:**
  - horyzont czasowy programów nie będzie przekraczał horyzontu czasowego Strategii rozwoju ponadlokalnego,
  - będą uszczegóławiać (konkretyzować) realizację poszczególnych celów strategicznych określonych w strategiach rozwoju,
  - będą określać działania przewidziane do realizacji zgodnie z ustalonym systemem realizacji programu i planem finansowym, stanowiącymi element programu.
- b. **inne dokumenty wykonawcze Partnerstwa lub inne dokumenty wykonawcze poszczególnych gmin (w sytuacji, gdy gminy te nie posiadają własnych strategii rozwoju):**
  - horyzont czasowy dokumentów nie będzie przekraczał horyzontu czasowego Strategii rozwoju ponadlokalnego,

- zostanie zachowana zgodność z przepisami regulującymi obowiązek ich opracowania (w aspekcie formalno-prawnym i merytorycznym),
- zakres tematyczny nie będzie sprzeczny z celami strategicznymi określonymi w dokumentach strategicznych Partnerstwa.

Zachowanie zasad tworzenia dokumentów wykonawczych, tworzących wraz z dokumentami strategicznymi zintegrowany system programowania rozwoju ma na celu zachowanie spójności systemu a także pośrednio - usprawnienie i ułatwienie Partnerstwu/Związkowi ZIT aplikowania o środki rozwojowe ze wszystkich wymagających podejścia strategicznego źródeł finansowania.

6.1.4. Aktualizacja Strategii

W celu dostosowania Strategii rozwoju ponadlokalnego Partnerstwa do zmieniającej się sytuacji społeczno-gospodarczej przewiduje się procedurę jej aktualizacji.

Procedura aktualizacji możliwa będzie decyzją Rady Porozumienia.

Wszczęcie procedury aktualizacji powinno być efektem działań ewaluacyjnych i wniosków z nich wynikających – m.in. w ramach ewaluacji mid-term.

Projekt procedury przeprowadzenia aktualizacji Strategii będzie sporządzała Grupa Robocza, akceptował Koordynator GR i przedstawiał do zatwierdzenia Radzie Porozumienia.

Przed podjęciem decyzji o aktualizacji Strategii, Rada Partnerstwa może wystąpić o sporządzenie dodatkowych opinii do ekspertów zewnętrznych, w szczególności dotyczących występowania powiązań funkcjonalnych, wpływu zmian na rozwój dotychczasowych podmiotów wchodzących w skład Partnerstwa.

6.2. Monitorowanie i ocena wdrażania

6.2.1. Monitorowanie procesu wdrażania Strategii

Przedmiotem monitoringu będą wynikające ze Strategii działania i ich efekty mierzone wskaźnikami, zaś ewaluacja obejmie dodatkowo również kontekst społeczno-gospodarczy w ocenie tych efektów. Monitoring realizacji poszczególnych kierunków działań Strategii odbywać się będzie w oparciu o przypisane do nich mierzalne wskaźniki. Monitoring będzie obejmował: zbieranie i selekcjonowanie informacji, wskazanie jednostek odpowiedzialnych za pozyskiwanie, gromadzenie,

przechowywanie i przetwarzanie informacji niezbędnych do wyliczania wskaźników monitoringu.

Monitoring będzie polegał na prowadzeniu w sposób ciągły obserwacji procesu realizacji Strategii, w tym rezultatów, jakie ona przynosi i będzie ważnym elementem zarządzania rozwojem całego Partnerstwa.

System prowadzenia monitoringu określa źródła oraz częstotliwość pozyskiwania informacji. Należy pamiętać, aby korzystać z różnych źródeł informacji. Część informacji będzie pozyskiwana z istniejących systemów monitoringu i wyspecjalizowanych instytucji, w tym GUS.

Pozyskiwanie danych dla potrzeb monitoringu Strategii będzie dokonywane corocznie w terminie ustalonym w Regulaminie organizacyjno-zarządczym Partnerstwa.

Gromadzenie, weryfikacja oraz przetwarzanie i przechowywanie danych dla potrzeb monitoringu będzie dokonywane przez Koordynatora Grupy Roboczej w ramach działalności Biura Stowarzyszenia. Wykorzystywane jako źródła informacji, będą cyklicznie przygotowywane w jednostkach Partnerów oraz jednostkach im podległych dane sprawozdawcze odpowiednio do potrzeb przyjętych wskaźników. Opracowanie raportów z monitoringu będzie realizowane przez Koordynatora Grupy Roboczej.

Raporty okresowe

Zakres raportu będzie obejmował wszystkie kierunki działań Strategii oraz wskaźniki monitorowania za dwa kolejne lata. Bedzie on wykorzystywany do bieżącego zarządzania wdrażaniem Strategii przez wszystkie jednostki odpowiedzialne za realizację przypisanych im zadań. Raport będzie przedkładany do informacji wszystkich Partnerów oraz będzie udostępniany na stronach internetowych.

Raporty doraźne

W sytuacji wystąpienia ważnych, niedających się przewidzieć okoliczności zewnętrznych o charakterze politycznym, ekonomicznym, społecznym, technologiczno-technicznym, ekologicznym (środowiskowym) i regulacyjnym (prawnym) lub okoliczności wewnętrznych, możliwym będzie opracowanie raportu doraźnego na podstawie jednorazowej decyzji podjętej przez Przewodniczącego Rady Partnerstwa. Przeglądy doraźne swoim zakresem mogą objąć wszystkie obszary ujęte w Strategii albo wybrany jeden (lub kilka) obszarów realizowanej Strategii.

Rezultatem przeglądu doraźnego będzie raport zawierający oprócz części analitycznej wnioski i rekomendacje dotyczące potrzeby i zakresu ewentualnej aktualizacji Strategii. Jednostką odpowiedzialną za opracowanie raportu z przeglądu doraźnego będzie Koordynator Grupy Roboczej.

Zasady udostępniania informacji z monitoringu

Dane zawarte w raportach okresowych z monitoringu będą udostępniane publicznie poprzez strony internetowe Partnerów.

6.2.2. Ocena (ewaluacja) stopnia osiągnięcia celów strategicznych

Ewaluacja powinna służyć wyjaśnieniu osiągniętych na moment badania zakładanych wartości wskaźników oraz sprawdzić, czy to, co wskazują wskaźniki jest w rzeczywistości tym, czego oczekiwano, a także zidentyfikować inne pozytywne i negatywne efekty Strategii, które nie zostały objęte wskaźnikami oraz sprawdzić, czy problemy i wyzwania, na które ukierunkowana została Strategia nadal są aktualne.

Monitoring stanowi więc wkład w ewaluację i zasila je wstępnymi danymi. Z drugiej strony, ewaluacja uzupełnia monitoring, odpowiada na pytania, które rodzą się, gdy badane są dane monitoringowe, np. wyjaśnia, jakie są przyczyny określonego problemu i jak go rozwiązać.

Rysunek 9 Ewaluacja Strategii

Źródło: Olejniczak K. (2012) Monitoring i ewaluacja [w:] Górniak Jarosław, Mazur Stanisław (red.): Zarządzanie strategiczne rozwojem, Warszawa: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego

Ewaluacja jest dokonywana w oparciu o następujące kryteria:

- trafność - czy cele Strategii odpowiadają potrzebom beneficjentów (różnych grup mieszkańców, przedsiębiorców, turystów)?
- efektywność - czy działania w ramach realizacji Strategii są racjonalne z ekonomicznego punktu widzenia? Czy ponoszone koszty są proporcjonalne do osiągniętych efektów?
- skuteczność - czy wdrażanie działań w ramach Strategii przyczynia się do realizacji założonych celów rozwoju?
- użyteczność - czy realizacja Strategii przyczynia się do lepszego zaspokojenia potrzeb beneficjentów i rozwiązywania zidentyfikowanych problemów? Czy beneficjenci faktycznie korzystają z efektów działań? Czy pojawiają się niepożądane, negatywne efekty uboczne realizowanych działań?
- trwałość - czy pozytywne skutki realizacji Strategii mają charakter stały? Czy efekty działań będą trwałe?

Ewaluacja będzie polegała na analizie informacji uzyskanych z systemu monitoringu. Przewidziane są cztery rodzaje ewaluacji: ex ante, on going, mid-term oraz ex post. Badanie ewaluacyjne będzie prowadzone nie rzadziej niż raz na cztery lata na podstawie raportów z monitoringu.

1. ewaluacje ex-ante – realizowane przed przyjęciem ostatecznej wersji dokumentu (programu, strategii). Służą oszacowaniu spodziewanych efektów i ocenie, czy założenia interwencji odpowiadają potrzebom i czy są realne;
2. ewaluacje on-going – realizowane w trakcie wdrażania interwencji, „gdy zajdzie potrzeba”. Organizowane, gdy pojawi się problem, który chcemy rozwiązać lub potrzeba wiedzy, którą chcemy zaspokoić;
3. ewaluacja mid-term – realizowana w połowie wdrażania interwencji, pozwalająca na ocenę skuteczności wdrożenia i właściwego wyboru kierunków i celów;
4. ewaluacje ex-post – realizowane po zakończeniu interwencji, zwykle w kilkuletnim odstępie czasowym, tak by ujawniły się już wszystkie istotne efekty wdrażania.

Proces monitorowania i ewaluacji Strategii prezentuje poniższy schemat:

Rysunek 10 Proces monitorowania i ewaluacji

Źródło: Opracowanie własne

7. Opis procesu zaangażowania partnerów społeczno-gospodarczych

Partycypacja społeczna jest jednym z najbardziej istotnych elementów opracowywania dokumentów strategicznych. Pozwala na przedstawienie obywatelom zamierzeń władz publicznych, a przede wszystkim na włączenie ich w powiązane procesy. Mieszkańcy mają możliwość zaprezentowania swoich opinii, co do pomysłów władz, stają się ważnym elementem całego procesu decyzyjnego, a także (a może przede wszystkim) mogą zgłaszać swoje własne propozycje oraz sami stanowić o kierunkach rozwoju. Zaangażowanie mieszkańców na etapie opracowywania dokumentów strategicznych powoduje, że stają się oni współodpowiedzialni za podejmowane działania i ogranicza postawy bierne, które z drugiej strony najczęściej krytykują jakiegokolwiek działania podejmowane przez władze publiczne.

Istotnym elementem prowadzenia działań partycypacyjnych jest przekonanie władz o ich potrzebie oraz skuteczności. W związku z tym nie należy ograniczyć się jedynie do informowania i komunikowania zamiarów władzy, ale wszelkie działania powinny mieć charakter „wysłuchania” opinii obywateli na dany temat, a następnie winny koncentrować się na uwzględnieniu tych opinii w dalszym działaniu. Zasadniczym celem konsultacji jest podjęcie decyzji, która nie będzie antagonizować społeczności lokalnej, a jednocześnie pozwoli na rozwiązanie ważnej kwestii.

W związku z powyższym narzędzia i formy partycypacji dobrano w taki sposób, aby zapewnić udział w procesie jak największej i zróżnicowanej grupy interesariuszy.

Rysunek 11 Etapy włączania interesariuszy

Źródło: opracowanie własne

7.1. Partycypacja społeczna na etapie przygotowywania Strategii

Na etapie tworzenia projektu dokumentu zaangażowane zostały następujące grupy interesariuszy:

- w części dotyczącej diagnozy: organizacje pozarządowe, dyrektorzy szkół ponadpodstawowych, przedsiębiorcy, mieszkańcy, a także przedstawiciele partnerów oraz miejskich i gminnych jednostek organizacyjnych,
- w części dotyczącej określania celów strategicznych: przedstawiciele partnerów oraz miejskich i gminnych jednostek organizacyjnych, wykorzystane były także wyniki badań ankietowych wśród mieszkańców i młodzieży ostatnich klas szkół ponadpodstawowych zrealizowane na etapie diagnozy,
- w części dotyczącej określania działań i projektów: organizacje pozarządowe, liderzy lokalni, przedsiębiorcy, przedstawiciele partnerów oraz miejskich i gminnych jednostek organizacyjnych.

Na etapie przygotowywania ostatecznej wersji dokumentu przeprowadzone zostały konsultacje kompletnego projektu Strategii trwające 35 dni, w których każda zainteresowana osoba i podmiot mógł zapoznać się z dokumentem zamieszczonym na stronach internetowej oraz zgłosić uwagi i wnioski za pośrednictwem formularza on-line, dodatkowo przeprowadzone zostały spotkania konsultacyjne z interesariuszami.

7.2. Partycypacja społeczna na etapie realizacji i ewaluacji Strategii

Na etapie realizacji przyjętej Strategii planowany jest ciągły proces partycypacji w procesach wdrażania i ewaluacji poprzez:

- konsultowanie rozwiązań realizacyjnych dotyczących Strategii, w formie m.in.: wywiadów focusowych, spotkań konsultacyjnych, warsztatów, debat i badań ankietowych,
- konsultowanie zgodności wdrażania Strategii z przyjętymi założeniami, zapewnione podczas ewaluacji mid-term z wykorzystaniem m.in.: wywiadów fokusowych, spotkań konsultacyjnych, warsztatów, debat i badań ankietowych,
- informowanie interesariuszy o realizacji procesów w ramach Strategii oraz o wynikach badań ewaluacyjnych poprzez m.in.: strony internetowe jednostek wchodzących w skład Partnerstwa, media społecznościowe, spotkania informacyjne.

7.3. Plan partycypacji Strategii

Szczegółowy opis zastosowanych i planowanych form, narzędzi, technik, częstotliwości partycypacji zawiera plan partycypacji.

Tabela 16 Plan partycypacji

Etap	Cel włączenia	Metody włączania interesariuszy	Termin partycypacji/ Częstotliwość	Poziom partycypacji
Diagnozowanie sytuacji społeczno-gospodarczej Partnerstwa	Poznanie planów edukacyjnych i zawodowych młodzieży z obszaru Partnerstwa	Badanie ankietowe młodzieży /on-line/ Badanie ankietowe mieszkańców /on-line/	II – III kwartał 2022	Konsultowanie
	Diagnoza stopnia rozwoju przedsiębiorczości na obszarze Partnerstwa	Warsztaty z przedsiębiorcami		
	Diagnoza występowania i jakości powiązań funkcjonalnych na obszarze Partnerstwa	Informacje na stronie internetowej Stowarzyszenia o wynikach badań	IV kwartał 2022	Informowanie

	Diagnoza jakości usług publicznych na obszarze Partnerstwa			
Definiowanie kierunków i celów strategicznych Partnerstwa	Określenie potencjałów obszaru Partnerstwa	Spotkania konsultacyjne on-line Warsztaty strategiczne	III - IV kw. 2022 r.	Konsultowanie/ Współdecydowanie
	Określenie deficytów obszaru Partnerstwa Określenie kierunków rozwoju obszaru Partnerstwa Określenie uwarunkowań rozwoju obszaru Partnerstwa	Informacje na stronie internetowej Stowarzyszenia	II kw. 2022 r.	Informowanie
Definiowanie projektów kluczowych dla rozwoju obszaru Partnerstwa	Uzyskanie propozycji projektów kluczowych dla rozwoju obszaru Partnerstwa	Spotkania konsultacyjne /on-line/ Warsztaty strategiczne	I kw. 2023 r.	Konsultowanie/ Współdecydowanie
	Zapewnienie udziału w ustaleniu listy (pakietu) projektów kluczowych dla rozwoju obszaru Partnerstwa	Informacje na stronie internetowej Stowarzyszenia	I-II kw. 2023 r	Informowanie
Konsultacje projektu Strategii	Zebranie uwag i wniosków do kompletnego projektu Strategii	Spotkanie/warsztaty strategiczne z Grupą Roboczą / Radą Partnerstwa	II -III kw. 2023 r.	Współdecydowanie
	Poznanie opinii szerokiego grona interesariuszy na temat celów strategicznych, kluczowym kierunków działań, propozycji zintegrowanych projektów strategicznych Poznanie obszarów Strategii	Formularz uwag on line Informacje na stronach internetowych członków Partnerstwa i Stowarzyszenia	III kw. 2023 r.	Konsultowanie / współdecydowanie

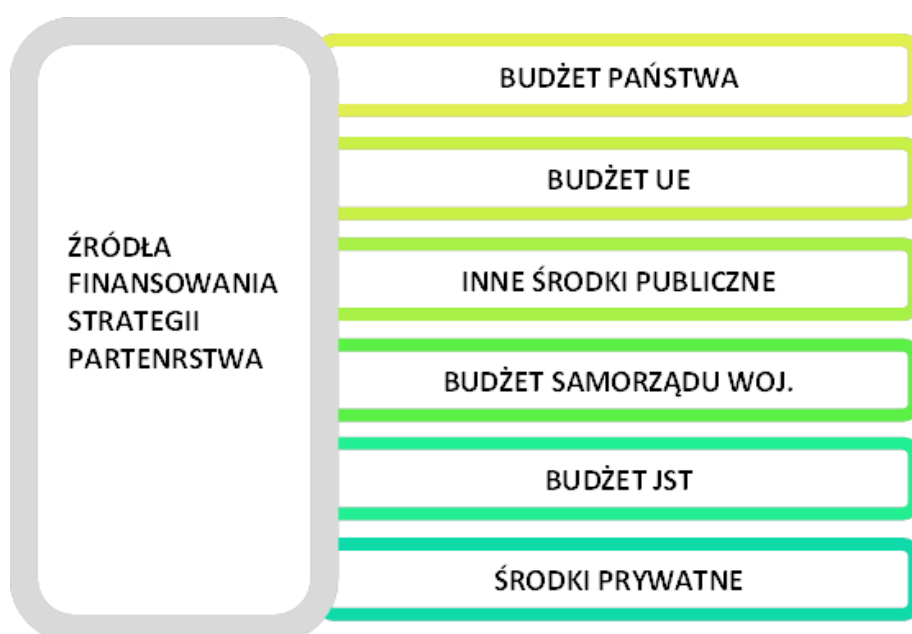
	o ponadprzeciętnym zainteresowaniu interesariuszy (ilość zgłaszanych uwag) Zapewnienie udziału szerokiego grona interesariuszy w opracowaniu finalnej wersji dokumentu			
Wdrażanie i ewaluacja Strategii	Informowanie o przebiegu procesu i podjętych ustaleniach zapewnienie realizacji rzeczywistych potrzeb i oczekiwań beneficjentów poznanie opinii dot. rezultatów podejmowanych działań i wskazanie sposobów ewentualnej modyfikacji Strategii poznanie opinii i pomysłów nt. celów rozwoju instytucjonalnego Partnerstwa i potrzeb w tym zakresie	Spotkania informacyjne on-line/tradycyjne Warsztaty on -line/tradycyjne Badania ankietowe Formularz uwag on line Debaty i dyskusje	od IV kw 2023 r.	Konsultowanie/ współdecydowanie
		Informacje na stronach internetowych członków Partnerstwa	od IV kw 2023 r.	Informowanie

Źródło: opracowanie własne

8. Źródła finansowania

Partnerstwo w nowym horyzoncie czasowym 2021-2027 na realizację projektów i działań określonych w Strategii rozwoju ponadlokalnego Partnerstwa, będzie mogło skorzystać z szerokiego wachlarza potencjalnych instrumentów i narzędzi finansowania m.in. ze środków Unii Europejskiej, budżetu państwa, pozostałych środków publicznych, budżetu samorządu województwa, budżet JST oraz środków prywatnych.

Rysunek 12 Potencjalne źródła finansowania Strategii Partnerstwa

Źródło: opracowanie własne

Rozwój Partnerstwa stanowi złożony proces i wymaga dobrej organizacji oraz koordynacji działań. Finansowanie założonych celów opierać się będzie na łączeniu i wykorzystaniu środków pochodzących z różnych źródeł oraz różnych instrumentów finansowych.

Skuteczność wdrażania Strategii rozwoju ponadlokalnego powiązana będzie z możliwościami pozyskania zewnętrznych źródeł finansowania, z jednoczesnym uwzględnieniem możliwości zapewnienia przez Partnerów środków przynajmniej w wkład własny w planowanych projektach.

Głównymi zewnętrznymi źródłami finansowania pozostaną środki z **funduszy unijnych** w tym m.in.:

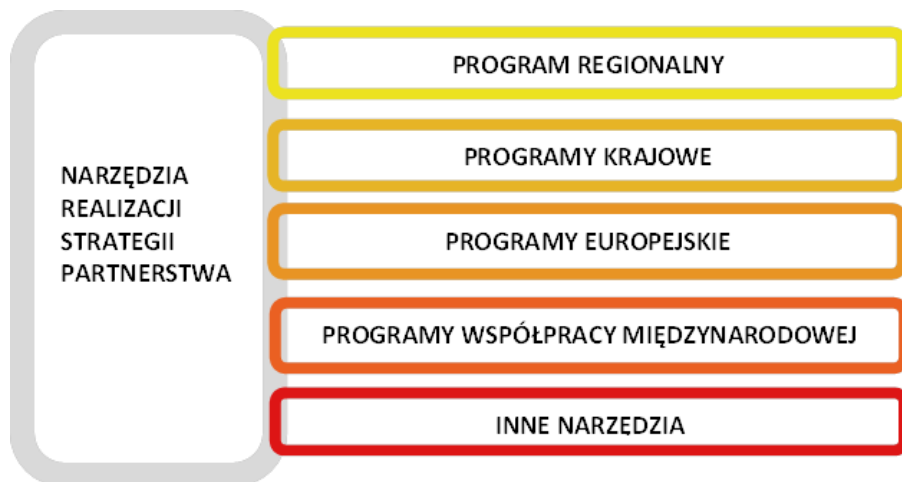
- Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego,
- Europejski Fundusz Społeczny+,
- Fundusz Spójności,
- Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji (będący częścią Europejskiego Zielonego Ładu i elementem Mechanizmu Sprawiedliwej Transformacji),
- Fundusz Odbudowy (Next Generation EU),
- Europejski Fundusz Morski i Rybacki,
- Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich,
- Europejski Fundusz Rolniczy Gwarancji,
- inne fundusze pochodzące z międzynarodowych instytucji takich, jak np. Europejski Bank Inwestycyjny, Bank Światowy, Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju oraz zwrotne instrumenty unijne, krajowe i wojewódzkie.

Na poziomie Unii Europejskiej określono 5 celów prowadzenia polityki. W ramach Celu I prowadzone będą działania w kierunku bardziej inteligentnej Europy poprzez innowację, cyfryzację, transformację gospodarczą oraz wsparcie dla małych i średnich przedsiębiorstw. Cel II - Bardziej przyjazna dla środowiska, niskoemisyjna i przechodząca w kierunku gospodarki zeroemisyjnej oraz odporna Europa skupia się na środowiskowych aspektach rozwoju, poprzez promowanie czystej i sprawiedliwej transformacji energetycznej, zielonych i niebieskich inwestycji, gospodarki o obiegu zamkniętym, łagodzenia zmian klimatu i przystosowania się do nich, zapobiegania ryzyku i zarządzania ryzykiem, oraz zrównoważonej mobilności miejskiej. Działania związane z sieciami transportowymi wskazane są w Celu III – Lepiej połączona Europa ze strategiczną infrastrukturą transportową i sieciami cyfrowymi. Cele IV i V skupiają się na działaniach społecznych. Cel IV mówi o Europie z silniejszym wymiarem społecznym wdrażającej europejski filar praw socjalnych i inwestującej w wysokiej jakości zatrudnienie, edukację, umiejętności, integrację społeczną i równy dostęp do opieki zdrowotnej. Natomiast Cel V definiuje Europę bliżej obywateli przez wspieranie oddolnych strategii rozwoju i zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich w całej UE. Cel VI wskazuje na potrzebę łagodzenia skutków społeczno-gospodarczych oraz środowiskowych transformacji w kierunku gospodarki neutralnej dla klimatu.

W odpowiedzi na kryzys społeczny i gospodarczy związany z pandemią COVID-19, Komisja Europejska utworzyła także dodatkowe źródło wsparcia **Fundusz Odbudowy (Next Generation EU) - Instrument na rzecz Odbudowy i Zwiększenia Odporności**, ze środków którego Polska sfinansuje projekty wskazane w **Krajowym Planie Odbudowy i Zwiększania Odporności (KPO)** w formie dotacji i pożyczek na wsparcie reform i inwestycji.

Podstawowymi narzędziami i instrumentami umożliwiającymi korzystanie ze źródeł finansowania planowanych przedsięwzięć będą programy i mechanizmy tworzone na poziomie międzynarodowym, krajowym, regionalnym i lokalnym.

Rysunek 13 Narzędzia realizacji Strategii

Źródło: opracowanie własne

Narzędziem w ramach celów związanych z „zieloną transformacją” jest **Mechanizm Sprawiedliwej Transformacji**, który jest elementem planu inwestycyjnego na rzecz **Europejskiego Zielonego Ładu**. Ze względu na brak kopalni węgla na terenie województwa mazowieckiego zgodnie z Umową Partnerstwa 2021 -2027 województwo mazowieckie nie otrzyma środków na transformację w kierunku gospodarki neutralnej dla klimatu.

Z nowych instrumentów utworzonych na poziomie europejskim należy wskazać:

- **EU4Health** - program w dziedzinie zdrowia, który ma na celu poprawę bezpieczeństwa zdrowotnego i gotowości państw UE na przyszłe kryzysy związane ze zdrowiem publicznym
- **REACT-EU**- instrument alokujący dodatkowe środki finansowe jeszcze w ramach perspektywy 2014-2020 (m.in w ramach programu POIR) na szybkie wsparcie przeciwdziałające skutkom pandemii COVID-19, w różnych sektorach gospodarki, w tym w bardzo nimi dotkniętej turystyce i kulturze.

Strategia Partnerstwa może być realizowana również w oparciu o wykorzystanie innych narzędzi międzynarodowych:

- Horyzont Europa, Kreatywna Europa, Erasmus+, RescEU, LIFE, Fundusz InvestEU, Łącząc Europę, Cyfrowa Europa, Interreg (Komisja Europejska),
- Norweskiego Mechanizmu Finansowego oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego,

- instrumentów Europejskiego Banku Inwestycyjnego, Banku Światowego, Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju i innych międzynarodowych instytucji finansowych.

Najważniejszymi narzędziami do wykorzystania przy wdrażaniu Strategii, będą jednak **programy krajowe i regionalne** realizujące cele wynikające z dokumentów strategicznych szczebla krajowego i regionalnego m.in.: **Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju (SOR), Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR 2030), Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze, a także w przypadku wdrażania środków UE zgodne z priorytetami i zasadami określonymi w Umowie Partnerstwa 2021-2027 (UP 2021-2027) oraz w pozostałych regulacjach Komisji Europejskiej.**

Zgodnie z Umową Partnerstwa planowane są na perspektywę finansową 2021-2027 następujące programy operacyjne zarządzane z poziomu krajowego lub regionalnego:

- **Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027 (FENIKS 2021-2027)**– dotychczasowy Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko;
- **Program Fundusze Europejskie dla Nowoczesnej Gospodarki 2021-2027 (FENG 2021-2027)** - dotychczasowy Program Operacyjny Inteligentny Rozwój;
- **Program Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027 (FERC 2021-2027)** - dotychczasowy Program Operacyjny Polska Cyfrowa;
- **Program Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027 (FERS 2021-2027)** - dotychczasowy Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój;
- **Program Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej 2021-2027 (FEPW 2021-2027)**- dotychczasowy Program Operacyjny Polska Wschodnia;
- **Program Fundusze Europejskie Pomoc Żywnościowa 2021-2027 (FEPŻ 2021-2027)** - dotychczasowy Program Operacyjny Pomoc Żywnościowa;
- **Program Pomoc Techniczna dla Funduszy Europejskich 2021-2027 (PTFE 2021-2027)**- dotychczasowy Program Operacyjny Pomoc Techniczna;
- **Program dla Funduszu Sprawiedliwej Transformacji (PFST)**-brak odpowiednika w perspektywie finansowej 2014-2020 – program przeznaczony dla regionów wydobywających węgiel na niwelowanie skutków społecznej i gospodarczej transformacji energetyczno-klimatycznej, wdrażany poprzez Krajowy Plan Sprawiedliwej Transformacji (KPSP) i Terytorialne Plany Sprawiedliwej Transformacji (TPSP), dotyczy województw: śląskiego, dolnośląskiego, wielkopolskiego, łódzkiego i małopolskiego;

- **Program Fundusze Europejskie dla Rybactwa na lata 2021-2027 (FER 2021-2027)** - dotychczasowy Program Operacyjny Ryby;
- **16 regionalnych programów zarządzanych przez samorządy województw** - obecne Regionalne Programy Operacyjne - **Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027 (FEM 2021-2027)** – dotychczasowy Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego 2014-2020.

W ramach wymienionych wyżej funduszy przewidzianych przez Umowę Partnerstwa należy zaznaczyć, że jednostki samorządu terytorialnego z terenu Partnerstwa będą mogły skorzystać po raz pierwszy z Programu Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej 2021-2027, ponieważ część województwa mazowieckiego³² w tym obszar Partnerstwa zostały objęte przez Komisję Europejską tym programem, natomiast województwo mazowieckie nie zostało zakwalifikowane do pomocy w ramach programu dla Funduszu Sprawiedliwej Transformacji, przeznaczonego dla regionów górniczych i wytwarzających energię z paliw kopalnych.

Poza programami określonymi przez Umowę Partnerstwa, bardzo istotnym instrumentem finansowania Strategii rozwoju ponadlokalnego, będzie kontynuowany w ramach Wspólnej Polityki Rolnej **Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2021-2027 (PROW 2021-2027)**, dedykowany jednostkom samorządowym, znajdujących się w całości lub w części na terenach wiejskich, do których zaliczają się wszystkie samorządy wchodzące w skład Partnerstwa.

Kolejnym ważnym instrumentem, z którego narzędzi będzie mogło korzystać Partnerstwo jest **Krajowy Plan Odbudowy i Zwiększania Odporności (KPO)**, przeznaczony na zwiększenie produktywności gospodarki oraz tworzenie wysokiej jakości miejsc pracy w wybranych obszarach.

---

³² województwo mazowieckie bez regionu statystycznego - mazowieckiego regionalnego (wyłączenie Warszawy i powiatów otaczających: piaseczyńskiego, grodziskiego, pruszkowskiego, warszawskiego zachodniego, nowodworskiego, legionowskiego, wołomińskiego, mińskiego i otwockiego).

Rysunek 14 Krajowy Plan Odbudowy i Zwiększania Odporności

SZCZEGÓŁOWE CELE KPO

I Jakościowy, innowacyjny **rozwój gospodarki** prowadzący do zwiększenia jej produktywności, uwzględniający **transformację cyfrową** kraju i społeczeństwa

II **Zielona transformacja** gospodarki oraz rozwój zielonej, inteligentnej mobilności

III Wzrost kapitału społecznego i jakości życia, w szczególności poprzez zapewnienie poprawy **stanu zdrowia** obywateli oraz wyższej jakości **edukacji** i kompetencji dostosowanych do potrzeb nowoczesnej gospodarki

CEL HORYZONTALNY: Wzmacnianie spójności społecznej i terytorialnej kraju

KOMPONENTY KPO I ICH CELE

A **Odporność i konkurencyjność gospodarki**

Zapewnienie odporności gospodarki na kryzysy oraz tworzenia wysokiej jakości miejsc pracy

C **Transformacja cyfrowa**

Wzmocnienie przemian cyfrowych w sektorze publicznym, społeczeństwie i gospodarce

B **Zielona energia i zmniejszenie energochłonności**

Ograniczenie negatywnego oddziaływania gospodarki na środowisko, przy jednoczesnym zapewnieniu konkurencyjności i bezpiecz. energetycznego oraz ekologicznego kraju

E **Zielona, inteligentna mobilność**

Rozwój zrównoważonego, bezpiecznego i odpornego systemu transportowego, zapewniającego odpowiednią obsługę potrzeb gospodarki i społeczeństwa

D **Efektywność, dostępność i jakość systemu ochrony zdrowia**

Sprawne funkcjonowanie systemu ochrony zdrowia oraz poprawa efektywności, dostępności oraz jakości świadczeń zdrowotnych

Realizację celu szczegółowego III wspierają będą także interwencje w ramach Komponentu A (kadry dla nowoczesnej gospodarki, efektywne instytucje na rzecz rynku pracy) oraz Komponentu C (e-kompetencje, cyfrowa infrastruktura szkół)

Źródło: „Krajowy Plan Odbudowy i Zwiększenia Odporności” Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej

Dodatkowo Partnerstwo będzie mogło skorzystać z takich narzędzi jak:

- **Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych** (pilotaż 2021 oraz planowane kontynuacje) mający na celu bezzwrotne dofinansowanie projektów inwestycyjnych realizowanych przez gminy, powiaty i miasta lub ich związki w całej Polsce. Wysokość dofinansowania zależy od obszaru priorytetowego inwestycji i może wynosić nawet 95%;
- **Program Rozwoju Elektromobilności**, w ramach którego finansowane będą projekty związane z rozwojem elektromobilności oraz transportem opartym na paliwach alternatywnych;

- **Program Społecznych Inicjatyw Mieszkaniowych (SIM)**, nowego instrumentu wsparcia samorządów, które będą mogły realizować inwestycje w formule społecznego budownictwa czynszowego;
- **Rządowy Fundusz Inwestycji Lokalnych (RFIL)**, w ramach którego rządowe środki trafiają do gmin, powiatów i miast w całej Polsce m.in.: na inwestycje ważne dla społeczności lokalnych;
- **pozostałe programy finansowane z budżetu państwa**, m.in.: w zakresie ochrony środowiska - realizowane przez NFOŚiGW, właściwy WFOŚiGW; w zakresie opieki nad osobami niepełnosprawnymi – realizowane przez PFRON, a także Program Senior+, Program „Aktywni+” na lata 2021-2025.

Przy możliwych źródłach finansowania przedsięwzięć w perspektywie 2021-2027 należy zwrócić uwagę na nowe mechanizmy uzgodnień, które umożliwiają stworzenie odrębnych uzgodnień pomiędzy poziomem krajowym, a regionalnym i lokalnym w zakresie nadania priorytetów, w finansowaniu istotnych dla realizacji strategii danego województwa inwestycji. Do wymienionych mechanizmów zalicza się:

- kontrakt programowy,
- kontrakt sektorowy,
- porozumienia terytorialne.

Mechanizmem finansowania wspierającym realizację przedsięwzięć związanych z realizacją Strategii będą mogły być również środki pozostające w dyspozycji Mazowieckiego Regionalnego Funduszu Rozwoju powołanego w celu zbudowania trwałego wieloletniego systemu finansowania mikro, małych i średnich przedsiębiorstw, a także jednostek samorządu terytorialnego w regionie w oparciu o finansowe instrumenty zwrotne. **Grupa Polskiego Funduszu Rozwoju** oferuje kolejne instrumenty służące rozwojowi samorządów m.in. finansowanie infrastruktury, partnerstw publiczno-prywatnych, czy przedsiębiorstw m.in. kapitał na rozwój, gwarancje bankowe czy doradztwo i finansowanie eksportu. W skład Grupy Polskiego Funduszu Rozwoju wchodzi m.in. **Bank Gospodarstwa Krajowego**, który oferuje kolejny zestaw narzędzi do realizacji celów Strategii w zakresie inwestycji, modernizacji i rewitalizacji, mieszkalnictwa (bezzwrotne wsparcie budownictwa z Funduszu Dopłat), efektywności energetycznej i OZE, finansowanie ochrony zdrowia za pomocą szerokiego wachlarza programów i funduszy.

Instrumentem wsparcia dla inwestorów może być **Polska Strefa Inwestycji**, wprowadzona w 2018 r. w celu zastąpienia dotychczasowej Specjalnej Strefy Ekonomicznej. Program umożliwi przedsiębiorstwom realizującym nowe inwestycje na terenie Partnerstwa uzyskanie zwolnienia z podatku dochodowego (CIT/PIT) na

okres 10-15 lat, w wysokości nawet 70 % wartości planowanej inwestycji dla mikro i małych firm, zgodnie z regionalną mapą pomocy obowiązującą dla danego obszaru.

Dodatkowym elementem finansowania Strategii rozwoju ponadlokalnego mogą być również środki prywatne, które mogą zostać wykorzystane do współfinansowania projektów możliwych do realizacji w formule partnerstwa publiczno-prywatnego.

Wskazane w Rozdziale 7 źródła i narzędzia finansowania Strategii nie zamykają katalogu instrumentów możliwych do wykorzystania w finansowaniu przedsięwzięć realizowanych przez Partnerstwo, w szczególności należy mieć na uwadze, że mogą pojawić się dodatkowe - narzędzia, ze względu na konieczność bieżącego reagowania na skutki epidemii COVID-19 oraz na skutki wojny na Ukrainie.

W związku z powyższym przedstawione w Rozdziale 7 źródła finansowania, przedstawiają potencjalny katalog instrumentów możliwych do zastosowania, zarówno z poziomu krajowego, jak i międzynarodowego, podlegający weryfikacji i doprecyzowaniu podczas opracowywania analiz wykonalności poszczególnych projektów oraz posiadania bardziej szczegółowych informacji na temat zasad i warunków aplikowania o środki w poszczególnych programach.

9. Załączniki, wykazy i spisy

9.1. Spis załączników

Załącznik 1 – Raport z badania młodzieży

Załącznik 2 – Raport z badania mieszkańców

Załącznik 3 – Lista przedsięwzięć ROF

Załącznik 4 - Lista projektów ROF (alokacja FE PW i konkursy dedykowane MSIT)

Załącznik 5 – wskazanie źródła do pobrania *Raportu diagnostycznego Partnerstwa Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego* (z załącznikami) - strona internetowa Stowarzyszenia Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego)

9.2. Spis rycin

Ryc. 1. Położenie obszaru Partnerstwa	19
Ryc. 2. Klasy pokrycia terenu obszaru Partnerstwa	20
Ryc. 3. Ogólny wskaźnik rozwoju Partnerstwa - wymiar społeczny.....	26
Ryc. 4. Wskaźnik wymiaru społecznego wg gmin	26
Ryc. 5. Ogólny wskaźnik rozwoju członków Partnerstwa - wymiar społeczny	27
Ryc. 6 Ogólny wskaźnik rozwoju Partnerstwa – wymiar gospodarczy.....	33
Ryc. 7. Wskaźnik wymiaru gospodarczego wg gmin	33
Ryc. 8. Ogólny wskaźnik rozwoju członków Partnerstwa – wymiar gospodarczy	34
Ryc. 9. Ogólny wskaźnik rozwoju Partnerstwa – wymiar środowiskowo-przestrzenny	39
Ryc. 10. Ogólny wskaźnik rozwoju członków Partnerstwa – wymiar środowiskowy	40
Ryc. 11 Sieć miast Partnerstwa i w jego otoczeniu wg liczby ludności	96
Ryc. 12 Partnerstwo Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego – hierarchia ośrodków sieci osadniczej.....	98
Ryc. 13 Partnerstwo Radomskiego OF – Kierunki zagospodarowania przestrzennego	100
Ryc. 14 Partnerstwo Radomskiego OF – Środowisko przyrodnicze, zasoby, ochrona..	103

Ryc. 15	Partnerstwo Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego – Zabytki i dziedzictwo kulturowe	105
Ryc. 16	Partnerstwo Radomskiego OF – Transport i komunikacja.....	109
Ryc. 17	System elektroenergetyczny najwyższych napięć w województwie mazowieckim	111
Ryc. 18	System gazowy wysokiego ciśnienia w województwie mazowieckim	112
Ryc. 19	Potencjał energetyki odnawialnej w województwie mazowieckim	114
Ryc. 20	Maksymalne zapotrzebowanie na powierzchnię użytkową mieszkań Partnerstwa Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego do 2041 r.....	127
Ryc. 21.	Pozytywne i negatywne schematy rozwoju zabudowy i zagospodarowania ...	138
Ryc. 22.	Obszary strategicznej interwencji określone w SRWM 2030+	140
Ryc. 23	Zintegrowany system programowania rozwoju Partnerstwa	168

9.3. Spis tabel

Tabela 1.	Partnerstwo Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego.....	16
Tabela 2	Syntetyczna analiza SWOT.....	42
Tabela 3	Główne grupy rodzajowe zasobów	47
Tabela 4	Główne grupy rodzajowe produktów.....	50
Tabela 5	Najistotniejsze obszary problemowe/deficytowe.....	52
Tabela 6	Główne determinanty potrzeb rozwojowych Partnerstwa.....	54
Tabela 7	Korespondencja głównych determinant z obszarami rozwojowymi	56
Tabela 8	Główne determinanty rozwojowe – wyzwania/działania	60
Tabela 9	Macierz zgodności celów strategicznych z dokumentami wyższego rzędu	88
Tabela 10	Matryca monitoringu celów	90
Tabela 11	Zalecane cele i wytyczne krajobrazowe dla miast i większych miejscowości Partnerstwa.....	118
Tabela 12	Zapotrzebowanie na nową zabudowę mieszkaniową w obszarze Partnerstwa Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego do 2041 r.....	126
Tabela 13	Zalecane wskaźniki w zakresie zaopatrzenia mieszkańców w przestrzenie otwarte i tereny zielone na obszarach zurbanizowanych Partnerstwa	131

Tabela 14 Weryfikacja kryteriów dostępu	146
Tabela 15 MATRYCA – STRATEGICZNE OBSZARY PROJEKTOWE – CELE STRATEGICZNE	149
Tabela 16 Plan partycypacji.....	176

9.4. Spis rysunków

Rysunek 1. Proces diagnozy - metodyka	45
Rysunek 2. Obszary rozwojowe.....	46
Rysunek 3 Misja i cele Partnerstwa.....	66
Rysunek 4 Cel strategiczny sfera gospodarcza	67
Rysunek 5 Cel strategiczny sfera społeczna	73
Rysunek 6 Cel strategiczny sfera środowiskowo-przestrzenna	81
Rysunek 7 Schemat organizacyjny	161
Rysunek 8 Zasady współpracy partnerów przy opracowaniu i wdrażaniu Strategii.....	165
Rysunek 9 Ewaluacja Strategii.....	171
Rysunek 10 Proces monitorowania i ewaluacji.....	173
Rysunek 11 Etapy włączania interesariuszy	175
Rysunek 12 Potencjalne źródła finansowania Strategii Partnerstwa	179
Rysunek 13 Narzędzia realizacji Strategii	181
Rysunek 14 Krajowy Plan Odbudowy i Zwiększania Odporności.....	184

